[illegible]

ॐ

તત્ત્વચિંતન

અથવા

નિત્યપાઠ વિચારણી

[[illegible]]

[illegible] MEDITATIONS [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

પ્રકાશક

[illegible]

[illegible]

[illegible]

"જ્ઞાનવર્ધક પુસ્તકમાળા"—પુસ્તક ૧૩મું.

ૐ

તત્ત્વચિંતન

યાને

નિત્યપાઠ શિક્ષાપત્રી.

[ખંડ બીજો—જુનથી ડીસેંબર સુધી.]

મર્હુમ જેમ્સ એલનના MEDITATIONS નું

ભાષાન્તર કર્તા

વૈકુંઠરાય શ્રીપતરાય ઠાકોર,

બી. એ., (મુંબાઈ.)

પ્રકાશક

જીવનલાલ અમરશી મહેતા,

મેનેજર:—"જ્ઞાનવર્ધક પુસ્તકમાળા"—અમદાવાદ.

કિંમત રૂપીઓ દોઢ.

બન્ને ખંડની ભેગી કિંમત રૂ. અઢી.

પ્રથમાવૃત્તિ.]　　સને ૧૯૧૮.　　[પ્રત ૧૩૫૦.

પુ. ૧ લું.

શ્રી "ગુજરાત" પ્રિન્ટીંગ પ્રેસમાં શા. સોમાલાલ મંગળદાસે છાપ્યું.
પાંચકુવા—અમદાવાદ.

असतो मा सद्गमय
तमसो मा ज्योतिर्गमय
मृत्योर्माऽमृतङ्गमय ।।

Mind is the Master-power that moulds and makes,
And Man is Mind, and evermore he takes
The Tool of Thought, and, shaping what he wills,
Brings forth a thousand joys, a thousand ills:
He thinks in secret, and it comes to pass,
Envirment is but his looking-glass.

James Allen

શુદ્ધિપત્ર.*

પાનું.	લીટી.	અશુદ્ધ.	શુદ્ધ.
૧૮૭	છેલ્લી	શાંત્તવૃત્તિ.	શાંતવૃત્ત.
૧૯૦	૪	તા,	તો,
૧૯૬	૭	એ બતાવે છે	એ એવું તે બતાવે છે
૧૯૭	૭	ત	તે
૧૯૮	૯	પડે છે	પાડે છે
૧૯૯	૧૩	પ્રામાણુક	પ્રમાણિક
૨૦૭	૪	ફૂલની	ફૂલની
૨૦૭	૧૨	વર્તતા	વર્તતો
૨૦૮	૨૩	એકભાવ	સમભાવ
૨૧૨	૧૦	શાન્તિ	શાન્તિ;
૨૧૨	૧૧	મુકિત	મુક્તિ;
૨૧૩	૧૦	નહીં કે આત્મભોગોના–	નહીં કે–
૨૧૩	૧૮	તો તેવો	તો તે તેવો
૨૧૬	૨	જીતવું	જીતવા
૨૧૬	૧૬–૧૭	તેઓ વિશ્વવ્યાપી સત્ય સમજી શક્યા છે–વિભુને	–વિભુને
૨૧૬	૨૧	એકતા,	એકતા અને
૨૧૯	૧૦	છે.	છે,
૨૨૨	૯–૧૦	તેમને	તેમણે
૨૨૩	૧૦	મનુષ્યો	મનુષ્યે
૨૨૪	૧૮	ત	તે
૨૨૫	૩	છે તેવાં કામો,	છે

ફુટ નોટ.—તા. ૧ લી જુલાઇએ ૧૮૩ મો દિવસ છે, તેને બદલે ૧૮૫ છપાયો છે; અને એ ભૂલ તા. ૩૧ મી ડીસેમ્બર સુધી ચાલુ રહી છે. વર્ષની ૩૬૬ તારીખ ગણતાં છેલ્લી તારીખ પર ૩૬૮ નહીં પણ ૩૬૬ નંબર જોઇએ.

પાનું.	લીટી.	અશુદ્ધ.	શુદ્ધ.
૨૨૫	૫	તમે પણ કરી	તમે પણ તેવાં કામો કરી
૨૨૭	૯	તે	તેં
૨૩૩	૫	રાખવા કહ્યું.	રાખવા જ્યારે કહ્યું
૨૩૭	૧૩	તા	તો
૨૩૯	૧૨	ૈવી	હેવી
૨૪૧	૫	ત.	તે.
૨૪૨	૧૯	જ્ઞાનઃ	જ્ઞાન
૨૪૩	૮	ત	તે
૨૪૭	૯	સુધરવાનો	સુધારવાનો
૨૪૭	૧૦	અશક્ત	સશક્ત
૨૪૭	૧૯	નીતિનિયમોએ	નીતિનિયમો એ
૨૫૯	૧૯	બોલે	બહાર આવે
૨૬૦	૧૦	ખીલવવી	ખીલવવાં
૨૬૩	૯—૧૦	ગાળે છે.	ગાળે છે તે
૨૬૩	૧૮	વૃત્તિના	પ્રવૃત્તિના
૨૬૫	૮	અને સત્ય	અને તેણે સત્ય
૨૬૬	૫	જે	જેનું
૨૬૭	૫	તે—પણ	તે પણ
૨૭૩	૧૦	વનું	વધુ
૨૭૩	૧૩	કાળું	કાળો
૨૭૫	૧	સૃષ્ટિમાં)	(સૃષ્ટિમાં)
૨૭૫	૭	“ અન્યાય ”	“ અન્યાય ”ને
૨૭૫	૮	આ વિરુદ્ધ	એવું તેનું વલણ નથી એ બતાવવા
૨૭૫	૯—૧૦	તેની માન્યતા	તેની અંતઃકરણ પૂર્વક માન્યતા
૨૮૧	૧૪	બધી	તે બધી
૨૮૨	૧૯	સંકલ્પ—શકિત	સંકલ્પ શકિત
૨૮૨	છેલ્લી	મન—બંધાય છે	—મન બંધાય છે
૨૮૪	૧૨	ગાણુતના	ગણિતના

પાનું.	લીટી.	અશુદ્ધ.	શુદ્ધ.
૨૮૫	૧૧	નહી, અને જ્યાં	નહીં;
૨૮૭	૨૧	અંતરાત્મા	અંતરાત્મા તે સિવાય
૨૮૯	૧	સંગીત	સંગત
૨૯૫	૫	તપ્તિ	તૃપ્તિ
૨૯૫	૭	હું–પણું	હુંપણું
૨૯૬	૧૦	તને	તેને
૨૯૮	૪–૫	કરે છે.	કરે છે ત્યારે
૨૯૯	૫	દૈવા	દૈવી
૩૦૦	૧૩	અરક્ષિ	અરક્ષિત
૩૦૦	૨૧	કાયસિદ્ધિ	કાર્યસિદ્ધિ
૩૦૩	૧૮	વાંઝ-છના	વાંચ્છના
૩૦૪	૬	જ્ઞાન ચી	જ્ઞાનની કુંચી
૩૦૫	૬	શુદ્ધ–પૂણ	શુદ્ધ–પૂર્ણ.
૩૦૫	૧૧	તા	તો
૩૦૮	૩	તના	તેના
૩૦૮	૧૭	જોઇએ.	જોઇએ."
૩૦૯	૬	કાય	કાર્ય
૩૦૯	૧૪	ગાણ	ગૌણ
૩૧૧	૧૫	જંનળ	જંજાળમાં
૩૧૧	૧૬	ાશખર	શિખર
૩૧૨	૪	ગવ	ગર્વ
૩૧૨	૭	દેખાય છે	દેખાય છે,
૩૧૩	૧૪	તેના સિવાય	તેના પોતાના સિવાય
૩૧૪	૧	મહાન	મહાન્
૩૧૪	૧૪	સંકલ્પ શકિત–	સંકલ્પ શકિત
૩૨૨	૧૭	મહાન્	મહાન
૩૨૩	૧૦	રહેલા	રહેલી
૩૨૪	૬	આખી ખ્યાતિ	ખ્યાતિ આખી
૩૨૬	૧૩	જમ સ્થળ	જેમ સ્થૂળ
૩૨૯	૫–૬	સાથે તદ્રૂપતે	સાથે તે તદ્રૂપ

પાનું.	લીટી.	અશુદ્ધ.	શુદ્ધ.
૩૨૯	૧૧	મર્ખ	મૂર્ખ
૩૩૨	૧૭	સ્ત્રીપુરૂષના-	સ્ત્રીપુરુષના
૩૩૩	૩	તેમ-	તેમ
૩૩૯	૧૬	માનત	માનતા
૩૪૧	૧૨	ભ્રાતભાવનું	ભ્રાતૃભાવનું
૩૪૮	૧૨	સૌન	સૌને
૩૪૮	૧૭	દ્વષ	દ્વેષ
૩૪૯	૬	દુગુણો	દુર્ગુણો
૩૫૨	૧૫	મહાન્	મહાન
૩૫૪	૬	મળ	મૂળ
૩૫૮	૫	તજ	તેજ
૩૫૮	૧૩	તણે	તેણે
૩૫૯	૬	અપૂવ	અપૂર્વ
૩૬૭	૨	નિઃસ્વાર્થંપણારૂપા	નિઃસ્વાર્થપણારૂપી

તા. ૧ લી જુલાઇ.

પ્રજ્ઞા (વિવેક) એ દરેક તત્વજ્ઞાનનું લક્ષ્યબિંદુ છે.

મનુષ્ય પોતે જે સ્થિતિમાં હોય તે સ્થિતિમાં તેને હમેશ સત્ માલમ પડી શકે છે. પોતે દઢ અને વિવેકી બને એવી રીતે તેની ચાલુ સ્થિતિનો ઉપયોગ કરવાથી જ તેને તે માલમ પડી શકશે. બદલો (ઈનામ) મેળવવાની કાયર લાલસા, અને શિક્ષા થવાની બાયલી બ્હીક, હમેશને માટે દૂર કરવાં જોઇએ, અને પોતાની જાત તથા ગુણહીન (નાલાયક) ભોગવિલાસો ભૂલી જઈ, અને દઢ, પવિત્ર તથા આત્મપૂર્ણ જીવન ગાળી પોતાનાં સઘળાં કર્મો શ્રદ્ધાપૂર્વક આનંદથી કરવા તરફ મન વાળવું જોઇએ. એમ કરવાથી ઈશ્વરી (દૈવી) ધૈર્ય અને બળ તથા અક્ષય જ્ઞાન તેને અચૂક મળશે. “ કાંઇ પણ કર્તવ્ય વિનાની, ધ્યેય વિનાની સ્થિતિ મનુષ્યે કદી અંગીકાર કરી નથી. ” (ફરજ-કર્તવ્ય ન બજવે અને ઉચ્ચ ધ્યેય ન રાખે તે મનુષ્ય નથી.) જે સઘળું સુંદર અને સુખસંપન્ન છે તે તારામાં છે, તારા પાડોશીની દોલતમાં નથી. તું ગરીબ છે ? તારી ગરીબાઇ જીતવા જેટલું સામર્થ્ય તારામાં ન હોય તો તું ગરીબ જ છે. તેં આફતો વેઠી છે-દુઃખો વેઠયાં છે ? તે દુઃખમાં ચિંતાનો ઉમેરો કરવાથી દુઃખને દૂર કરી શકીશ ખરો તે મને કહે ! દુઃખ છે જ નહીં, પરંતુ (તને દેખાતું હોય અને) વિચારપૂર્વક તે સમજીશ તો તે દૂર થશે.

તારા રડવાથી ભાંગેલું સુશોભિત વાસણ આખું થશે ખરૂં કે ?

તા. ૨ જી જુલાઇ.

નમ્રતાનો પ્રભાવ જોર છે.

જે મનુષ્ય બીજા મનુષ્યને બળથી જીતે છે તે જબરો છે; જે મનુષ્ય **નરમાસથી** પોતાના અહંભાવને જીતે છે તે શૂરવીર છે. જે બીજાને બળથી જીતે છે તે તેજ પ્રમાણે હાર ખાશે. જે **નરમાસથી** પોતાને જીતે છે, તે કદી પણ હાર ખાવાનો નથી, કારણ, માનુષીબળ દૈવીબળને હરાવી શકે નહીં. નમ્ર મનુષ્યની હારમાં પણ જીત હોય છે. **સોક્રેટિસને** મારી નાંખ્યો, પણ તે અમર થયો છે. **જીસસને** શુળીએ ચઢાવવામાં તેનો **ઉચ્ચ આત્મા** દેખાયો છે, અને **સ્ટીફનને** પથરા મારી મારી નાંખતી વેળા પથરાની ઇજા કરતી શક્તિને તે ગણુકારતો નથી એ તેણે બતાવ્યું છે. જે **સત્** છે તેનો નાશ થઇ શકતો નથી, પરંતુ અસત્‌નો જ થાય છે. જ્યારે મનુષ્ય પોતાનામાં રહેલું **સત્** જે સ્થાયી, જાગુતું, અચળ અને શાશ્વત છે તે શોધી કહાડે છે, ત્યારે તે **સત્ય સ્વરૂપ**માં પ્રવેશ કરે છે (તે **સત્યસ્વરૂપ** થાય છે) અને નમ્ર બને છે. સઘળી આસુરી શક્તિઓ તેની વિરુદ્ધ થશે, પરંતુ તેઓ તેને કાંઇપણ ઇજા કરી શકશે નહીં, અને છેવટે તેનાથી દૂર જતી રહેશે.

નમ્રતા એ દૈવીગુણ છે, અને તેમ હોવાથી સર્વ શક્તિમાન છે.

તા. ૩ જી જુલાઈ.

જે પોતાને જીતે છે–પોતાના મન ઉપર કાબુ મેળવે છે તેનાથી કાંઇ છૂપું રહેતું નથી.

કારણોના મૂળમાં તારે ઊંડા ઉતરવું જોઇએ. માયાના પડદા એક પછી એક, એ મુજબ ઉંચા કરવાથી તું સત્‌ના ગુહ્ય હૃદયકમળમાં પ્હોંચીશ. પ્રાણ સાથે આ પ્રમાણે એક થવાથી બધાના પ્રાણને તું ઓળખીશ, એટલે કારણો તપાસી તથા સત્‌ને (સત્ય વસ્તુઓને) ઓળખ્યા પછી તારે માટે, તથા બીજા માટે, તેમજ બધી દુનિયા માટે તું ચિંતાતુર થઇશ નહીં; પરંતુ જે સઘળું છે તે મહાન્ નિયમના સાધનરૂપ છે એમ તું સમજશે. શાંતવૃત્તિનું છત્ર ધારણ કરી બીજા જ્યાં શ્રાપ દે ત્યાં તું આશિષ આપજે; બીજા જ્યાં તિરસ્કાર કરે ત્યાં પ્રેમ દર્શાવજે; બીજા જ્યાં નિંદા કરે ત્યાં મારી બક્ષજે; બીજા જ્યાં વિરોધ કરે ત્યાં નમી જજે; બીજા જ્યાં પકડી રાખે ત્યાં છોડી દેજે; બીજા જ્યાં લાભ મેળવે ત્યાં ખોટ ખાજે; તેમનું (કહેવાતું) બળ તેમને નબળા કરશે અને તારી નબળાઇ-(નમ્રતા)થી તું જબરો થઇશ. રે! તું ઘણો જ ફાવી જઇશ (જય પામીશ). " તેથી જ્યારે ઈશ્વર મનુષ્યને બચાવી લે છે ત્યારે તે તેને શાંતિરૂપી પટથી–આવરણથી ઢાંકે છે. "

જેનામાં અખંડ શાંતવૃત્તિ નથી તેનામાં સત્યનો વાસ નથી.

તા. ૪ થી જુલાઈ.

જે કોઈનું પણ બગાડે નહીં તેને બ્હીક કેવી હોય ?

સત્યવાદી પુરુષ અજીત હોય છે. એકે દુશ્મન તેને હરાવી અથવા ગભરાવી શકે નહીં. તેને પોતાના પ્રામાણિકપણા તથા પવિત્રાઇ સિવાય બીજા રક્ષણની જરૂર નથી. દુરાચાર સદાચારને જીતી શકે નહીં, તેમ પ્રામાણિક માણસને અપ્રામાણિક માણસ હલકો પાડી શકે નહીં. બીજા મનુષ્યો તેની નિંદા, ઇર્ષ્યા, તિરસ્કાર, દ્વેષ કરે તો તેને તે પત કરે નહીં, તેમજ તેની ઉપર તેઓ દુઃખ લાવી શકે નહીં; વળી જેઓ તેને નુકસાન કરવા યત્ન કરે છે તેઓ છેલ્લે સરવાળે તો પોતાની ફજેતી કરાવે છે.

પ્રામાણિક મનુષ્યને કાંઇ છુપાવવાનું ન હોવાથી, ચોરીની જરૂર પડે એવાં કર્મો તે કરતો ન હોવાથી, અને બીજા ન જાણે તો સારૂં એવા વિચારો તથા ઇચ્છા રાખતો ન હોવાથી નિર્ભય હોય છે અને તેને નીચું જોવાનું હોતું નથી. તેના પગ દૃઢ, તેનું શરીર ટટાર, અને તેની વાણી સરળ તથા દ્વીઅર્થ વિનાની હોય છે. તે દરેક મનુષ્યની સામું-નજરો નજર જુએ છે. જે કોઇને પણ છેતરતો નથી તે બીજા આગળ કેવી રીતે નીચું ઘાલે ?

સઘળાં ખોટાં કૃત્યો કરવાનું બંધ કરવાથી કોઇ તમારૂં ખોટું કરી શકશે નહીં.

સઘળાં ઠગાઈનાં કૃત્ય કરવાનું બંધ કરવાથી તમને કોઈ ઠગી શકશે નહીં.

તા. ૫ મી જુલાઇ.

સૃષ્ટિના હૃદયકમળમાં પ્રેમ છે તેથી તેનું જતન થાય છે.

જ્ઞાની મનુષ્યો જેઓ **સ્વર્ગની સૃષ્ટિમાં** રહે છે તેઓ સૃષ્ટિ તથા તેમાં જે જે સમાયલું છે તે સઘળું એક નિયમના–**પ્રેમના નિયમના** પ્રકાશ રૂપે (પ્રકટ રૂપે) છે એમ જુએ છે. તેઓ **પ્રેમને**, રૂપ બનાવતી, ટકાવી રાખતી (પોષણ કરતી), રક્ષણ કરતી અને પૂર્ણ કરતી (જીવને શિવરૂપમાં લાવતી) **શક્તિ**, જે જડ અને ચૈતન્યવાળી દરેક વસ્તુમાં અંતરસ્થ રહે છે તે રૂપમાં જુએ છે. તેમને મન પ્રેમ એ ફક્ત જીવનનો નિયમ જ છે એમ નથી. તે **જીવનનો કાયદો**–જીવનની દોરી છે. તે જાતે જ **પ્રાણરૂપ** છે. આ જાણવાથી, પોતાની જાતની પરવા નહીં રાખતાં–મમતા રાખ્યા સિવાય તેઓ પોતાનો આખો જીવનક્રમ, **પ્રેમને** અનુસરીને ગોઠવે છે. **પરમાત્માની, દૈવી પ્રેમની** તાબેદારી આ રીતે ઉઠાવીને પ્રેમની સત્તાના તેઓ ખરા ભાગીદાર બને છે અને તેથી મહાત્માઓની માફક પૂર્ણ મોક્ષ મેળવે છે–**સચ્ચિદાનંદ રૂપ** બને છે. **પ્રેમ** એ પૂર્ણ શુદ્ધ રચના છે, શુદ્ધ પરમ સુખ છે, અને તેથી તેમાં દુઃખનો અંશ નથી. શુદ્ધ **પ્રેમને** અનુસરતા ન હોય એવા એકે વિચાર તથા એકે કર્મ કોઇપણ મનુષ્યે કરવાં નહીં, એટલે પછી દુઃખ તેને કનડગત કરશે જ નહીં.

પ્રેમ એ જ જતન કરની શક્તિ છે.

તા. ૬ ઠ્ઠી જુલાઈ.

પ્રેમને ઓળખવો એટલે આખી સૃષ્ટિમાં નુકસાન કરતી એકે શક્તિ રહી જ નથી એ જાણ્યા બરોબર છે.

જો કોઇ મનુષ્ય પ્રેમને ઓળખવાની, અને તેના અમર સુખનો લાભ લેવાની ઇચ્છા રાખે તો, તેણે પોતાના હૃદયમાં તેનો અભ્યાસ પાડવો જોઇએ–તેણે તેવી ભાવના ધારણ કરવી જોઈએ. તેણે *પ્રેમસ્વરૂપ બનવું જોઇએ. જે હમેશ પ્રેમની ભાવનાથી વર્તે છે તેને કોઇ ત્યજતું નથી, ધર્મસંકટ અથવા ગુંચવણમાં તે આવી પડતો નથી, કારણ પ્રેમ× (દૈવી પ્રેમ)એ જ્ઞાન અને શક્તિ બેઉ છે. પ્રેમ કેવી રીતે રાખવો, એ જે મનુષ્ય સમજ્યો છે તે, દરેક ગુંચવણ ઉપર કાબુ મેળવવાનું, દરેક હારને ફત્તેહના રૂપમાં બદલવાનું, દરેક પરિણામ અને સ્થિતિને સુખરૂપી તથા સુંદરતા રૂપી વસ્ત્ર પહેરાવવાનું શિખ્યો છે.

પ્રેમ તરફ જવાનો રસ્તો (પંચતત્વ ઉપર) હુંપણા ઉપર કાબુ મેળવવાથી મળે છે; અને તે રસ્તે જવાથી, તે જેમ જેમ આગળ વધે છે તેમ તેમ તેના જ્ઞાનમાં વધારો થાય છે. પ્રેમમંદિરમાં દાખલ થવાથી, જે **દૈવી સત્તા** તે મેળવી શકયો છે તેના અધિકારથી તે શરીર તથા મન ઉપર પૂર્ણ કાબુ મેળવે છે. "પૂર્ણ પ્રેમ બ્હીકને બહાર કાઢી નાખે છે–પૂર્ણ પ્રેમ બ્હીક રાખતો જ નથી."

પૂર્ણ પ્રેમ એ નિર્દોષપણું–અવિકારીપણું છે અને જેણે નુકસાનકારક–વિકારી વિચારોનો તથા તેવી ઇચ્છાનો પોતાનામાં નાશ કર્યો છે, (જે એવા વિકારો અથવા ઇચ્છા કરતો જ નથી) તેને વિશ્વવ્યાપી રક્ષણ મળે છે–તેનું ચોતરફથી રક્ષણ થાય છે.

---

* અખા—જ્ઞાની વિહારી ગોપી જશા, તેમ જ્ઞાની જેને ગોપીની દશા;
ગોપી ભૂલી ઘર ને બાર, ગોપી ભૂલી કુટુમ્બ પરીવાર;
પોતાની દેહ પણ ભૂલી ગઇ, અખા કામની કુળવંત થઇ.

× આ જગતમાં સગાં સંબંધી–સ્થૂલ વસ્તુઓ ઉપર પ્રેમ દર્શાવવ.માં આવે છે તેવો મર્યાદિત પ્રેમ નહીં, પણ સર્વ મનુષ્યપ્રાણી ઉપર એક સરખી રીતે ખરા અંતઃકરણથી ચાહના રાખવામાં આવે તેવો અસિમ પ્રેમ.

તા. ૭ મી જુલાઇ.

આત્મજ્ઞાન થવાથી પૂર્ણ મોક્ષ મળે છે.

સ્વર્ગીય જીવનમાં બંધન નથી, ત્યાં **પૂર્ણ મોક્ષ** છે. આ **તેની** મહાન્ પ્રતિષ્ઠા છે. આ **શ્રેષ્ઠ મોક્ષ** ફક્ત આજ્ઞા-પાલનથી મળે છે. જે **પરમાત્મા**ની આજ્ઞા પાળે છે તે **પરમાત્માના** સહકાર બને છે, અને તેથી પોતાની અંદર રહેલી દરેક શક્તિ ઉપર તથા બહારની દરેક સ્થિતિ ઉપર કાબુ મેળવે છે. કોઇ પણ મનુષ્ય અધમ વાસનાઓ પસંદ કરી, **દૈવી ભાવનાને** દૂર રાખે; પરંતુ **દૈવી ભાવના** ઉપર આસુરી ભાવના કદી ફાવી શકતી નથી, એ સમજવામાં જ **મોક્ષનું** ધર્મરહસ્ય છે. મનુષ્યે **નિવૃત્તિને** માર્ગે ચાલી પ્રવૃત્તિના માર્ગનો ત્યાગ કરવો જોઇએ. તેમ થયે તે જય મેળવી **પૂર્ણ મોક્ષનો** અનુભવ કરશે.

મનમોજી વર્તન રાખવું એ જ બંધન છે; પોતાના મન ઉપર જીત મેળવવી એ જ **મોક્ષ** છે. પંચતત્વોનો-હુંપણાનો દાસ પોતાની બેડી (પોતાના બંધન)ને ચાહે છે, અને પોતાને મનગમતો ભોગ-આનંદ રખેને છીનવી લેવામાં આવે, એમ ધારી તેને છોડવા-તોડવા ઇચ્છતો નથી. આ પ્રમાણે તે પોતે પરાજય પામે છે અને જાતને બંધનમાં રાખે છે.

પૂર્ણ મોક્ષની ભૂમિમાં જ્ઞાનરૂપી દરવાજેથી જવાય છે.

તા. ૮ મી જુલાઈ.

મનુષ્ય હુંપણા-અહંભાવમાંથી મુક્ત થયો એટલે તેને મુક્તિ મળી જ સમજવી.

બધો બહારનો જુલમ એ તો અંદરના ખરા જુલમની છાયા તથા પરિણામ છે. જુલમ ગુજરેલા મનુષ્યોએ યુગોના યુગો સુધી સ્વતંત્રતા માટે પોકાર ઉઠાવેલો છે, અને મનુષ્યના બનાવેલા (મનુષ્ય કલ્પિત સ્વતંત્રતાના) હજારો કાયદાઓ તે સ્વતંત્રતા તેમને આપવામાં નિષ્ફળ નિવડયા છે. તેઓ ફક્ત પોતાને જ તે આપી શકે; **દૈવી કાનુનો** જે તેમના હૃદય ઉપર કોતરેલા છે તેને અનુસરીને ચાલવાથી જ તે મળે તેમ છે. તેમણે અંદરની સ્વતંત્રતાનો આશરો લેવો, જેથી જુલમ રૂપી છાયા પૃથ્વી ઉપર અંધકાર કરી શકે નહીં (આત્મા જે સ્વતંત્ર છે તેને આશ્રયે જવાથી મનુષ્યને જુલમ દેખાશે નહીં). મનુષ્યોએ અંદર અંદર જુલમ ગુજારવાનું બંધ કરવું જોઇએ, જેથી કોઇ પણ મનુષ્ય પોતાના જાતિભાઇ ઉપર જુલમ ગુજારશે નહીં. મનુષ્યો બહારની (દેખીતી) સ્વતંત્રતા માટે કાયદા ઘડે છે; પરંતુ બંધન-દાસત્વ વધે એવા વિચારો અંતરથી પોષે છે, તેથી આવી સ્વતંત્રતા મેળવવાનું અશક્ય બને છે. આ પ્રમાણે તેઓ બહારના પડછાયાને અનુસરી અંદર રહેલા તત્વને ભૂલી જાય છે. મનુષ્ય જ્યારે મનોવિકાર, વ્યામોહ-ભ્રાંતિ અને મૂર્ખાઇનો દાસ (ગુલામ) પોતાને હાથે થવાનું બંધ કરે ત્યારે દાસત્વનાં તથા જુલમનાં સઘળાં બહારનાં રૂપો બંધ થાય.

મુક્તને મુક્તિ (મોક્ષ) છે.

તા. ૯ મી જુલાઈ.

પરમાત્મા જે સત્ય, સુંદર, મહાન્ છે-જે જ્યોતિરૂપ, શ્યામ-સુંદર, વૈરાટરૂપ છે તે હમેશ બાળસ્વરૂપે છે, અને બારે માસ સુરખીદાર (ગુલ્લાલાસમ) અને યુવાન છે.

સદાચારી મનુષ્ય સદા મહાન્ પુરુષ હોય છે. તે હમેશ સરળ હોય છે. તે પોતાની અંદર રહેલા **દૈવી સદાચાર** રૂપી અખૂટ ઝરાનો લાભ લે છે-રે, તે તેમાં જ રહે છે. તે **સ્વર્ગીય ભૂમિકાઓ**માં વસે છે. તે અદૃશ્ય મહાત્માઓ સાથે વાત કરે છે; તે અવ્યક્ત સાથે રહે છે; તેનામાં **ઈશ્વરી** પ્રેરણા હોય છે અને તે **સ્વર્ગીય મુદ્રા** ધારણ કરે છે.

જેને મહાન્ થવા ઇચ્છા હોય તેણે સદાચારી થવા શિખવું જોઇએ. અર્થાત્, ઐશ્વર્યની યાચના નહીં કરવાથી તે મહાન્ થશે. ઐશ્વર્ય પ્રાપ્ત કરવા જતાં તે આશાભંગ થાય છે, અને આશા રહિત રહેવાથી તે ઐશ્વર્ય મેળવે છે. મહાન્ થવાની ઇચ્છા, એ ક્ષુદ્રપણાની (હલકાઇની), પોતાની જાતની ફિસિયારી બતાવવાની અને ધૃષ્ટતાની નિશાની છે. ખ્યાતિમાં નહીં આવવાની ઇચ્છા, પોતાની એકલાની જ વૃદ્ધિ જોવાની અનિચ્છા એ જ ઐશ્વર્યના જોનાર છે-એ જ ઐશ્વર્ય આણે છે. ક્ષુદ્રપણું અધિકાર શોધે છે અને તે પર મોહે છે. વિભૂતિ (ઐશ્વર્ય)વાળો મનુષ્ય ધણીપણાનો ડોળ દેખાડતો નથી, અને તે કારણે ભવિષ્યની પ્રજા, જ્યારે કાંઇ દાદ મેળવવાની હોય છે ત્યારે તેને પ્રમાણભૂત ગણે છે (તેનાં વચનોને આધારભૂત ગણે છે).

તારૂં નિખાલસ રૂપ, તારૂં ઉન્નત રૂપ, તારૂં વિદેહીરૂપ ધારણ કર, પછી જો! તુ *મહાન્ છે!

---

* અખો:—

વાંકું સમું જાણું ત્યાં હરી, હું તો મારે બેઠો ઠરી;
ભલા ગૃહસ્થને વાડે ગાય, એમ આપ સોંપ્યું હરિમાંય;
છાંડું ખોળતાં લાધી પોળ, હવે અખા કર ઝાકમઝોળ.

તા. ૧૦ મી જુલાઇ.

જે મોટાઈ એબ (દોષ) વગરની, સર્વ રીતે સમાન અને પરિપૂર્ણ છે તે સર્વ કળા કરતાં શ્રેષ્ઠ છે.

શું તારી ઇચ્છા "અક્ષર*" શબ્દનો બોધ આપવાની છે? તો તારે પોતાની જાતને ભૂલી જવી જોઇએ અને તે શબ્દરૂપ બનવું જોઇએ. તારે એક વાત ધ્યાનમાં રાખવી કે મનુષ્યનું હૃદય સદાચારી છે, દૈવી છે. તારે એક વસ્તુ જે પ્રેમ છે તેનું પાન કર્યા કરવું જોઇએ-તારે પ્રેમમય જીવન રાખવું જોઇએ. કોઇનામાં દોષ નહીં જોતાં, અને દોષ નહીં માનતાં, તારે બધા ઉપર પ્રેમ રાખવો જોઇએ; પછી તું ગમે તેટલું થોડું બોલીશ તોપણ તારૂં દરેક કૃત્ય એક શક્તિરૂપ થશે, તારો દરેક બોલ બોધરૂપ થશે. તારા શુદ્ધ વિચાર, તારાં સ્વાર્થ રહિત કર્મ, ભલે ગુપ્ત હોય તોપણ, આત્મોન્નતિ ઇચ્છતા જીવાત્માઓના અગણિત સમૂહો (ટોળાં)ને યુગોયુગ પર્યંત તું બોધ આપતો રહીશ.

સર્વસ્વનો ત્યાગ કરી, જે સદાચારને વળગી રહે છે તેને જ, જેમાં સર્વસ્વનો સમાવેશ થાય છે તે મળે છે, તે શ્રેષ્ઠનો ભોક્તા બને છે, **પરમાત્મા** સાથે વાત કરે છે અને **મહાત્માના મંડળમાં** દાખલ થાય છે.

જે મોટાઇ એબ વગરની, સર્વ રીતે સમાન અને પરિપૂર્ણ છે તે સર્વ કળા કરતાં શ્રેષ્ઠ છે. તે પૂર્ણ સદાચારની ઝાંખી રૂપે છે; તેથી મહાન્ જીવાત્માઓ સર્વ કાળે આચાર્ય પદ ધારણ કરે છે.

---

* કવિ છોટમઃ—

અક્ષર આદ્ય આરાધીએ, જેનો પ્રબળ પ્રતાપજી;
સબળ વિરાજે એ સુનમાં, આવરણ રહીત અપાપજી.

સૂર્ય તણી સત્તા થકી, ઉપજે અભ્ર અપારજી;
એમ સકળ ઓંકારથી, થયો અંડ આકારજી.

તા. ૧૧ મી જુલાઈ.

કુદરતના દરેક કાયદામાં આધ્યાત્મિક ભાગ તેને મળતો હોય છે. (કુદરતના નિયમ અને આધ્યાત્મિક નિયમ જુદા નથી-એ બન્નેની જોડ છે.)

વિચારો બિયાં રૂપે છે, અને તે મન રૂપી જમીનમાં પડવાથી ફણગા ફૂટી પૂર્ણાવસ્થાએ પ્હોંચે ત્યાં સુધી ખીલે છે, અને તેની ફાળ તેના ગુણ પ્રમાણે સુકર્મ યા કુકર્મ રૂપે ઝળકતા અગર ઝાંખા સ્વરૂપે આવે છે, અને પરિણામે વિચાર રૂપી બિયાં થઈ બીજાઓના મનમાં ફરીથી રોપાય છે. આચાર્ય આધ્યાત્મિક ખેડુત છે, બિયાં વાવનાર છે; પરંતુ જે પોતાની જાતને-પોતાના મનને કેળવે છે તે પોતાના મન રૂપી જમીનનો ડાહ્યો ખેડુત છે. છોડ ઉગી વધે છે, તે જ પ્રમાણે વિચાર પણ વધે છે. બિયાં ઋતુ પ્રમાણે વાવવાં જોઇએ. અને તે પછી જ્ઞાન રૂપી છોડ થતાં તથા વિવેક રૂપી ફૂલ આવી તેને પૂર્ણ ખીલવવા માટે કેટલાક વખતની જરૂર છે.

જે દેખાય છે તે અદૃષ્ટનો આયનો છે. (જેવું વાવ્યું હોય તેવો પાક દેખાય.)

તા. ૧૨ મી જુલાઇ.

કામ કરવાનો ઉત્સાહ (શકિત) ફળદાતા થાય તે માટે તે ઉત્સાહને સંભાળપૂર્વક કાબુમાં રાખવો જોઇએ અને (તે ભાંગી ન પડવા સારૂ–તેને ચાલુ રાખવા સારૂ) તેનું સંરક્ષણ કરવું જોઇએ.

"પૂર્ણ જાગૃત રહો" એવી વાણીની ખુબી વાળી ટુંક સલાહ એક **મહાન્ આચાર્યે** પોતાના ચેલા (શિષ્યો)ને આપી હતી તે મુજબ, જે કોઇ મનુષ્યને પોતાનું કામ પાર પાડવું હોય, તેને અશ્રમિત શક્તિની ખાસ જરૂર છે એ બતાવે છે, અને તે સલાહ વેપારીને તેમજ સંતને એક સરખી રીતે લાગુ પડે છે. "**સતત સાવધ** રહેવું એ મુક્તિની–સ્વતંત્રતાની કિંમત છે," અને નિશ્ચિંત ધારણાએ પ્હોંચવું તે મુક્તિ છે. તે જ **આચાર્યે** વળી કહ્યું છે કે "કાંઇ પણ કામ કરવાનું હોય તો તે તરત કરવું જોઇએ, તેની પાછળ તન દઇ મંડવું જોઇએ!" કર્મ એ ઉત્પાદક છે અને વાસ્તવિક ઉપયોગ પ્રમાણે તેનો વધારો તથા વિકાસ થાય છે, એ જ્યારે સ્મરણમાં લાવશો ત્યારે આ સલાહની ખુબી સમજાશે. વધુ શક્તિ મેળવવા માટે જે આપણી પાસે જ છે તેનો પૂરો ઉપયોગ કરવો જોઈએ. જે મનુષ્ય કાંઈ કામ પાછળ તન દઈ મચ્યો રહે છે તેને જ શક્તિ અને મુક્તિ મળે છે.

ધાંધળ અને ઉતાવળથી તેટલી શકિત નકામી જાય છે.

તા. ૧૩ મી જુલાઈ.

ધાંધળ (ઘોંઘાટ) શક્તિ છે એમ માનવું એ મોટી ભ્રાંતિ છે.

જ્યાં શાન્તિ ત્યાંજ મહાન્ શક્તિ છે. શાન્તિ એ દૃઢ, સાદા કેળવાયલા, ધીરજ રાખી અનુભવ મેળવેલા મનનું ચોકસ લક્ષણ છે. શાંત મનુષ્ય પોતાનું કામ બરોબર જાણે છે, એ નક્કી સમજવું. તે થોડું બોલે છે પરંતુ તેની અસર થાય છે. તેની યોજનાઓ સારી ઘડાયલી હોય છે અને તેઓ બરોબર ગોઠવાયલા યંત્રની માફક સારી રીતે ચાલે છે. તે દીર્ઘદૃષ્ટિથી જુએ છે-લાંબો વિચાર કરે છે, અને પોતાના લક્ષ્યબિંદુ તરફ સીધો ચાલ્યો જાય છે. મુશ્કેલી રૂપી તેના દુશ્મનને મિત્રના રૂપમાં તે ફેરવી નાખે છે, અને તેનો ઉપયોગ લાભ થાય એવી રીતે કરે છે, કારણ "રસ્તામાં દુશ્મન પોતાની સાથે હોય ત્યારે તેની સાથે કેવી રીતે મળી રહેવું" એ પાઠ તે બરોબર રીતે ભણેલો છે. ડાહ્યા સેનાપતિની માફક સર્વ અણધાર્યા બનાવો તેણે અગાઉથી ધારેલા હોય છે. ખરેખર "પ્રથમથી તૈયાર થયલો મનુષ્ય" એવું કોઈને કહો તો તે આજ છે. પોતાના ચિંતનમાં, પોતાના સિદ્ધાંત રૂપ થયલા પુખ્ત વિચારોમાં તે કર્મનો નિયમ ધ્યાનમાં રાખે છે, અને જે કાંઈ બનવા જોગ હોય તેનું પરિણામ (તેની રૂખ) જાણે છે. તેની ઉપર કદી પણ એકાએક છાપો મરાતો નથી, તે કદી પણ ઉતાવળીઓ થતો નથી; પોતાની દૃઢતારૂપી ચોકીમાં તે સહી-સલામત રહે છે, અને પોતે જે ભૂમિ ઉપર ઉભો છે તેની મજબૂતી તે જાણે છે.

કામ કરતી વરાળનો અવાજ થતો નથી, બહાર જતી વરાળજ ભારે અવાજ કરે છે. (અર્થાત્, નિર્માલ્ય મનુષ્યોજ ઘોંઘાટ મચાવે છે.)

તા. ૧૪ મી જુલાઇ.

આબાદીના મંદિરમાં પ્રથમ સ્તંભ ઉત્સાહ (શક્તિ) છે.

પૂર્ણ શાન્તિને શિથિલતાની નિર્જીવ શાંતિથી જૂદી પાડી જોતાં જણાશે કે તે જમાપેલી શક્તિની પૂર્ણતા છે. તેની પછવાડે બુદ્ધિને કેન્દ્રસ્થાનમાં મુકેલી છે. ઉદ્વેગ અને સંતાપ વખતે બુદ્ધિ વિખેરાઇ જાય છે–ઠેકાણે હોતી નથી. તે જવાબ દેતી નથી, અને તેનામાં જોર (બળ) તથા વજન નથી. ધાંધળીઆ, રીસાળ અને ચીઢીઆ મનુષ્યોનો વક્કર પડતો નથી. તે બીજાઓના મન હરણ કરતો નથી, પણ તેમને પાછા હઠાવે છે–તેમનો ઉત્સાહ મંદ પડે છે. તેનો ભલો પાડોશી કેમ ફત્તેહ મેળવે છે અને તેની પાછળ બધા કેમ ફર્યા કરે છે, અને પોતે જે હમેશ દોડાદોડ કરે છે, ઉપાધિ વ્હોરે છે, અને ખળભળાટ (જેને તે પ્રયાસ કર્યો કહે છે તે) કરે છે તે નિષ્ફળ થાય છે અને તેનાથી બધા દૂર રહે છે એ શું? આ સારૂ તેને અચંબો થાય છે. તેનો પાડોશી, વધારે શાંત હોવાથી, બહુ ભલો નહીં છતાં બહુ વિચારવંત છે, એટલે ઘણું કામ કરે છે, અને તે પણ અક્કલપૂર્વક કરે છે; વળી તે ઘણો સાવધ તથા હીંમતવાન રહે છે. તેની ફત્તેહ અને તેના વક્કરનું–તેની સત્તાનું કારણ આ જ છે. તેની શક્તિ કાબુમાં રહી સન્માર્ગે વપરાય છે, ત્યારે તે બીજા મનુષ્યની શક્તિ વીખેરાઇ જઈ ખોટે માર્ગે વપરાય છે.

શક્તિનો અભાવ એટલે વિશાળ બુદ્ધિનો અભાવ સમજવો.

તા. ૧૫ મી જુલાઇ.

ઉડાઉ મનુષ્ય કદી પણ તવંગર થાય નહીં અને તે ગર્ભશ્રીમંત હોય.તોયે જલદી ગરીબ થઇ જશે.

ગરીબ મનુષ્ય જેને તવંગર થવું હોય તેણે નીચેથી-મૂળથી શરૂઆત કરવી જોઇએ, અને પોતાના દ્રવ્યબળ કરતાં વધારે પૈસાદાર દેખાવાની તેણે કોશિષ કરવી નહીં અથવા ઇચ્છા રાખવી નહીં. તળીએ હમેશ પુષ્કળ જગો અને મોકળાશ હોય છે, અને જે કાંઇ છે તે નીચે નહીં પણ ઉંચે છે તેથી શરૂઆત કરવા માટે તળીઉં એજ સહીસલામત જગા છે. કામ પાર પાડવા માટે બડાઈ મારવાની રીત અને આડંબર, જેને તેઓ ભૂલથી જરૂરના ધારે છે, પરંતુ તેથી બીજા નહીં છેતરાતાં તેમનો જ તરત નાશ થાય છે, તે રીત અને આડંબરથી ઘણા યુવાન ધંધાદારીનું છેવટ પરિણામ માઠું આવે છે. પોતાની સ્થિતિ તથા યોગ્યતાને મોટા રૂપમાં જાહેર કરવા કરતાં સાધારણ (માફકસર) અને પ્રામાણિક શરૂઆત કરવાથી, કોઇ પણ સ્થિતિમાં વધારે સારી ફત્તેહ ચોક્સ મળશે.

કરકસરીઆ અને નીતિનિપુણ મનુષ્યો તવંગર થશે.

તા. ૧૬ મી જુલાઇ.

ખોટો શોક મારવા પાછળ બેખલૂટ (ગજા ઉપરાંત) ખર્ચ કરવો એ એક દુર્ગુણ છે, માટે સદ્‌ગુણી મનુષ્યોએ ખંત રાખી તેનો ત્યાગ કરવો જોઇએ.

કોઇની નજર ખેંચાય એવી રીતે કપડાં અને ઘરેણાં-ગાંઠાં પહેરવાં એ હલકું અને જ્ઞાનહીન મન બતાવે છે. વિનયી અને કેળવાયલા મનુષ્યો સાદો અને પોતાને છાજે તેવો પોશાક પહેરે છે, અને તેમની બચત, તેમનું જ્ઞાન તથા સદ્‌ગુણ વધારવા પાછળ યોગ્ય રીતે વાપરે છે. બીન જરૂરીઆત, ખાલી ભભકાદાર પોશાક કરતાં, કેળવણી તથા તેની સંવૃદ્ધિને તેઓ વધારે અગત્યતા આપે છે, અને તેથી વિદ્યા, હુન્નર અને વિજ્ઞાનને આશ્રય મળે છે. ખરો સુધારો, મન અને વર્તનમાં રહેલો છે; અને સદ્‌ગુણ તથા બુદ્ધિચાતુર્યથી શણગારાયલા મનમાં શરીરના આડંબરયુક્ત દેખાવથી-ખોટા ભપકાથી (જો કે તેનું ઓછું જણાય તોપણ) વિશેષ મનોહરતા આવશે નહીં.

પહેરવાના કપડામાં તેમજ બીજા બધામાં સાદાઈ ઉત્તમ છે.

તા. ૧૭ મી જુલાઈ.

નકામો ગુમાવેલો પૈસો પાછો મેળવી શકાશે, નકામી ગુમાવેલી તંદુરસ્તી પાછી મેળવી શકાશે; પરંતુ નકામો ગુમાવેલો વખત પાછો મેળવી શકાશે નહીં.

જે મનુષ્ય દરરોજ શું કરવું તે બાબત વિચાર અને યોજના કરવા વહેલો ઉઠે છે, જેથી તે તુલના કરી, વિચાર કરી અગાઉથી ગોઠવણ કરી શકે, તે મનુષ્ય બીજો મનુષ્ય જે છેલ્લી ઘડી સુધી પથારીમાં પડી રહી, હાજરી વખતે જ (ચાહ પીવાનો વખત થાય ત્યારે જ) ઉઠે છે તેના કરતાં, પોતાના અમુક ધંધામાં વધારે ચતુરાઇ તથા ફતેહ બતાવશે. પોતાના યત્નો ફળીભૂત કરવામાં, હાજરી લેતાં પહેલાં આવી રીતે એક કલાક ગાળવામાં આવશે તો તે વખત ઘણો કીમતી થઈ પડશે. મનને શાંત તથા શુદ્ધ કરવાનું, તથા બધી શક્તિઓને કેન્દ્રસ્થાનમાં, વધારે બળવાન અને અસરકારક થાય એવી રીતે મૂકવાનું તે સાધન છે. સવારના આઠ વાગતાં પહેલ જે ફતેહ મેળવવામાં આવે (જે યોજના મનમાં ઉતારવામાં આવે) તે ઉત્તમ અને જાથુકની બને છે. જે મનુષ્ય સવારના આઠ વાગતા સુધી પથારીમાં પડી રહેતો હોય, તેના કરતાં બીજો મનુષ્ય જે છ વાગે પોતાના કામ ઉપર લાગી જાય છે તે (બીજી બધી સ્થિતિ એક સરખી હોય તો) ઘણો આગળ વધી જશે.

કોઇ પણ મનુષ્ય માટે દિવસ લાંબો કરાતો નથી.

તા. ૧૮ મી જુલાઈ.

વિવેક એ ચતુરાઇનું ઉત્તમ રૂપ છે.

કોઇ પણ કામ, પછી તે ગમે તેવું ન્હાનું હોય તોપણ તે કરવાને ખરો રસ્તો એક જ છે, ખોટા રસ્તા હજાર છે. તે ખરો રસ્તો ખોળી કહાડવામાં તથા તેને પકડી–વળગી રહેવામાં ચતુરાઇ છે. બીનમાહીતગાર મનુષ્યો હજાર ખોટા રસ્તા બતાવી તેમાં ગરબડગોટા કરી લોચા વાળે છે, અને ખરો રસ્તો તેમને બતાવવામાં આવે છે તોપણ તે કબૂલ કરતા નથી. આ પ્રમાણે તેઓ કેટલાંક કામોમાં કરે છે. કારણ તેઓ બહુ સારૂં સમજે છે એમ તેમની અજ્ઞાનતાને લીધે ધારે છે, અને તેથી પોતે એવી સ્થિતિમાં આવી પડે છે કે કાચ કેવી રીતે સાફ કરવા, અથવા ભોંયતળીયું કેવી રીતે વાળવું એટલું શિખવું પણ તેમને અશક્ય થઇ પડે છે. અવિચારીપણું અને મૂર્ખાઇ બંને જ્યાં ત્યાં નજરે પડે છે. વિચારવંત અને હોંશીઆર મનુષ્યો માટે દુનીઆમાં પુષ્કળ જગો છે. ઉત્તમ કારીગર મળવા કેટલા મુશ્કેલ છે તે મજુરોને કામે લગાડનારા જાણે છે. સારો કારીગર, પછી તે હથીઆર અથવા મગજથી કામ કરનાર હોય, વાણી અથવા વિચારથી કામ કરનાર હોય, તેને પોતાની ચતુરાઇ બતાવવા હમેશ માગ મળશે.

ચતુરાઇ ઉંડા વિચાર અને ધ્યાન (લક્ષ આપવા) થી મળે છે.

તા. ૧૯ મી જુલાઈ.

ઐશ્વર્ય પ્રાપ્ત કરવું સહેલ નથી.

જેમ પરપોટો વધારે વખત ટકી શકતો નથી, તેમ કપટ પાર પડતું નથી. મનુષ્ય પૈસો મેળવવા માટે એકદમ સામટો પ્રયત્ન કરે છે, પણ પછી ધબી જાય છે. કપટથી કોઇને કાંઇ મળ્યું નથી, કોઇને કાંઈ મળે પણ નહીં. થોડા વખત સારૂ તે છીનવી લેવાય છે, પરંતુ ભારે વ્યાજ સાથે પાછું આપવું પડે છે. અનીતિથી નહીં ડરનાર હરામખોર એકલા જ કપટ કરે છે એમ નથી. જાણતાં અથવા અજાણતાં, પુરતો અવેજ આપ્યા સિવાય જે પૈસા મેળવે છે અને મેળવવા કોશિષ કરે છે, તેઓ સઘળા કપટ આદરે છે. કામ કર્યા સિવાય પૈસો કેવી રીતે મેળવવો, તેની જેઓ આતુર ચિત્તે ગોઠવણ કરે છે, અને ચોર તથા હરામખોર, કે જેના સંબંધમાં વહેલા અથવા મોડા તેઓ આવે છે, અને જેઓ તેમની મુડી છીનવી લે છે, તેમના મન સાથે તેઓ નિકટ સંબંધ ધરાવે છે.

ઐશ્વર્ય ફકત બુદ્ધિચાતુર્યના બળથી નહીં, પરંતુ નીતિબળથી મેળવવું જોઈએ.

તા. ૨૦ મી જુલાઈ.

શુદ્ધ પ્રામાણિકપણું ગમે તે જગોએ બહાર આવ્યા વિના રહેતું નથી, અને દરેક કામ ઉપર તેની પ્રતિમાની છાપ પાડે છે.

પરિપૂર્ણ અને દ્દઢ (મજબૂત) થવા માટે, મનુષ્યના આખા શરીરમાં પ્રામાણિકપણું વ્યાપી જવું જોઈએ, અને તેના જીવનના દરેક વ્યાપારમાં પ્રસરવું જોઇએ; અને તે એટલું પૂર્ણ અને સ્થાયી થવું જોઇએ કે બાંધછોડ કરવા જેટલું પણ મન આડું ચસકાવે એવી સઘળી લાલચો સામું તે થઇ શકે. એકમાં નિષ્ફળ થયા એ બધામાં નિષ્ફળ થયા બરોબર છે, અને ગમે તેટલું જરૂરી અથવા નિર્જીવ દેખાય તેવું અસત્ય સમાધાન દબાણથી કબૂલ રાખવું, એ પ્રામાણિકપણા રૂપી ઢાલને નીચે નાંખી દઇને પાપના દુઃખના હુમલાઓને વ્હોરી લેવા ઉભા થયા બરોબર છે.

જે મનુષ્ય તેના શેઠની દેખરેખ હેઠળ જેવી સંભાળથી અને સાવધતાથી કામ કરે છે, તે જ પ્રમાણે તેની ગેરહાજરીમાં કરે તો તે નીચી પાયરીમાં લાંબો વખત પડી રહેશે નહીં. પોતાની ફરજમાં (પોતાના કર્તવ્યમાં), તથા પોતાનું સવિસ્તર કામ કરવામાં આવું પ્રામાણિકપણું ઐશ્વર્યના ફળદ્રુપ મુલકોમાં તેને જલદી લઈ જશે.

પ્રામાણિક મનુષ્ય (જગતની સઘળી) વસ્તુઓના ચોકકસ કાયદાના નિયમ (હાર) માં છે. તે એક મજબુત ઝાડ જેવો છે કે જેના મુળીઆને બારમાસી–અખંડ વહેતા ઝરાઓમાંથી પોષણ મળે છે, અને જેને કોઈ પણ તોફાન નમાવી શકે તેમ નથી.

તા. ૨૧ મી જુલાઈ.

અજ્ઞાની મનુષ્યો ધારે છે કે ઐશ્વર્ય મેળવવા માટે અપ્રામાણિકપણું ટુંકો રસ્તો છે.

ફતેહ માટે પ્રામાણિકપણું ખરી ખાતરીનો રસ્તો છે. અપ્રામાણિક મનુષ્ય દુઃખ અને શોકથી પસ્તાવો કરે એવો દહાડો છેવટે તો આવે છે; પરંતુ પ્રામાણિક રહેવાથી કોઇપણ મનુષ્યને કદાપિ પસ્તાવું પડતું નથી. શક્તિ, કરકસર, અગર યોગ્ય વ્યવસ્થારૂપી સ્થંભોની ખામીને લીધે, પ્રામાણિક મનુષ્ય કેટલીક વાર હાર ખાય છે, તોપણ અપ્રામાણિક મનુષ્યને પોતાની હારથી જેટલું દુઃખ થાય છે તેટલું પ્રામાણિક મનુષ્યને થતું નથી; કારણ, તેણે પોતાના જાતીભાઇને કદી પણ દગો દીધો નથી એમ જાણીને તે હમેશ ખુશીમાં રહી શકે તેમ છે. ભારે દુઃખના પ્રસંગોમાં પણ તેને પોતાના સ્વચ્છ હૃદયની વિશ્રાંતિ મળે છે —તે સ્વસ્થ ચિત્તે ઉંઘે છે.

વ્યવહારૂ રીતે જોતાં અપ્રામાણિક મનુષ્ય ટુંકી દ્રષ્ટિવાળો-લાંબા વિચાર વગરનો છે.

તા. ૨૨ મી જુલાઈ.

પ્રતાપી મનુષ્યોના ઉદ્દેશ પ્રતાપી હોય છે, અને પ્રતાપી ઉદ્દેશોને પરિણામે પ્રતાપી કર્મો થાય છે.

અજીતપણું (કોઇ પણ જીતી શકે નહીં એવી છાપ) એ પ્રખ્યાત રક્ષક છે; પરંતુ જે મનુષ્યનું પ્રામાણિકપણું પૂર્ણ શુદ્ધ અને કોઇના પણ વાંધા વગરનું–નિષ્કલંક હોય તેને જ તે રક્ષે છે. છેક નજીવી બાબતમાં પણ વચનભંગ નહીં કરવો એ વક્રોક્તિ, નિંદા અને ખોટી વાતોના સઘળા હુમલા સામું અજીત–દુર્જેય થયા બરોબર છે. જે મનુષ્ય એક બાબતમાં નિષ્ફળ થયો તે ભેદી શકાય એવો છે, અને એડીમાં વાગેલા બાણે જેમ (ઇલીયડમાં વર્ણવેલા શુરવીર) એકિલીશને પાડયો, તેમ દુઃખરૂપી તીર તેને હેઠે પાડશે. શુદ્ધ અને પૂર્ણ પ્રામાણિક મનુષ્ય ઉપર કોઇ હુમલો અગર નુકશાન કરી શકે તેમ નથી, અને જેનામાં આ ગુણ છે તે મનુષ્ય નિડર હીમતથી અને અતિશય સ્વસ્થતાથી સઘળા દ્વેષભાવ અને સતામણી સામું થઇ શકે છે. ઉચ્ચ નીતિનિયમો સમજીને સ્વીકારવાથી તથા પાળવાથી મનને જે શક્તિ અને હૃદયને જે શાંતિ મળે છે, તેવી શક્તિ તથા શાંતિ, ગમે તેટલી વધારે બુદ્ધિ, વિચારશક્તિ અથવા ધંધામાં કુશાગ્ર બુદ્ધિથી મળશે નહીં.

નીતિબળ એ સૌથી મોટી શક્તિ છે.

તા. ૨૩ મી જુલાઇ.

મનુષ્યની પરીક્ષા તેના તરત થતા કામો ઉપરથી, નહીં કે તેના છેવટના વચનો ઉપરથી થાય છે.

બેવકુફીભરેલા અને ઉપરચોટીઆ (દિલની દાઝ વગરના) વિચાર જે મૂળ વગરના સુંદર ફૂલની માફક તરત મરી જાય છે, અને તેની પછવાડે બી અથવા ફળ મુકી જતા નથી, તે સાથે **દયાને** ભેળસેળ કરી દેશો નહીં. કોઈ મિત્રથી જુદા પડતી વખતે અથવા પરદેશની દુ:ખની વાત સાંભળવાથી ચિત્તભ્રમ જેવું રડવું આવે એ દયા નથી. તે જ પ્રમાણે બીજાનાં જુલમી કૃત્યો અને અન્યાયો વિરુદ્ધ ભારે ગુસ્સાના શબ્દો બોલવા (ભાષણો કરવાં) એ કાંઇ દુ:ખની દાઝ જાણુતા મનની નિશાની નથી. જો કોઈ મનુષ્ય ઘરમાં ઘાતકી રીતે વર્તતા હોય-જો તે પોતાની ધણીઆણીને સંતાપતો હોય, અગર પોતાના છોકરાને મારતો હોય, અથવા પોતાના ચાકરોને ગાળો દેતો હોય, અથવા પોતાના પાડોસીઓને મ્હેણારૂપી તીર મારતો હોય-તો જે દુ:ખી મનુષ્યો તેની નજીકમાં નથી-દૂર દેશમાં છે તેમને માટે પ્રેમ દર્શાવવો એ તે કેવો ઢોંગ? (એ ઢોંગ નહીં તો બીજું શું?) તેની આજુબાજુ દુનીઆમાં પ્રવર્તતા અન્યાય અને નિર્દયતા વિરુદ્ધ કરેલા ગુસ્સાના પોકારો કેવા નિર્માલ્ય સમજવા! (એ પોકારો કેવા નિર્માલ્ય-છાછરા હોવા જોઇએ!)

દયા એ અગાધ, અનિર્વચનીય ભાવના છે કે જે પોતાને ભૂલી જતા-અહંતા વગરના અને તે સાથે નમ્રવર્તનવાળા મનુષ્યમાં જોવામાં આવે છે.

તા. ૨૪ મી જુલાઈ.

હુંપણા (અહંભાવ) માં દયાનો અભાવ હોય છે. પ્રેમમાંથી દયા પ્રગટે છે.

દયા આપણને સર્વ મનુષ્યના હૃદય સાથે એક કરે છે- તેમના હૃદય પાસે લઈ જાય છે, તેથી આધ્યાત્મિક રીતે આપણે તેમની સાથે જોડાઇ જઇએ છીએ; અને જ્યારે તેઓ દુઃખી થાય છે ત્યારે તે દુઃખ આપણને લાગે છે. જ્યારે તેઓ ખુશી હોય છે ત્યારે તેમની સાથે આનંદ ભોગવીએ છીએ; જ્યારે તેઓનો તિરસ્કાર કરવામાં આવે છે અને તેમને દુઃખ દેવામાં આવે છે ત્યારે આધ્યાત્મિક રીતે (તેમના હૃદયકમળ-માં) તેમની સાથે ઉતરીએ છીએ, અને તેમનું અપમાન તથા દુઃખ આપણું માની લઇએ છીએ; અને જેનામાં દયાની આવી એક ગાંઠ કરતી, એક દિલ કરતી પ્રકૃતિ છે તે કદી પણ જેનો તેનો વાંક કાઢનાર અને નિંદાખોર હોઈ શકે નહીં, અને પોતાના જાતિભાઇઓ સંબંધી અવિચારી અને કઠોર વચનો ઉચ્ચારશે નહીં; કારણ તેનું હૃદય એવું કોમળ છે કે તે તેમના દુઃખે હમેશ દુઃખી હોય છે.

પરંતુ દયાની આ પરિપકવ-પૂર્ણ સ્થિતિએ પહોંચવાને એ જરૂરનું છે કે તેણે પ્રેમ ઘણો ધારેલો હોવો જોઇએ, દુઃખ ઘણું ખમેલું હોવું જોઇએ, અને શોકના ગાઢ અંધારાના અવાજો સાંભળેલા હોવા જોઈએ. અગાધ અનુભવોના જ્ઞાનમાંથી પ્રેમ ઉદ્દભવે છે, જેથી મનુષ્ય પોતાના હૃદયમાંથી ગુમાન, અવિચારીપણું અને સ્વાર્થીપણું ભસ્મ કરી કહાડી નાખે છે.

બીજાઓના પ્રયત્નો તથા દુઃખોમાં એકભાવ રાખવો એ દયાનો ખરો અને ઉંડો અર્થ છે.

તા. ૨૫ મી જુલાઈ.

નમ્રતા* એ આધ્યાત્મિક જ્ઞાનની છાપ છે.

દરેક મનુષ્યે લોભ, હલકાઇ, દ્વેષ તથા વહેમથી સાવધ રહેવું જોઇએ, કારણ તેમને આશ્રય આપવાથી જીવનમાં જે સઘળું શ્રેષ્ઠ છે તેને, રે, સ્થૂળ વસ્તુઓમાં જે કાંઈ શ્રેષ્ઠ છે તેને પણ, તેમજ ચારિત્ર્ય અને સુખમાં જે કાંઇ શ્રેષ્ઠ છે તેને તે લૂટી લેશે. ફક્ત પોતાની પૂંજીમાંનો ભાગ વારંવાર અને રાજીખુશીથી આપીને જ નહીં, પરંતુ પોતાના મિત્રો તથા જ્ઞાતિભાઇઓને વિચાર તથા કર્મની છૂટ આપીને તેણે સખી હૃદય તથા ઉદાર હાથવાળા, મોટા મનના અને વિશ્વાસુ થવું જોઇએ. આટલે દરજ્જે તે પહોંચ્યો એટલે આબરૂ, ધાન્ય, સમૃદ્ધિ અને ઐશ્વર્ય તેના મિત્રો અને પરોણા તરીકે દાખલ થવા તેનાં બારણાં ઠોકતાં આવશે.

નમ્રતા એ ઇશ્વરત્વ-દૈવત્વ સમાન છે.

---

* કબીર-

મુખ દિયો પ્રભુ ભજનકુ, સુનન કિયો હય કાન;
તરનેકુ હય દીનતા, ડુબનેકું અભિમાન.

તા. ૨૬ મી જુલાઇ.

જે કોઇ નમ્ર મનુષ્યનું સાલસ વર્તન, વિવેક તથા માયાભાવથી પ્રેરાયલું હોય તેને, તે ગમે તે જ્ઞાતિનો-વર્ણનો હોય તોપણ લોકો હમેશ ચાહે છે.

જે મનુષ્ય પૂર્ણ નમ્ર થયો હોય છે તે કદી પણ કજીઓ કરતો નથી. તે કઠોર શબ્દ સાંભળી તેવો જવાબ પાછો વાળતો નથી; તે તે શબ્દને જતો કરે છે, અથવા નમ્ર વાણીથી જવાબ આપે છે, જે વાણી (જેની અસર) ગુસ્સા કરતાં વધારે જોરદાર નીવડે છે. નરમાસ અને વિવેકની જોડી છે. વિવેકી મનુષ્યે પોતાની અંદરનો સઘળો ગુસ્સો જીતેલો હોય છે, એટલે બીજાનામાં રહેલો ગુસ્સો કેવી રીતે જીતવો તે તે જાણે છે. જે વિઘ્નો અને કડાકૂટ-જંજાળથી નિરંકુશ મનુષ્યો દુઃખી થાય છે તેના મોટા ભાગમાંથી નમ્ર મનુષ્ય બચી જાય છે. જ્યારે તે બીજા, વ્યર્થ અને બીનજરૂરી શ્રમ ઉઠાવી પોતાનું શરીર જીર્ણ કરી નાખે છે ત્યારે તે શાંત અને સ્વસ્થ હોય છે, અને આવી શાંતિ તથા સ્વસ્થતા જીવનરૂપી લડાઇ જીતી શકે તેવાં મજબૂત હોય છે.

દલીલથી મનુષ્ય બાહારથી-ઉપરચોટીઓ જીતાય છે, પણ દયા હૃદય સુધી પહોંચે છે. (દયા બતાવવાથી મનુષ્યનું મન જેવું જીતાય છે તેવું વાદવિવાદની દલીલોથી જીતાતું નથી.)

તા. ૨૭ મી જુલાઇ.

નિર્માલ્ય વસ્તુઓની કિંમત નથી, પછી તે જડ વસ્તુ હોય કે મનુષ્ય હોય.

આપણે સત્યવક્તા થવું, આપણે જેવા હોઇએ તે કરતાં જુદા દેખાવાની ઇચ્છા રાખવી નહીં; સદ્ગુણનો ડોળ ઘાલવો નહીં; પ્રમાણ વગર ભૂષણ ધારણ કરવાં નહીં; કોઇનો વેષ ગ્રહણ કરવો નહીં એ ખાસ જરૂરનું છે. ઢોંગી મનુષ્ય એમ ધારે છે કે તે દુનીઆની તથા દુનીઆના શાશ્વત કાયદાની આંખમાં ધૂળ નાંખી શકે. એક જ મનુષ્યને તે ઉંધા પાટા બાંધી શકે છે અને તે પોતાની જાત છે, અને તે માટે દુનીઆનો કાયદો—કર્મનો નિયમ વાજબી શિક્ષા ફરમાવે છે. એક પુરાણા સૂત્ર મુજબ અત્યંત ઘાતકીઓનો નાશ થાય છે. હું ધારૂં છું કે ઢોંગી થવું એ મનુષ્યે પોતાનો લગભગ નાશ કર્યા બરોબર છે. કારણ, એક રીતે જોતાં મનુષ્યનું ખરૂં સ્વરૂપ જતું રહ્યું છે અને તેની જગોએ છેતરપીંડીનાં ઝાંઝવાં રહ્યાં છે.

નિર્દોષ-સ્વસ્થ હૃદયવાળો મનુષ્ય એક દાખલારૂપ બને છે; બીજા મનુષ્યો કરતાં તે વધારે છે (તે મનુષ્ય નથી પણ દેવ છે). તે સત્યતાની, પ્રભાવની તથા સંસ્કારી તત્ત્વની મૂર્તિ છે.

તા. ૨૮ મી જુલાઈ.

દુઃખ એક અનુભવ છે, તેનામાં શક્તિ નથી.

નેકીના નવા અનુભવો દાખલ થઇ અંતર્જ્ઞાનની ભૂમિકા જેમ જેમ કબજ કરતા જાય છે તેમ તેમ બદીના-પાપના કઠણુ અનુભવો રસ્તો પકડે છે. નેકીના નવા અનુભવો કયા છે? તે ઘણા અને સુંદર છે-જેવા કે પાપમાંથી મુક્ત છીએ એ આનંદ આપતું જ્ઞાન; પશ્ચાત્તાપનો અભાવ; લાલચની બળતરા-પીડામાંથી છુટકારો; જે સ્થિતિ તથા સંજોગો પ્રથમ ભારે દુઃખ કરતા હતા તેમાં અનિર્વચનીય આનંદ; બીજાના કૃત્યોથી ઇજા પામવામાં દુર્ભેદ્યપણું; મોટી ધીરજવાળું તથા મધુર વર્તન; બધા સંજોગોમાં મનની શાંતિ, શંકા, ભય અને ચિંતામાંથી મુક્તિ અણગમો, દ્વેષ અને દુશ્મનાવટમાંથી છૂટકો.

બદી-પાપ એ અજ્ઞાનની, બીન અનુભવની સ્થિતિ છે, અને તેમ હોવાથી જ્ઞાનના પ્રકાશ આગળ પાછી હઠી અદ્રશ્ય થાય છે.

તા. ૨૮ મી જુલાઈ.

દૈવી નેકી પ્રમાણે વર્તવામાં આવે છે ત્યારે જીવન સુખી થાય છે.

સર્વોત્તમ સદ્‌ગુણ રાખવા એ સર્વોત્તમ સુખ ભોગવ્યા બરોબર છે. જે સ્વર્ગીય સુખ **શ્રીકૃષ્ણ** બતાવે છે તે, જેમનામાં સ્વર્ગીય સદ્‌ગુણ હોય, જે દયાળુ, શુદ્ધ હૃદયવાળા, સલાહ કરાવનાર અને બીજા એવા હોય તેમને માટે જ નિર્માણ થયલું છે. ઉચ્ચતર સદ્‌ગુણ ફક્ત સુખ મેળવી આપે છે, એટલું જ નહીં, પરંતુ તે જ (સદ્‌ગુણ એ જ) સુખ છે. સર્વોત્તમ સદ્‌ગુણી મનુષ્ય દુ:ખી હોય એ અશક્ય છે. દુ:ખનું કારણ શોધશો તો **આત્મપ્રીતિના–મમતાવાળા** તત્વોમાં, નહીં કે **આત્મભોગોના–અહંત્યાગના ગુણોમાં** માલમ પડશે. કોઇ મનુષ્ય સદ્‌ગુણી છતાં દુ:ખી હશે, પણ તેનામાં દૈવી સદ્‌ગુણ હોય તો તેવો દુ:ખી થશે નહીં. માનુષી સદ્‌ગુણ હુંપણા સાથે–અહંભાવ સાથે એટલે શોક સાથે જોડાયલો છે; પણ દૈવી સદ્‌ગુણમાંથી હુંપણાનો દરેક દોષ ધોઇ નાખવામાં આવે છે, અને તેની સાથે દુ:ખનું નામ નિશાન પણ ધોવાઈ જાય છે.

સત્ય ઉંચે અને ઘણે દૂર છે.

તા. ૩૦ મી જુલાઇ.

જ્યાં મનોવિકાર છે ત્યાં શાંતિ નથી; જ્યાં શાંતિ છે ત્યાં મનોવિકાર નથી.

મનુષ્યો શાંતિ માટે યાચના કરે છે, પરંતુ મનોવિકારને વળગી રહે છે. તેઓ કજીઆ કંકાસને ઉછેરે છે–પોષે છે, અને સ્વર્ગીય શાંતિ માટે યાચના કરે છે. આ અજ્ઞાન છે, ઘાડું આધ્યાત્મિક અજ્ઞાન છે. એ તો વસ્તુઓના મૂળાક્ષરનો પહેલો અક્ષર–પ્રથમ પગથીઉં નહીં જાણ્યા બરોબર છે.

તિરસ્કાર અને પ્રેમ, કજીઓ અને શાંતિ એક જ હૃદયમાં સાથે રહી શકે નહીં. જ્યાં એક આનંદદાયક પરોણા તરીકે દાખલ થાય ત્યાં બીજાને સત્કાર નહીં કરવા જોગ–અણજાણ્યા મનુષ્યની માફક બહાર કહાડી મુકવો જોઇએ. જે બીજાને ધિક્કારે છે તેને બીજા ધિક્કારશે. જે પોતાના જાતિબંધુઓની સામું થાય છે તેની સામું બીજા થશે. મનુષ્યોમાં પક્ષ–તડ પડેલા છે તેથી તેણે આશ્ચર્ય પામવું નહીં અને શોક કરવો નહીં. તેણે જાણવું જોઇએ કે તે પોતે કજીઓ વધારે છે. પોતાનામાં શાંતિની ખામી હોવાનું તેણે સમજવું જોઇએ.

અહં જીતવાથી સંપૂર્ણ શાંતિ મળે છે.

તા. ૩૧ મી જુલાઈ.

જો મનુષ્યો એમ સમજે કે કોઇએ તેમને દુષ્કૃત્ય કર્યું હોય તો તેનો બદલો તેવા કૃત્યથી વાળવો નહીં તો કેવું સારૂં ?

બીજાનું દુષ્કૃત્ય તેમના દુષ્કૃત્યથી દાબી શકાશે નહીં; દ્વેષથી દ્વેષ વધે છે, અને **સદાચાર**થી બધા દોષ અટકે છે, એમ જો મનુષ્યો સમજે તો જ તેઓ પોતાના અંતઃકરણ તથા કર્મો નિર્મળ કરી, પાપી નિંદાને તેમાંથી જડમૂળથી કહાડી નાખશે–તેઓ આટલું સમજે તો ઘણું સારૂં.

જે મનુષ્ય પાપ કરે છે તેને પસ્તાવું પડશે, દ્વેષી મનુષ્યને તેનું શુષ્ક ફળ બીજે દિવસે મળે છે, અને તે રડતો, ભુખે મરતો, નિદ્રા તથા આરામ લીધા વગર રહે છે. એમ જો મનુષ્યો સમજે તો તેમનું જીવન **કરૂણા**થી ભરપૂર થશે તથા **દયાની** નજરથી તેઓ જોશે–તેઓ આટલું સમજે તો બહુ સારૂં.

પ્રેમ કેવી રીતે જીત મેળવે છે તેટલુંજ મનુષ્યો સમજે તો તેઓ દ્વેષભાવવાળું નહીં પરંતુ હમેશ પ્રેમમય જીવન ગાળશે.

તા. ૧ લી ઑગસ્ટ.

મનુષ્યે અહંભાવનો ત્યાગ કરવો જોઇએ, સંસારને–માયાને જીતવું જોઇએ, આ દેહ તે હું નહીં એમ સમજવું જોઇએ; આ પ્રમાણે વર્તવાથી જ તે અનંતના હૃદયકમળમાં ભળી જશે.

"શુભેચ્છાથી નિરીક્ષણશક્તિ મળે છે;" અને જેણે પોતાના અહંભાવ ઉપર એવી રીતે કાબુ મેળવ્યો છે કે તેના મનની એકજ વૃત્તિ–શુભેચ્છાની વૃત્તિ હોય છે, તેનામાં દૈવી નિરીક્ષણશક્તિ આવે છે, અને તે ખોટું ખરૂં ઓળખવાની શક્તિવાળો બને છે. તેથી શ્રેષ્ઠ સદાચારી મનુષ્ય વિવેકી, દૈવી જ્ઞાનદૃષ્ટિથી જોનાર અને **અનંતને** ઓળખનાર હોય છે. જેનામાં તમને અખંડ નમ્રતા, ભારે ધૈર્ય, ઉમદા વિનય, વાણીમાં લાવણ્યતા, આત્મસંયમ, અહંભાવનો ત્યાગ, ગાઢ અને ઉંડી દયાની લાગણી માલમ પડે, તેનામાં ઉત્તમોત્તમ *જ્ઞાન જોશો; એવા મનુષ્યનો સંગ કરો, કેમકે તેણે બ્રહ્મનો આત્માનુભવ કરેલો છે, તે અજરામર સાથે રહે છે, તે અનંતમાં તદ્રુપ થયો છે. જે લોકો આધ્યાત્મિક રીતે જાગૃત છે તેઓ જ વિશ્વવ્યાપી સત્ય સમજી શકયા છે. તેઓ જ વિશ્વવ્યાપી સત્ય સમજી શકયા છે–વિભુને ઓળખી શકયા છે. તે સ્થિતિમાં જગત દૃષ્ય થતું નથી અને સ્વપ્ન તથા શુષુપ્તિ શમી જાય છે.

પોતાનું જીવન પ્રેમના મહાન્ નિયમમાં પરોવી દેવું એ નિવૃત્તિ, એકતા, શાંતિમાં ભળી ગયા બરોબર છે.

---

* અખો–

પૂરણતામાં સર્વ સમાય, નદી વડે સાગર ન ભરાય;
જેમ દાવાનળ બાળે સર્વ, તેમ જ્ઞાન દોષ દેહ સર્વ;
દેહ વિકાર હરિજનને કશા, અખા જેહની મોટી દશા.

તા. ૨ જી ઑગસ્ટ.

અનંત અને અજરામરનો આત્માનુભવ કરવા માટે યોગ સાધવો એ આયુષ્ય કાળને જીતવા જેવું છે.

દુઃખદાયક અને કુસંપ ઉત્પન્ન કરે એવા કામોમાં ભાગ લેતાં અટકવું, દુઃખદાયક કામોની સામા થતાં અને સત્કર્મો છોડી દેતાં બંધ પડવું, અને અંતરની પવિત્ર શાંતિને પૂર્ણ આધીન રહેવું, એ બધી બાબતોનું હાર્દ સમજ્યા બરોબર છે, તેમજ અખંડ અને અનંત તત્ત્વ જે ફક્ત ઉપર ટપકે જોનારને હમેશ ગુપ્ત રહસ્ય માફક રહે છે તેનો જીવંત, અંતર્જ્ઞાન આપતો અનુભવ મેળવ્યા બરોબર છે. જ્યાં સુધી આ તત્ત્વનો અનુભવ મળ્યો નથી, ત્યાં સુધી તે જીવાત્માને શાંતિ વળતી નથી. એ પ્રમાણે જે અનુભવ મેળવે છે તે ખરેખરો જ્ઞાની છે; પંડિતના જ્ઞાન જેવો જ્ઞાની નહીં, પરંતુ તેનું જ્ઞાન નિષ્કલંક હૃદય અને દૈવી પુરુષત્વના અનન્ય ભાવવાળું હોય છે.

એક જ મહાન ઈશ્વરી આજ્ઞા છે કે જેની તાબેદારી સંપૂર્ણ ઉઠાવવી પડે છે, એક જ યોગતત્ત્વ છે કે જે બધી ભિન્નતાનો પાયો છે, એક જ અજરામર આત્મા છે કે જેમાં સર્વ ઐહિક પ્રશ્નો પડછાયાની માફક સમાઇ જાય છે.

આ ઈશ્વરી આજ્ઞા, આ યોગતત્ત્વ, આ સત્યનો અનુભવ કરવો એ અનંતમાં ભળી ગયા બરોબર છે, અજરામર સાથે તદ્રૂપ થયા બરોબર છે.

તા. ૩ જી ઑગસ્ટ.

પરમાત્મા જે અમર, સ્વર્ગ અને ચૈતન્ય છે, જે ચિદ્દ્ઘન (અજવાળાનો-પ્રકાશનો ડુંગર) છે તેમાં ભળી જાઓ.

અનંતમાં ભળી જવું એ કાંઇ માત્ર મ્હોની વાત કે ભાવના નથી. તે તો અંતરને શુદ્ધ કરવા સારૂ તે પાછળ ખંતથી મંડી રહ્યાના પરિણામે મળેલો ખરો અનુભવ છે. જ્યારે દેહ ભવિષ્યમાં, દૂરના ભવિષ્યમાં પણ-કોઇ પણ કાળે ખરો મનુષ્ય (દેહી) મનાશે નહીં, જ્યારે બધી આશા અને વાસનાઓ સંપૂર્ણ રીતે વશ અને નિર્મળ થશે, જ્યારે મનોવિકાર સ્થિર થઇ શાંત થશે, અને બુદ્ધિની-મનની ચંચળતા અટકશે તથા સંપૂર્ણ સમતોલપણું મેળવાશે, ત્યારે જ અનંત સાથે આત્મા એક થઇ જશે, તે સિવાય નહીં. શુદ્ધ-સરળ જ્ઞાન અને ગહન શાંતિ પણ ત્યારે જ મળશે.

જીવનના શોકજનક પ્રશ્નોથી મનુષ્યો કંટાળી જઇ વૃદ્ધ બનતા જાય છે, અને તે પ્રશ્નો જેમના તેમ રહેવા દઈ છેવટ દુનિયા છોડી જાય છે, કારણ તેઓ જીવનનાં બંધનોમાં ગુંચવાઇ રહેલા હોવાથી તેમને અહંપણા રૂપી અંધારામાંથી બહાર જવાનો રસ્તો દેખાતો નથી.

તેના દેહનું જીવન-આયુષ્ય બચાવવા જતાં, મનુષ્ય સત્ય (આત્મા) રૂપી મહાન્ દૈવી જીવન ગુમાવે છે; નશ્વર વસ્તુને વળગી રહેવાથી તેને અનંતનું જ્ઞાન થતું નથી.

તા. ૪ થી ઑગસ્ટ.

અહંવૃત્તિ અને અસત્ એકાર્થી શબ્દો છે.

અથાગ ગુંચવણ રૂપી અંધકારમાં અસત્ ઢંકાયલું છે, પરંતુ અખંડ પ્રેમ સત્ય (આત્મા)નો મુગટ છે.

સ્વપ્રેમી મનુષ્યો સત્યથી દૂર* રહે છે, અને પોતાના પંડનું સુખ જોવા જતાં વધુ ગહન, વધુ પવિત્ર અને વધુ ટકાઉ પરમાનંદ ગુમાવે છે. કાર્લાઇલ કહે છે કે "મનુષ્યમાં સુખ કરતાં કાંઇક વિશેષ વસ્તુ છે. તે સુખ સિવાય રહી શકે અને તેને બદલે તે પરમાનંદ મેળવી શકે. મોજશોખ ઉપર પ્રેમ ન રાખો, ઈશ્વર ઉપર પ્રેમ રાખો. આ જ અવિનાશી ૐ છે. જેમાં સકળ વિરોધી તત્ત્વોનો ખુલાસો થાય છે. એ રસ્તા ઉપર જે ચાલ્યો જાય છે અને કામ કરે છે તેનું ભલું થાય છે."

જે હુંપદ, જે દેહાભિમાનને ઘણા મનુષ્યો ચાહે છે અને જેને ઘણી ચિવ્વડતાથી તેઓ વળગી રહે છે, તે ઉપર જેણે કાબુ મેળવ્યો છે તેણે બધા સંશયો છોડયા છે, અને અનન્ય ભાવ (પ્રેમ)માં તે એટલો ઉંડો ઉતરી ગયો છે કે દોષરૂપી જાળમાં ગુંચવાયલું જગત તે ભાવનાને મૂર્ખ ગણી કાઢે છે.

અનંતમાં ભળી નિવૃત્તિ મેળવો.

---

* કબીર—

મૈં જાનું હરિ દૂર હૈ, હરિ હૃદેકે માંહીં;
આડી ટેડી કપટી, તાસે દીસત નાહીં.
પરદેશો ખોજન ગયા, ઘર હિરાકી ખાન;
કાચ મની ના પારખે, ક્યૂં હરિકા પિછાન.

અખો—

દેહાભિમાન હતું પાશેર, વિદ્યા ભણતાં વાધ્યું શેર;
ચરચા વદતાં તોલું થયો, ગુરૂ થયો ત્યાં મણમાં ગયો;
અખા એમ હલકાથી ભારે હોય, આત્મજ્ઞાન તે મૂળગું ખોય.

તા. ૫ મી ઑગસ્ટ.

અચળ મહત્ તત્ત્વ એ પરમાત્માનો પ્રદેશ છે.

મનુષ્ય જ્યારે પોતાની તૃષ્ણા, દ્વેષ, કીર્તિલોભ અને ભૂલભરેલા વિચાર છોડી દે છે ત્યારે તેણે સ્વર્ગ મેળવવાની સ્વાર્થી ઈચ્છા અને તે સાથે નરકના ખોટા ભય દાબી દીધેલા હોવાથી તેને ઈશ્વરનું જ્ઞાન થાય છે; દેહ* ઉપરના પ્રેમને પણ ત્યજી દીધેલો હોવાથી તેને શ્રેષ્ઠ પરમાનંદ અને ચિરંજીવપણું આપતું જીવન પ્રાપ્ત થાય છે અને તે પોતાનું અમરપણું જાણે છે. મોકળે મને બધું સોંપી દીધું હોવાથી તેને સર્વસ્વ મળે છે, અને અનંતના હૃદય ઉપર તે શાંતિથી સુવે છે.

જે મનુષ્ય અહંભાવમાંથી એટલો મુક્ત થયો હોય કે જીવ્યા તોએ શું અને મુઆ તોએ શું, એવો જેને બન્નેમાં સંતોષ હોય છે તે જ અનંતમાં ભળી જવા પાત્ર છે. જે પોતાના ક્ષર દેહ ઉપર વિશ્વાસ નહીં રાખતાં મહાન્ ઈશ્વરી આજ્ઞા ઉપર, શ્રેષ્ઠ સદાચાર ઉપર અપાર વિશ્વાસ રાખે છે તે જ મનુષ્ય અખંડાનંદનું સુખ ભોગવવા તૈયાર થયો કહેવાય છે.

અહં ઉપર કાબુ મેળવેથી બધી મુશ્કેલીઓ પાર ઉતરાય છે.

---

* અખો—

જેમ તેમ કરી સમજજો મર્મ, હું તે શું ચૈતન કે ચર્મ,
એજ સમજવું પ્રથમ જને, પછે ઘેર રહેજે કે જાજે વને:
એ સમજ્યા વિણ ગૃહસ્થ અતીત, વર વિવાહ વિણ ગાવાં ગીત,
સમજણમાં નથી રાગ વિરાગ, જેમ વાયુ હીંડે વીના પરાગ;
લોક ચોક લગી પરવરે, સમજણથી અર્થ સવળો સરે;
અખા રામ નથી ઘેર કે વને, જ્યાં જાશે ત્યાં પોતા કને.

તા. ૬ ઠ્ઠી ઑગસ્ટ.

જ્યાં સ્વાર્થ નથી ત્યાં શોક, નિરાશા કે પશ્ચાત્તાપ હોતા નથી.

જે પ્રેમભાવના નિર્દોષ અને પૂર્ણ જીવનમાં પ્રસિદ્ધિમાં આવે છે તે આ પૃથ્વી ઉપર જીવનની કૃતકૃત્યતા અને જ્ઞાનનું શ્રેષ્ઠ ઉંચું શિખર છે.

લાલચ અને કસોટીના પ્રસંગે મનુષ્ય કેવી રીતે વર્તે છે ? ઘણા મનુષ્યો સત્યસ્વરૂપ સમજ્યાની બડાઇ મારે છે તેઓ જ વારંવાર શોક, નિરાશા, અને ક્રોધથી છવાઇ જાય છે, અને તેઓ જ કસોટીના પહેલા જ, ન્હાના (ક્ષુલ્લક) પ્રસંગે લચી પડે છે. ચલિત થાય તે **સત્** નથી, અને જેટલે દરજ્જે મનુષ્ય **સત્**ને વળગી રહ્યો હોય છે તેટલે દરજ્જે તે સદ્‌ગુણમાં દૃઢ થાય છે, તેટલે જ દરજ્જે તેના વિકારો, લાગણીઓ અને નાશવંત દેહભાવ ઉપર તે કાબુ મેળવે છે.

મનુષ્યો નાશવંત નિયમો બનાવે છે અને તેને સાચા-ખરા કહે છે. **સત્** બનાવી શકાતું નથી; તે અવર્ણનીય છે અને હમેશ બુદ્ધિની પાર છે. આચારમાં મુકવાથી જ તેનો અનુભવ થઇ શકે છે. નિષ્કલંક હૃદયવાળા અને નિર્દોષ જીવાત્મામાં જ તે દેખાય છે.

કોઇ પણ સંજોગમાં જે મનુષ્ય ધીર, શાંત અને ક્ષમાશીલ છે તે સત્યસ્વરૂપ બતાવે છે.

તા. ૭ મી ઑગસ્ટ.

હૃદયને સદ્‍ગુણી બનાવવા યત્ન કરો, અને ખંતથી તથા નમ્રપણાથી સત્ય (આત્મા) ની શોધ કરો.

બહુ શબ્દોવાળી દલીલોથી અને વિદ્વત્તાભર્યાં પુસ્તકોથી **સત્ય** સાબીત થતું નથી, કેમકે જો મનુષ્યોને અપાર ધૈર્યમાં, અક્ષય ક્ષમામાં અને સર્વમાન્ય દયામાં **સત્ય** દેખાય નહીં તો શબ્દોથી-વાણીથી તેના મનનું સમાધાન કદી થવાનું નથી.

ક્રોધી મનુષ્યો જ્યારે શાંતિમાં હોય અથવા એકલા હોય ત્યારે તેમણે શાંત અને ધીર રહેવું સહેલું છે. તેજ પ્રમાણે દોષદર્શીઓની સાથે માયાળુ રીતે વર્તવામાં આવે ત્યારે તેમને નમ્ર અને માયાળુ થવું સહેલું છે. પરંતુ જે પોતાનાં ધૈર્ય અને શાંતિ ગમે તે પ્રસંગે-બધી કસોટીમાં ટકાવી રાખે છે, જે ઘણી સખત કસોટીના પ્રસંગે ઉત્તમ નરમાશ અને વિવેક દર્શાવે છે તે, અને તે એકલો જ, નિષ્કલંક **સત્ય**નો *અધિકારી છે. આનું કારણ એ છે કે આવા ઉચ્ચ સદ્‍ગુણો દૈવી જીવમાં હોય છે. જે જ્ઞાનની ટોચે પ્હોંચ્યો છે, જેણે પોતાનો ક્રોધી, અને ગરજમતલબી સ્વભાવ છોડી દીધો છે, જેણે શ્રેષ્ઠ અને અવિચળ ઈશ્વરી નિયમનો આત્માનુભવ કર્યો છે અને જેની સાથે તે એકરાગ થઇ ગયો છે તેનાથી જ તે સદ્‍ગુણો દર્શાવી શકાય છે.

પ્રેમનો નિયમ એ એક મહાન-સર્વમાન્ય નિયમ છે, અને તે આખી સૃષ્ટિનો પાયો છે-તેના પર સૃષ્ટિનું બંધારણ છે.

---

*કવિ છોટમ—

પુરા અંશ પ્રભુના હશે, જ્ઞાન તો તેના ઘટમાં વસે;
પાવક દેખી ડરતા પ્રાણી, સર્વે કોરે ખસે,
ધગધગતા અંગારા હોય, પણ ચકોર ખાવા ધસે;
જ્ઞાન તો તેના ઘટમાં વસે.

તા. ૮ મી ઑગસ્ટ.

*પ્રેમના નિયમનું જ્ઞાન થવું, તેની સાથે આત્માનું એકતાન થવું એ અમર, અજીત, અક્ષય થયા બરોબર છે.

આ નિયમનો આત્માનુભવ કરવામાં મનુષ્ય નિષ્ફળ થાય છે તેથી જ તેને વારંવાર દેહ ધરવો તથા છોડવો પડે છે અને દુઃખ ખમવું પડે છે. જ્યારે આત્માનુભવ થાય છે ત્યારે દુઃખ બંધ પડે છે, દેહભાવ ઉડી જાય અને પંચભૂતનું જીવન તથા જન્મમરણનો ફેરો ટળે છે; કારણ, આત્મા પરમાત્મા સાથે એક થાય છે–જ્યોતમાં જ્યોત ભળી જાય છે.

તે નિયમ તદ્દન દૈવી છે, અને તેની ઉચ્ચ પ્રસિદ્ધ આજ્ઞા, સેવા (ભક્તિ) કરવાની છે. શુદ્ધ હૃદયના મનુષ્યો સત્યનો અનુભવ કર્યો હોય છે ત્યારેજ તેને છેલ્લો મહાન અને પવિત્ર ભોગ, સત્યની સુકમાણીના સુખનો ભોગ આપવા બોલાવવામાં આવે છે. આ જ ભોગના લીધે દૈવી સંપત્તિવાળો મુક્ત થયલો આત્મા ઘણો જ નમ્ર અને ગરીબ મનુષ્યને ત્યાં જન્મ લે છે અને સકળ મનુષ્યજાતિના સેવક તરીકે લેખાય છે.

ભવિષ્યની ઓલાદનું અત્યંત માન મેળવવાની યોગ્યતા માટે પ્રેમની ભાવનાવાળાને જ ચુંટી કહાડવામાં આવે છે.

---

* અખો—

પ્રસન્ન થઈ પ્રભુ પ્રેમે મળ્યો, જોગ જોગારથ કરવો ટળ્યો,
વિધિ નિષેધ ને થાય ઉથાપ, સંકલ્પવિકલ્પ ટળ્યો સંતાપ;
પ્રકટ્યો ઉરમાં પ્રેમાનંદ, પિયે સુધારસ પ્રેમદા વૃંદ,
સખી સમાગમ સદા નિજ ધામ, અખા એ રસ તેનું નામ.

તા. ૯ મી ઑગસ્ટ.

સત્ અનહદ છે.

ઋષિ, બ્રહ્મજ્ઞાની અને ઉદ્ધારક (અવતારી પુરૂષ) ની એક સરખી ખ્યાતિ એ છે કે તેણે ગહન નમ્રતા, શ્રેષ્ઠ સ્વાર્થ-રહીતપણું આત્માનુભવમાં લીધું હોય છે. પૂર્ણત્યાગ તે એટલે દરજ્જે કે પોતાનો દેહભાવ પણ છોડી દીધેલો હોવાથી તેના સઘળાં કામ પવિત્ર અને ટકાઉ હોય છે; કારણ, તે કામમાં હુંપણાનો જરા પણ અંશ હોતો નથી. તે આપે છે, પરંતુ ગ્રહણ કરવા—લેવા માટે વિચાર સરખો કરતો નથી. તે કામ કરે છે, પરંતુ ભૂતકાળમાં થયલા બનાવ માટે શોક કરતો નથી અથવા ભવિષ્યના બનાવ માટે અટકળ બાંધતો નથી, તેમજ બદલો મેળવવાની ઇંતેજારી રાખતો નથી.

ખેડુત જ્યારે પોતાનું ખેતર ખેડી, તે ઉપર ખાતર પાથરી તેમાં બી વાવે છે ત્યારે તે જાણે છે કે પોતાનાથી બનતું તે કરી ચુકયો છે. એટલે હવે તો તેણે પંચતત્ત્વ-કુદરત ઉપર વિશ્વાસ રાખવો જોઇએ. તથા કાપણીનો વખત આવે ત્યાં સુધી તેણે ધીરજથી રાહ જોવી જોઇએ; કારણ, ગમે તેટલી ચિન્તા રાખેથી પરિણામમાં ફેર પડવાનો નથી; તે જ પ્રમાણે જેણે સત્ય અનુભવમાં લીધું છે ત સદાચારરૂપી, વિશુદ્ધિરૂપી, પ્રેમરૂપી અને શાંતિરૂપી બી, આશા રાખ્યા સિવાય અને પરિણામ તરફ નજર નહીં નાખતાં, વાવતો જાય છે; તે જાણે છે કે જે મહાન્ વિશ્વવ્યાપી નિયમ યોગ્ય વખતે પરિણામ આણે છે અને જે પાલન તથા સંહારણનું મૂળ છે તેથી જ આ બધું થાય છે.

સ્વાર્થત્યાગ કરવામાં નિરંતર ખંત રાખવાથી દરેક પવિત્ર માણસ આવો થાય છે.

તા. ૧૦ મી ઑગસ્ટ.

તે પવિત્ર રસ્તે જે જાય છે તે શરૂઆતમાં મનોવિકારને મારે છે.

ઋષીઓ, બ્રહ્મજ્ઞાનીઓ અને ઉદ્ધારકોએ જેવાં કામો કર્યાં છે તેવાં કામો, તેઓ જે રસ્તે ચાલ્યા અને જે માર્ગ બતાવ્યો એટલે સ્વાર્થત્યાગને તથા નિષ્કામ સેવાને રસ્તે તમે પણ ચાલ્યા જશો તો તમે પણ કરી શકશો.

સત્ય એ ઘણું શુદ્ધ-સરળ છે. તે કહે છે કે "અહંને છોડી દે, જે કાંઈ અપવિત્ર છે તે છોડી મારા વિષે *મનવાળો થા એટલે હું તને શાંતિ આપીશ." વિવેચનરૂપી પહાડોના જે ઢગલા તેની ઉપર ખડકવામાં આવ્યા છે તે સઘળા જે મનુષ્ય ન્યાયમૂર્તિને ઇંતેજારીથી ખોળે છે તેનાથી તે સત્યને ગુપ્ત રાખી શકાશે નહીં. તેને વિદ્યાની જરૂર નથી. વિદ્યા સિવાય તે જાણી શકાય છે. દૂષિત, ગરજમતલબી મનુષ્યોએ જુદા જુદા રૂપમાં તેને છુપાવ્યું છે તો પણ સત્યની સુંદર સરળતા અને શુદ્ધ નિર્મળતા જેવી ને તેવી જ રહે છે, ઝાંખી પડતી નથી, અને નિઃસ્વાર્થ હૃદયવાળો મનુષ્ય તેના ચકચકિત પ્રકાશમાં પ્રવેશ કરે છે (ભળી જાય છે) અને તેનો લાભ લે છે. સત્યનો આત્માનુભવ, ગુંચવણ ભર્યાં સૂત્રો યા કાલ્પનિક ફિલસુફી-દર્શનશાસ્ત્ર રચવાથી લેવાતો નથી; પરંતુ અંતરમાં પવિત્રતા રૂપી વણતર વણવાથી, નિર્દોષ જીવનરૂપી દેવળ બાંધવાથી સત્યનો અનુભવ થાય છે.

સાધુપણું એ ઋષિ જીવનનું પ્રથમ પગથીઉં છે.

---

* જુઓ ગીતા અ. ૧૮ શ્લોક ૬૫

मन्मना भव मद्भक्तो मद्याजी मां नमस्कुरु ।
मामेवैष्यासि सत्यं ते प्रतिजाने प्रियोऽसि मे ॥

તા. ૧૧ મી ઑગસ્ટ.

દૈવી આત્મા સાથે તમારો જીવાત્મા એકરૂપ થાય ત્યારે જ તમે "યોગ્ય અધિકારી અને સુવ્યવસ્થિત મગજવાળા" હોવાનું કહી શકાશે.

અંદરનો દૈવી આત્મા એ શાંતિનું સ્થાન, જ્ઞાનનું મંદીર, અમરપણાનો વાસ છે. આ અંતરના વિશ્રાંતિ સ્થાન, આ મોક્ષના ધામ સિવાય ખરી શાંતિ, દૈવી આત્માનું જ્ઞાન હોઇ શકે નહીં, અને જો તમે ત્યાં એક પળ, એક કલાક અથવા એક દિવસ પણ રહી શકો તો તમારાથી ત્યાં નિરંતર રહી શકાય ખરૂં.

તમારા સઘળા દોષ તથા શોક, ભય અને ચિંતા એ તમારા પંડના છે, અને તમે વળગી રહી શકો તેમ છોડી દઈ પણ શકો. તમારી રાજીખુશીથી તેને વળગી રહી અશાંતિ ભોગવો છો; તમારી રાજીખુશીથી—તમે ધારો તો નિરંતર શાંતિ ભોગવી શકો. તમારા દોષ બીજો કોઇ દૂર કરી શકે નહીં. તમારે જાતે જ તે છોડવા જોઇએ. મહાન આચાર્ય પોતે સત્યને માર્ગે ચાલી તે રસ્તો તમને બતાવી શકે, તે સિવાય બીજું કરી શકે નહીં; તે રસ્તે તમારે જાતે જ ચાલવું જોઇએ. તમારી જાતના પ્રયત્નથી, આત્માને બંધનકારક વસ્તુનો તથા શાંતિમાં ખલેલ પાડતી—શાંતિનો ભંગ કરતી વસ્તુનો ત્યાગ કરવાથી જ તમને મુક્તિ અને શાંતિ મળશે.

આપમતલબીઆપણું છોડી દો; ફુંપદ છોડી દો અને પછી જુઓ ! દૈવી શાંતિ તે તમારી જ છે.

તા. ૧૨ મી ઑગસ્ટ.

પાપ અને સંતાપ રૂપી તોફાનમાંથી બહાર આવો.

તેં વહેમ રૂપી રણ પસાર કર્યું છે ? શોકાગ્નિએ તને નિર્મળ કર્યો છે ? તારા માનુષી હૃદયમાંથી કીર્તિરૂપી દૈત્યોને સત્યે કહાડી મુકયા છે ? કોઇપણ ખોટો વિચાર તારા મનમાં કદી પણ વાસો કરે નહીં એવો તારો આત્મા નિર્મળ થયો છે ? એવું હોય તો શાબાસ છે તને કે તું મનુષ્યોને સત્ય વિષે બોધ આપવા ઇચ્છા રાખે છે!

નિરાશારૂપી ભૂમિમાંથી તું પસાર થયો છે? શોકરૂપી કાળી રાત્રે તે આંસુ પાડયાં છે? હવે તે શોક અને ચિંતામાંથી મુક્ત થવાથી અનિષ્ટ, દ્વેષ અને ભારે દબાણ નજરે આવતાં, દયા તથા નમ્રતા તરફ તારા માનુષી હૃદયને તેણે પીગળાવ્યું છે ? એવું હોય તો શાબાસ છે તને કે તું મનુષ્યોને પ્રેમ વિષે બોધ આપવા ઇચ્છા રાખે છે !

તું કજીઆરૂપી વિશાળ મહાસાગરની પાર ગયો છે ? જીવનની સઘળી બેચેનીમાંથી શાંતિરૂપી કિનારા ઉપર તને મુક્તિ મળી છે ? સત્ય, પ્રેમ અને શાંતિ એટલાંને જ રહેવા દઇ, તારા માનુષી હૃદયમાંથી બધી હરીફાઇ–હોંસાતોસી જતી રહી છે ? એવું હોય તો શાબાસ છે તને કે તું મનુષ્યોને શાંતિ વિષે બોધ આપવા ઇચ્છા રાખે છે !

ભીતરના વિશ્રાંતિસ્થાનમાં પ્રવેશ કરો.

તા. ૧૩ મી ઑગસ્ટ.

તમારી જાતને નિર્દોષ અને પ્રીતિપાત્ર બનાવો એટલે બધા તમારી સાથે પ્રીતિ કરતા આવશે.

તમારા ચાકરો માટે માયાળુપણાથી વિચાર કરો. તેમના સુખ અને સગવડ જુઓ અને તમે તેમની જગોએ હો તો જે સખત કામ કરવા માટે નારાજ થાઓ તેવાં કામ તેમની પાસેથી લો નહીં. પોતાના શેઠના લાભ માટે કામ કરવામાં પોતાની જાતને જે નોકર તદ્દન ભૂલી જાય એવી આત્માની નમ્રતા સુંદર છે અને તે ભાગ્યે જ જોવામાં આવે છે; પરંતુ જે મનુષ્યો પોતાની સત્તા નીચે હોય છે અને જેઓ તેમના શરીરના પોષણ માટે તેના ઉપર અવલંબી રહ્યા છે તેઓનું સુખ, પોતાનું સુખ ભૂલી જઇ જે શોધે છે એવો ઉદાર આત્મા ક્વચિત જ જોવામાં આવે છે, અને તે દૈવી સુંદરતાને લીધે (આ દૈવી ગુણને લીધે) વધુ સુંદર દેખાય છે. આવા મનુષ્યનું સુખ દશ ગણું વધે છે, તેમજ જેમને તે કામે લગાડે છે તેમના સંબંધમાં બબડવાનું તેને કારણ પણ રહેતું નથી. એક પ્રખ્યાત અને ઘણા મનુષ્યોને રોજી આપનાર પુરુષ જેણે એક પણ મજુરને બરતરફ કર્યો નહોતો, તેણે કહ્યું હતું કે " મારા મજુરો સાથે મારો સંબંધ હમેશ સુખશાંતિ ભરેલો હતો. તમે મને તેનો ખુલાસો પુછો તો હું એટલું જ કહું છું કે મારી પાસેથી બીજા જેવી રીતે કામ કરાવે, તેવી જ રીતે મારે તેમની પાસેથી કામ લેવું એવું પ્રથમથી હું લક્ષ રાખતો આવ્યો છું. "

બીજા તરફ મિત્રતાથી વર્તો એટલે તરત જ તમારી આસપાસ ટોળાબંધ મિત્રો આવશે.

તા. ૧૪ મી ઑગસ્ટ.

નિરંતર સારા (નેકીના) વિચારો કરવા એ પોતાની આજુ-બાજુ મધુર અને સત્વવાળી આધ્યાત્મિક હવા પાથર્યા બરોબર છે, જેથી જે લોકો તેના સંસર્ગમાં આવે છે તેમના ઉપર તેની છાપ પડે છે.

ઉગતો સૂર્ય જે પ્રમાણે અનાથ અંધકારને વિખેરી નાખે છે તે જ પ્રમાણે નિર્દોષપણા અને શ્રદ્ધાથી મજબૂત બનેલા હૃદય-માંથી જે દૃઢ વિચારના સખ્ત કિરણોનો પ્રકાશ પડે છે તે કિરણો પાપના-આસુરી સઘળા લશ્કરને નસાડી મૂકે છે.

જ્યાં દૃઢ શ્રદ્ધા અને અડગ વિશુદ્ધિ છે ત્યાં તંદુરસ્તી છે, ત્યાં કાર્યસિદ્ધિ છે, ત્યાં સત્તા છે. એવા મનુષ્યમાં રોગ, નિષ્ફળતા, તથા અરિષ્ટને રહેવા સ્થાન નથી; કારણ તેમનું પોષણ થાય એવી એકે વસ્તુ ત્યાં નથી.

શરીરની સ્થિતિ પણ મોટે ભાગે મનની સ્થિતિ ઉપર આધાર રાખે છે, અને આ સત્ય તરફ વિજ્ઞાની લોકો જલદી વળતા જાય છે. મનુષ્યને, તેનું શરીર જેવો બનાવે છે તેવો તે થાય છે, એવી જે જુની દેહાત્મવાદી માન્યતા હતી તે જલદી બદલાતી જાય છે અને તેને બદલે ઈશ્વરી પ્રેરણાની માન્યતા દાખલ થાય છે: તે એ કે મનુષ્ય (દેહી) તેના શરીર (દેહ) કરતાં ચઢીઆતો છે, અને વિચારશક્તિથી શરીરને તે જેવું બનાવે તેવું તે થાય છે.

જગતમાં જે કાંઇ બદી-પાપ છે તેનું મૂળ અને ઉત્પત્તિ મન સિવાય બીજે ક્યાંય નથી.

તા. ૧૫ મી ઑગસ્ટ.

ત્યાગ શિખો.

જો તમને ગુસ્સે થવાની, ઉપાધિ હોરવાની, અદેખાઇ કરવાની, લલુતાની, અથવા મનની બેસુર સ્થિતિ કરે એવી ટેવ પડી હોય અને તે સાથે શરીર પૂર્ણ તન્દુરસ્તીમાં રહે એવી આશા રાખો તો તો તમે અસાધ્ય વસ્તુની આશા રાખો છો એમ કહેવા હરકત નથી; કારણ, તમે નિરંતર તમારા મનમાં રોગનાં બીજ વાવ્યા કરો છો. ડાહ્યા મનુષ્યો મનની આવી સ્થિતિને સંભાળપૂર્વક ત્યજી દે છે, કારણ કે ગંધાતી ગટર અથવા ચેપી ઘર કરતાં તે રોગનાં બીજ ઘણાં વધુ ભયંકર હોવાનું તે જાણે છે.

શરીરના દુઃખ તથા પીડામાંથી મુક્ત થવા અને શરીરની પૂર્ણ તંદુરસ્તી ભોગવવા ઇચ્છતા હો તો તમારૂં મન સ્થિર કરો, અને તમારા વિચારો એકસુરવાળા બનાવો. આનંદ આપે એવા વિચાર કરો, પ્રેમભર્યા વિચાર કરો, શુભેચ્છા-રૂપી અર્કને તમારી નસોમાં વહેવા દો, એટલે પછી તમારે બીજી દવાની જરૂર નથી. તમારી ઇર્ષા, વહેમો, જંજાળો, દ્વેષ-ભાવ, સ્વાર્થી નિરંકુશ મોજમજાહ ત્યજો એટલે તમારો અપચો, પિત્તપ્રકૃતિ, નબળાઇ અને સાંધાનો દુખાવો દૂર થશે.

જો તમારે તંદુરસ્તી મેળવવી હોય તો મતભેદ વગર કામ કરતાં શિખવું જોઇએ.

તા. ૧૬ મી ઑગસ્ટ.

વિચારનો ક્રમ ગોઠવો એટલે તમારા જીવનનો ક્રમ ગોઠવાશે.

મનોવિકાર અને વહેમો રૂપી તોફાની દરીઆ ઉપર શાંતિરૂપી તેલ રેડો એટલે અરિષ્ટ (વિપત્તિ) રૂપી તોફાનો, તમને ગમે તેટલો ભય આપે તોપણ તમારી આત્મારૂપી નાવ (હોડી) જે ભવ (જીવન) રૂપી સાગર ઉપર ચાલી જાય છે તેને ભાંગી શકશે નહીં. અને જો તે નાવને આનંદી અને અડગ શ્રદ્ધાવાળો હલ્લેસા *મારનાર મળે તો તેની ગતિ–તેનો માર્ગ દુપટ સહેલો થશે, અને બીજી રીતે તેની ઉપર આવતી વિપત્તિઓમાંથી તે બચી જશે. શ્રદ્ધાના દરેક ચિરસ્થાયી કામ પૂર્ણ થાય છે. પરમાત્મામાં શ્રદ્ધા, વિશ્વવ્યાપી નિયમમાં શ્રદ્ધા, તમારા કામમાં અને તે કામ પૂર્ણ કરવામાં તમારા બળની શ્રદ્ધા–જો તમારે કાર્ય સાધવું હોય અને પડવાની નહીં પરંતુ ઉભા રહેવાની ઇચ્છા હોય તો આ શ્રદ્ધારૂપી ખડક ઉપર તમારૂં બાંધકામ કરો.

ગમે તેવા સંજોગોમાં તમારી અંદર રહેલા ઉચ્ચ આશયોને અનુસરો.

---

* **નરસિંહ મેહેતો—**

ભવસાગરમાં રે ગુરૂ નાવે હું ચઢયો રે, સેહેજે આવ્યો સાગર પાર,
હોડાને હેલ્લા તો રે મુજને નવ નડયા રે, સદ્‌ગુરૂ સાવધ હાંકણહાર.

તા. ૧૭ મી ઑગસ્ટ.

તમારૂં હૃદય વિશાળ, પ્રેમાળ અને નિઃસ્વાર્થી થવા દો, એટલે તમારો વક્કર-તમારી સત્તા અને કાર્યસિદ્ધિ, મહાન્ તથા લાંબો કાળ પ્હોંચે એવાં થશે.

જીવાત્માને નિર્દોષ અને નિઃસ્વાર્થી કરવા ખાસ ધ્યાન આપો, અને એક નેમ રાખી શ્રદ્ધાપૂર્વક અને નિખાલસ હૃદયથી કામ કરો એટલે કુદરત તરફથી જ તમને લાંબો કાળ ચાલે એવી મહત્તા અને સત્તા મળશે.

તમારી હાલની સ્થિતિ તમને નાપસંદ હોય, અને તમારા કામમાં તમારૂં દિલ લાગતું ન હોય, તોપણ ઘણી કાળજીથી ખંત રાખી, તમારાં કર્તવ્યો કરતા રહો. અને તમારા મનમાં એવા વિચાર આવે કે વધુ સારી સ્થિતિ અને મોટા સંજોગોની તમને ઝાંખી થાય છે, ત્યારે પ્રાપ્ત થતા સંજોગો તરફ હમેશ ચિવટ નજર રાખતા રહેજો, કે જેથી અણીનો પ્રસંગ આવે અને નવો રસ્તો દેખાઇ આવે ત્યારે તે કાર્યને માટે તમારૂં મન પૂર્ણ રીતે તૈયાર હોવાથી તમે તે રસ્તે ચઢી શકશો અને તમારૂં મન કેળવાયલું હોવાથી બુદ્ધિપૂર્વક અને દીર્ઘદૃષ્ટિથી તે કાર્ય કરશો.

તમારૂં કામ ગમે તેવું ભારે હોય તોપણ તમારૂં મન તે તરફ પૂર્ણ એકાગ્ર કરજો, અને તમારામાં હોય તેટલી બધી શક્તિ તેમાં વાપરજો. ન્હાનાં કામો ખામી વગર પૂર્ણ કરવાથી મોટાં કામો કરવા તરફ આપણે અચુક દોરવાઇએ છીએ.

તમારાં સાધનોનો કેવી રીતે સારો ઉપયોગ કરવો તથા તેમને અમુક મુદ્દા ઉપર કોઇ પણ પળે કેવી રીતે એકત્ર કરવાં તે રોજના મહાવરાથી શિખો.

તા. ૧૮ મી ઑગસ્ટ.

ક્રોધ એ શક્તિ નથી; તે તો શક્તિનો દુરૂપયોગ છે, તેથી શક્તિ વિખેરાઇ જાય છે.

એક જુવાન મનુષ્ય જેને હું ઓળખતો હતો અને જેના ઉપર સતત આફતો અને વિપત્તિ પડતી હોવાથી તેના મિત્રોએ તેની મશ્કરી કરી તેને આગળ યત્ન કરવો બંધ રાખવા કહ્યું. ત્યારે તેણે જવાબ દીધો કે હવે થોડા જ વખતમાં મારા કાર્યની ફતેહ થઇ મારો ભાગ્યોદય થશે, અને તેથી તમે આશ્ચર્ય પામશો. જે ગુહ્ય અને અનિવાર્ય શક્તિએ તેને અસંખ્ય મુશ્કેલીઓ પસાર કરાવી હતી અને તેને ફતેહ મેળવી આપી હતી તે તેનામાં હતી એ તેણે બતાવી આપ્યું હતું.

આ શક્તિ તમારામાં ના હોય તો મહાવરો પાડી તે મેળવો; અને તે શક્તિનો પ્રારંભ તે જ જ્ઞાનનું દ્વાર છે. તમે જે બિનઉપયોગી નજીવાં કામોમાં જાણ્યે અજાણ્યે સપડાઇ ગયા છો તેમાંથી દૂર થવાની કોશિષ કરો. નિરંકુશ અને અટ્ટહાસ (ધિંગામસ્તીનું હસવું), નિંદા અને નકામી કુથલી તથા હાહાહીહી કરવા માટે જ મશ્કરી કરવી–આ બધી બાબતોથી અમૂલ્ય શક્તિનો દુરૂપયોગ થતો હોવાથી તેમને દૂર કરવાં.

એક નેમ રાખોઃ વાસ્તવિક અને ઉપયોગી કામ ઉપાડો, અને તેમાં તન, મન અને ધનથી મચ્યા રહો.

તા. ૧૯ મી ઑગસ્ટ.

પૂર્ણ સંતોષવાળી મનની સ્થિતિ એ જ સુખ છે અને તેમાં જ આનંદ તથા શાંતિ રહેલાં છે.

જે સંતોષ તૃષ્ણા× તૃપ્ત કરવાથી મળે છે તે ક્ષણિક અને ભ્રાંતિમય છે, અને તેથી નિરંતર વધુ તૃપ્તિની ઇચ્છા થયા કરે છે. મહાસાગરની માફક તૃષ્ણા તૃપ્ત થતી નથી, અને જેમ જેમ તેની હાજતો તરફ લક્ષ આપવામાં આવે છે તેમ તેમ તે વધારે ઘોંઘાટ કરી મુકે છે. જ્યાં સુધી તેના મૂર્ખ સેવકો ઉપર શારીરિક અથવા માનસિક પીડા આવી પડે નહીં, અને શોકાગ્નિમાંથી પવિત્ર થઇ તેઓ બહાર નીકળે નહીં, ત્યાં સુધી તે સેવકો તરફથી તે વધુ અને વધુ સેવા કરાવે છે. તૃષ્ણા એ નરકનો પ્રદેશ છે, અને બધા દુઃખનો વાસો ત્યાં છે. તૃષ્ણાનો ત્યાગ એટલે સ્વર્ગ મળ્યું સમજવું, અને બધા પ્રકારનો આનંદ તે પ્રદેશમાં જનારને મળે છે.

"હવે પછીનો જન્મ (અવતાર) કેવો થશે" તે કહેવા સુષુમ્ણા નાડી મારફત મેં મારા આત્માને સંદેશો મોકલ્યો; એટલે થોડીવારે મારા આત્માએ પાછા ફરી કાનમાં ધીમે સાદે કહ્યું કે "હું જાતે સ્વર્ગ અને નરક છું."

સ્વર્ગ અને નરક એ મનની* સ્થિતિ છે.

× तृष्णा न जीर्णा वयमेव जीर्णाः ॥

ભર્તૃહરી.

* અખો—

પિંડે બ્રહ્માંડ ને બ્રહ્માંડે પિંડ, વસ્તુ વિચારે જો તે અખંડ,
શું શાથી કો અળગું પડે, જો સમરસ પિંડ બ્રહ્માંડ જ વડે;
જેમ વૃક્ષને પત્ર આવે ને ખરે, તો સ્વર્ગ નર્ક અખા શું કરે.

તા. ૨૦ મી ઑગસ્ટ.

સ્વાર્થ માટે યત્ન કરવો એ સુખ ખોવાનું જ લક્ષણ છે.

દેહમાં અને તેના સઘળા ભોગવિલાસમાં ગરક થયા એ નરકમાં પડયા બરોબર છે. જ્ઞાનની જે સ્થિતિમાં દેહને ભુલી જવાઈ ચોખ્ખો આત્મસંયમ થાય એવી સ્થિતિમાં ઉંચે ચઢાય એ સ્વર્ગમાં દાખલ થયા બરોબર છે. દેહ આંધળો-વિચારશક્તિ વગરનો, ખરા જ્ઞાન વગરનો છે અને હમેશ દુઃખ આણનાર છે. દૈવીજ્ઞાનની સ્થિતિએ પ્હોંચેલા મનુષ્યોમાં જ ખરી સમજશક્તિ, નિષ્પક્ષપાતી વિચારશકિત અને ખરૂં જ્ઞાન હોય છે, અને આ દૈવીજ્ઞાન જેટલું તમે મેળવશો તેટલું જ ખરૂં સુખ શું છે તે સમજશો. જ્યાં સુધી તમારા સુખ માટે સ્વાર્થી યત્નો ચાલુ રાખશો, ત્યાં સુધી સુખ તમને હાથતાળી આપ્યા કરશે, અને તમે દુઃખનાં ખિયાં વાળ્યા કરશો. બીજાની સેવા કરવામાં જેટલે દરજ્જે તમારા પંડને ભુલી જશો તે પ્રમાણમાં તમને સુખ મળશે, અને તમે પરમાનંદ રૂપી ફળ મેળવશો.

અહંને વળગી રહેવાનું બંધ કરી તેને છોડી દેવા તમે જ્યારે ખુશી બતાવશો ત્યારે અખંડ સુખ તમને આવી મળશે.

તા. ૨૧ મી ઑગસ્ટ.

જેનું *ચિંતન તમે નિરંતર કર્યા કરશો, તેને તમે સમજી શકશો, એટલું જ નહીં પરંતુ તે રૂપ તમે થઇ જશો. (કીડો ભમરી થાય છે તેમ.)

આધ્યાત્મિક ચિંતનથી ઈશ્વર પાસે જવાય છે. તે ગૂઢ દાદરથી પૃથ્વી પરથી સ્વર્ગમાં, અસત્‌થી સત્‌માં, દુઃખથી શાંતિમાં પ્હોંચાય છે. બધા સાધુ તે રસ્તે ચઢયા છે, દરેક પાપીએ, વહેલા મોડા તે રસ્તે જવું પડશે, અને ભવયાત્રાથી થાકેલો જે પુરુષ અહંભાવ તથા સંસારને ત્યજી જગતપિતાના ધામ તરફ જવા ચિત્ત દૃઢ કરશે તે, દાદરના સોનેરી પગથીઆં ઉપર પોતાના પગ અચૂક મુકશે. તેની મદદ વગર દૈવી સ્થિતિ, દૈવી રૂપ, દૈવી શાંતિ તમને મળશે નહીં, અને તે સિવાય પરમાત્મા—જ્યોતિરૂપનો સતેજ ગૌરવ તથા નિર્મળ આનંદ તમારી નજરે પડશે નહીં.

સ્વાર્થી અને દોષયુક્ત કામોનો તમે હમેશ વિચાર કર્યા કરશો તો છેવટે તમે સ્વાર્થી અને દોષયુક્ત બનશો.

---

* કવિ છોટમ—

નિશ્ચે નિશાનપર, મન રહે જેનું રે, અવર ઠામે ન ભમતુંજી;
જીવ અનેકનું જે જીવન ઓળખે રે, તેની સંગાથે રહે રમતું હો.

તા. ૨૨ મી ઑગસ્ટ.

અગાધ અને અખંડ શાંતિ મેળવવા તમારી ઇચ્છા હોય તો હમણાં જ ચિંતનરૂપી રસ્તા ઉપર ચઢો.

દિવસનો અમુક વખત ચિંતન કરવા સારૂ પસંદ કરો, અને (પૂજા પાઠ સારૂ પવિત્રતા રાખવા જેમ એકાંતસેવન કરીએ છીએ તેવી રીતે) આ વખતને પવિત્ર ગણો. ઉત્તમ વખત સવારમાં પરોઢીઆનો છે કે જે વખતે સર્વત્ર શાંતિ પ્રસરી રહી હોય છે. તે વખતે સઘળું કુદરતી વાતાવરણ તમને અનુકૂળ થશે. આખી રાતના લાંબા વિશ્રામથી વિકારો નરમ પડયા હશે, આગલા દહાડાનો જુસ્સો અને ઉપાધિ સમી ગયાં હશે, જેથી મજબૂત પણ શાંતિભરેલું મન, આધ્યાત્મિક બોધ ગ્રહણ કરી શકશે. ખરેખર, શરૂઆતથી જ તમારે સુસ્તી અને મનમોજીપણું છોડી દેવાં જોઇએ. જો તમે તેમ નહીં કરો તો આગળ વધી શકશો નહીં, કેમકે આત્માના હુકમો અવશ્ય પાળવા જોઇએ.

સુસ્ત અને દેહાસક્તિવાળા મનુષ્યને સત્યનું જ્ઞાન થતું નથી.

તા. ૨૩ મી ઑગસ્ટ.

તમારા ચિંતનનું પ્રથમ ફળ શાંત આધ્યાત્મિક બળ છે.

તમને ગુસ્સે થવાની અથવા દ્વેષ કરવાની ટેવ પડી હોય તો ક્ષમા તથા શાંતિનું ચિંતન કરો, કે જેથી તમારી કઠોર અને બેવકુફી ભરેલી વર્તણુક માટે તમને સખત ચટકો લાગે. તે પછી પ્રેમના, શાંતિના અને પૂર્ણ ક્ષમાના વિચારો કરવા માંડશો; અને જેમ જેમ આસુરી વાસનાને દૈવી સંપત્તિથી જીતશો તેમ તેમ પ્રેમના ઈશ્વરી નિયમનું જ્ઞાન તમારા હૃદયમાં ક્રમે ક્રમે અને ગુપ્ત રીતે આવેલું જણાશે, તે સાથે જીવન અને જીવનવ્યવહારની સઘળી ગુંચવણોની સમજ પડશે. તમારા દરેક વિચાર, વાણી, તથા કાર્યમાં આ જ્ઞાનનો ઉપયોગ કરવાથી તમે વધુ અને વધુ શાંત, પ્રેમી અને દૈવી બનશો. આ પ્રયોગ દરેક દોષ, દરેક સ્વાર્થી તૃષ્ણા, તથા દરેક માનુષી ખોડ પર કરવાનો છે. ચિંતનરૂપી શક્તિથી દરેક બદી દૂર થશે, અને જેમ જેમ દરેક પાપ, દરેક દોષ ખસતા જશે તેમ તેમ સત્યનું જ્ઞાન ભવાટવીમાં ફરતા જીવને વધુ ભરપૂર અને નિર્મળ કરશે.

પવિત્ર વિચારની ગહન શક્તિથી સઘળું પાર ઉતારાય છે.

તા. ૨૪ મી ઑગસ્ટ.

જેમ જેમ ચિંતનથી મન પવિત્ર થશે તેમ તેમ કજીઓ કંકાસ, શોક તથા લોભના પ્રસંગો ઓછા થતા જશે.

ચિંતનની શક્તિથી તમે જેમ જેમ વધુ જ્ઞાન મેળવશો તેમ તેમ તમારી સ્વાર્થી તૃષ્ણાઓ, જે ચલિત, ક્ષણભંગુર અને દુઃખ તથા શોક ઉત્પન્ન કરનારી છે તેને તમે વધુ અને વધુ ત્યજતા જશો, શાશ્વત નિયમો મુજબ વધુ અને વધુ દૃઢતા તથા વિશ્વાસથી વર્તશો અને સ્વર્ગની શાંતિ અનુભવશો.

ચિંતનનો ઉપયોગ સનાતન નિયમોનું જ્ઞાન મેળવવા સારૂ છે, અને ચિંતનથી જે શક્તિ મળે છે તેથી તે નિયમો ઉપર વિશ્વાસ રખાય છે અને તે મુજબ ચલાય છે, અને તે કારણે અજરામરમાં તદ્રૂપ થવાય છે. તેથી ચિંતનનો આશય જ્યોતિરૂપ ઈશ્વરનું સરળ જ્ઞાન થવાનો અને ?વી તથા અગાધ શાંતિ મેળવવાનો છે.

દુનીઆમાં જૂદા જૂદા મનાતા દેવોના અથવા નિરનિરાળા (વાડાબંધી) પંથોના સ્વાર્થી વળગણો તેમજ નિર્જીવ ×બાહ્યોપચાર અને નિસ્તેજ અજ્ઞાનને ચિંતનથી દૂર કરી ઉંચે ચઢવા યત્ન કરો.

યાદ રાખો કે દૃઢ ખંતથી તમારે સત્ય (જ્યોતિ) રૂપ થવાનું છે.

× **કવિ છોટમ—**

હીંગ તજે પણ હરામ ન તજે, નિરખે કોઇ પર નારી:
લસણ તજે પણ લાંચ ખાય છે, ન તજે ચોરી જારી.
રે શું સમજ્યો વૈષ્ણવ થઇ, અવિદ્યા જો અળગી નવ ગઇ.

તા. ૨૫ મી ઑગસ્ટ.

શુદ્ધ ઋષિ જીવન ગાળી શકાય તેમ છે એવી શ્રદ્ધા રાખો.

એવી શ્રદ્ધા રાખવાથી, એવી આકાંક્ષા રાખવાથી, એવું ચિંતન કરવાથી, તમારૂં આધ્યાત્મિક જ્ઞાન દૈવી મધુરતાવાળું તથા સુંદર થશે, અને એવાં પ્રતાપી (તેજસ્વી) દર્શનો થશે કે જેથી તમારી આંતરદૃષ્ટિને ઘણો આનંદ થશે. દૈવી પ્રેમ, દૈવી ન્યાય, કૃપાનિધિનો અથવા પરમાત્માનો પૂર્ણ નિયમ જેમ જેમ તમે અનુભવતા જશો, તેમ તેમ તમારો પરમાનંદ અને તમારી શાંતિ વધતાં જશે. જૂની વસ્તુઓ જતી રહેશે અને બધી નવી થશે. સ્થૂલ સૃષ્ટિનો પડદો જે પાપની દૃષ્ટિએ ઘણો ઘાડો અને અભેદ્ય, અને પુણ્યની દૃષ્ટિએ ઘણો પાતળો અને જાળીદાર જણાય છે તે ઉંચો થશે, અને આધ્યાત્મિક સૃષ્ટિ (આત્મસ્વરૂપ સૃષ્ટિ) દેખાશે. કાળની ગતિ બંધ પડશે અને તમે ચિરંજીવી જીવન ગાળશો. જન્મમરણના ફેરા તમને ઉદ્વેગ અને શોક કરાવશે નહીં, કારણ તમે અવિચળમાં ભળશો અને અનંતના હૃદયકમળમાં રહેશો.

જેને શ્રદ્ધા છે તે સ્વર્ગીય ટેકરીઓ ઉપર જલદી ચઢી જાય છે.

તા. ૨૬ મી ઑગસ્ટ.

જ્યાં અહંભાવ* છે ત્યાં સત્ય નથી, જ્યાં સત્ય છે ત્યાં અહંભાવ નથી.

જીવાત્માના રણક્ષેત્ર ઉપર પ્રભુતાનો મુગટ મેળવવા, હૃદયનું આધિપત્ય તથા રાજ્યપદ લેવા બે ધણીઓ નિરંતર લડયા કરે છે; અહંભાવવાળો જે "આ સંસારનો રાજા" કહેવાય છે તે, અને સત્ય (આત્મા) જે જગતપિતા કહેવાય છે તે. અહંભાવવાળો બંડખોર છે અને ક્રોધ, ગર્વ, લોભ, બેદરકાઇ, જીદ એ તેના અજ્ઞાનરૂપી હથીઆરો છે. સત્ય (આત્મા) રાજા નમ્રતાવાળો અને નિરભિમાની છે અને નમ્રતા, ધૈર્ય, સદાચાર, સ્વાર્થત્યાગ (સમર્પણ), વિનય, પ્રેમ એ તેના જ્ઞાનરૂપી હથીઆરો છે.

દરેક મનુષ્યના શરીરમાં લડાઇ ચાલુ છે; જેવી રીતે એક સિપાઈ એકી વખતે બે લડતા લશ્કરોમાં લડી શકે નહીં, તેમ દરેક મનુષ્ય કાંતો અહંભાવવાળા તરફ અથવા સત્ય (આત્મા) તરફના લશ્કરમાં દાખલ થશે. દહીં અને દૂધ એમાં પગ રખાતો નથી. જીસસ–અવતારી ક્રાઇસ્ટે કહ્યું છે કે "કોઇ પણ મનુષ્ય બે ધણીની નોકરી કરી શકે નહીં; કેમકે કાં તો તે એકનો તિરસ્કાર કરે અને બીજાને ચહાય અથવા તે એકનો પક્ષ લઇ બીજાનો અનાદર કરે. ×માયામાં મન રાખી ભગવાનનું ભજન થાય નહીં."

અહંભાવની દ્રષ્ટિથી તમે જોશો ત્યાં સુધી સત્યનું સૌંદર્ય જણાશે નહીં.

---

* કબીર—

હરીજન હરી તો એક હૈ, જો "આપા" મીટ જાય;
જો ઘરમેં "આપા" બસે, સાહેબ કહાં સમાય.

× અખો ભગત—

સૌ કોની માયા છે માત, મળવા ન દીએ કેને તાત;
પિતાતણું વદન જે જુવે, માતાને ખોળે નવ સુવે;
તાત ભજતાં આડી થાય, અખા સહુ માયા ગુણ ગાય.

તા. ૨૭ મી ઑગસ્ટ.

સત્ય (આત્મા) ના પ્રેમીઓ અહંભાવનો ભોગ આપી સત્ય (આત્મા) ની સેવા કરે છે. (સત્યના પ્રેમીઓ મનુષ્યજાતિ એક આત્મારૂપ છે, ભિન્ન નથી એમ સમજી કાર્ય કરે છે.)

શું સત્ય (આત્મા) ને જાણવા તથા તેનું જ્ઞાન મેળવવા તમે ઇચ્છા રાખો છો? જો એમ હોય તો તમારે સમર્પણ કરવા–રે, સર્વસ્વનો ત્યાગ કરવા–તૈયાર થવું જોઇએ, કેમકે અહંભાવનું જરા પણ ચિહ્ન રહે નહીં ત્યારે જ સત્ય તેના ખરા રૂપમાં જોઇ તથા ઓળખી શકાય છે.

એક મહાત્માએ કહ્યું છે કે જેને મારા શિષ્ય થવાની ઇચ્છા હોય તેણે હરરોજ "આ દેહ તે હું* નહીં–હું નહીં" એમ કહેવું જોઈએ. તમારૂં શરીર તે તમે નથી એમ કહેવા, તમારી વાસનાઓ, તમારા દુરાગ્રહો, તમારો કીર્તિલોભ છોડી દેવા તમે ખુશી છો? જો એમ હોય તો તમે સત્યના સાંકડા માર્ગમાં પ્રવેશ કરો અને જે શાંતિ જનસમૂહ મેળવી શકતા નથી તેની ખોળ કરો. અહંભાવનો તદ્દન નાશ, આ દેહ તે હું નહીં એવી સંપૂર્ણ ભાવના, એ સત્યની પૂર્ણ સ્થિતિ છે; અને બધા ધર્મો તથા ફિલસુફીનાં પુસ્તકો તો આ શ્રેષ્ઠ જ્ઞાન: મેળવવાનાં ફક્ત મદદરૂપ સાધનો છે.

તમે અહંભાવને મારશો એટલે સત્યમાં પલટાઇ જશો.

---

* **છોટમ—**

અણુરૂપે છે જીવ દેહમાં, તેને અંશ કહે છે;
ચોવીસ તત્વતણા આલયમાં, રાતોમાતો રહે છે.
અહં દેહ એવી મતી થઈને, આપ અને પતિ ભુલ્યો;
ધન જોબન તન સત્ય જાણીને, સદા રહે છે ફુલ્યો.
દેહ ભિન્ન જો જાણીને, જગકર્તાને જાણે;
કહે છોટમ તે ગુરૂ કરૂણાથી, જીવ ઠરે ઠેકાણે.

તા. ૨૮ મી ઑગસ્ટ.

દરેક ઋષિ મનુષ્યજાતિનો ઉદ્ધારક છે.

મનુષ્યો દોષ અને અહંભાવના આડેમાર્ગે દોરવાઇ જઈ તેમનું "દૈવી મૂળ" જે શુદ્ધ સાત્વિક તથા આત્મસ્વરૂપ છે તે ભૂલી જાય છે, અને એક બીજા સારૂ મત બાંધવા કૃત્રિમ *ધોરણો ઉભાં કરે છે, અને પોતાનો જ ધર્મ સત્ય (આત્મા) નું શોધન કરવા બસ છે એમ સમજી તે મંજુર રાખી તેને વળગી રહે છે; અને તેથી મનુષ્યોમાં (ધર્મ સંબંધી) વિભાગ પડેલા છે; અને ત કારણે જગતમાં હમેશ વેરભાવ અને કજીઓ, તેમજ કાયમનો શોક અને દુઃખ જણાય છે.

વાંચનાર, તમારો જન્મ સત્યમાં (આત્મારૂપે) થયો છે તેનો અનુભવ લેવા તમારી ઇચ્છા છે? તે માટે ફક્ત એક જ રસ્તો છે. અહંભાવને મારી નાંખો. જે બધા વિષયો, વાસનાઓ, તૃષ્ણા, કીર્તિલોભ, ટુંક બુદ્ધિ અને ભૂલભરેલા વિચારોને હાલ સુધી ચિઝ્વટતાથી વળગી રહ્યા છો તેને તમે કાઢી નાંખો. તે તમને હવે વધુ વખત બંધનમાં રાખે નહીં એમ કરો, એટલે સત્ય (આત્મા) તમારો થશે. બીજા બધા ધર્મો કરતાં તમારો ધર્મ શ્રેષ્ઠ છે એમ માનતા બંધ પડો, અને પ્રીતિભાવનો ઉત્તમ પાઠ શીખવા નમ્રપણે યત્ન કરો.

સંસારમાં રહીને પણ સંસારી (જંજાળી) થવાય નહીં તો પૂર્ણતાએ પ્હોંચાય છે. (પરમાત્મામાં ભળી જવાય છે.)

---

* અખો—

આભડછેટ અંત્યજની જણી, બ્રાહ્મણ વૈષ્ણવ કીધા ઘણી;
બારે માસ ભોગવે એ બેય, સૌને ઘેર આવી ગઈ રેય.
અખા હરિ જાણે જડ જાય, નહીં તો મનસા વાચા પેશી રે ક્યાંય.
પોતાનાં પડખાં નવ જુવે, હાડ ચામડાં મુરખ ધુવે;
શુદ્ધ કેમ થાય જો ચામડું, મોટું માંહે એ વાંકડું.
હરિ જાણ્યા વિના ભૂલ્યા ભમે, અખા પાર ન પામે કયમે;
ઈશ્વર જાણે તે આચાર, એ તો છે ઉપલો ઉપચાર.

તા. ૨૯ મી ઑગસ્ટ.

સઘળી શક્તિનું તેમજ સઘળી નબળાઇનું કારણ ભીતરમાં છે.

આ મહાન્ નિયમ જે સૃષ્ટિમાં વ્યાપી રહ્યો છે તે પૂર્ણ સમજવાથી મન ઇશ્વિરાજ્ઞાધીન થાય છે. ન્યાય, એકસંપ અને પ્રેમ સૃષ્ટિમાં શ્રેષ્ઠ છે એ જાણ્યું એટલે તેથી ઉલટી અને દુઃખદાયક સ્થિતિ તે નિયમ તોડવાનુ પરિણામ છે એમ જણાશે. આવું જ્ઞાન થવાથી દ્રઢતા અને શક્તિ મળે છે, અને આવા જ જ્ઞાનથી સરળ જીવન, કાયમની કાર્યસિદ્ધિ તથા સુખ પ્રાપ્ત થાય છે. કોઇ પણ સ્થિતિમાં ધૈર્ય રાખશો, અને બધા સંજોગો, તમારૂં મન કેળવવા જરૂરના છે એમ માનશો, તો દુઃખદાયક સ્થિતિને તમે પત કરશો નહીં, તેમજ દુઃખોને તમે ખસુસ દૂર કરશો, એટલું જ નહીં પણ તે સંજોગો પાછા આવવાનો તમને ભય રહેશે નહીં; કારણ કે ઇશ્વરાજ્ઞાધીનતાની સત્તાના બળે તેમનો તદ્દન નાશ થઇ જશે.

ભીતરનો પડદો ખોલ્યો એટલે કંઈ વિશેષ કરવાનું રહેતું નથી.

ता. ३० मी ऑगस्ट.

જ્ઞાનમાં ક્રમે કરી આગળ વધ્યા સિવાય ઐશ્વર્ય અથવા શાંતિ કાયમનાં ટકી રહે નહીં.

તમે ઘણા ગરીબ છો અને તે કારણે મિત્ર વગરના એકલા પડયા છો, તેથી તમારો ભાર ઓછો થાય એવી તમે તીવ્ર ઇચ્છા રાખો છો; પરંતુ તે ભાર ઓછો થતો નથી, અને તમે વધુ ને વધુ અજ્ઞાનતાના પડદામાં લપેટાયલા જણાઓ છો. તેથી કદાચ તમે બડબડો છો, તમારા નસીબને દોષ દો છો, તમારા કુળને, તમારા માતપિતાને, તમારા શેઠને અથવા જે અન્યાયી શક્તિએ તમને અયોગ્ય રીતે ગરીબાઇ અને દુઃખ, અને બીજાને સમૃદ્ધિ તથા એશઆરામ બક્ષ્યાં છે તેને તમે ઠપકો આપો છો. તમારૂં બબડવાનું તથા ચીડવાવાનું બંધ કરો; આ બધી ચીજો જેમનો તમે દોષ કાઢો છો તે તમારી ગરીબાઇનાં મૂળ નથી; મૂળ તમારી ભીતરમાં જ છે, અને જ્યાં મૂળ છે ત્યાં જ તેનો ઉપાય છે.

નિયમબદ્ધ સૃષ્ટિમાં અન્યાય છે જ નહીં અને (તે માટે) ચિન્તા રાખવી એ આત્માનો વધ કર્યા બરોબર છે.

તા. ૩૧ મી ઑગસ્ટ.

તમારા વિચારો તે જ તમારૂં ખરૂં સ્વરૂપ છે.

તમારી આજુબાજુની દુનીઆ, સજીવ તથા નિર્જીવ બન્નેમાં, તમારા વિચારોથી જેવું વાતાવરણ સરજો છો તેવો દેખાવ તે આપે છે. "આપણે જેવા વિચારો કર્યા હોય તેવું તેનું ફળ હાલની સ્થિતિ રૂપે દેખાય છે. તેનો પાયો આપણા વિચારો છે; તેનું બંધારણ આપણા વિચારો છે." આ પ્રમાણે બુદ્ધ ભગવાને કહ્યું છે, અને તેનું તાત્પર્ય એ છે કે જો કોઇ મનુષ્ય સુખી હોય તો તેનું કારણ તે શુભ વિચારો કર્યા કરે છે; જો તે દુઃખી હોય તો તેનું કારણ તે નિરાશાભર્યા તથા નબળા-હલકા વિચારો કર્યા કરે છે તે છે. જો કોઈ બિહુકણ અથવા નિર્ભય, બેવકુફ અથવા ડાહ્યો, દુઃખી (ભારે જંજાળી) અથવા શાંત હોય તો તે સ્થિતિ અથવા સ્થિતિઓનું મૂળ તેના ભીતરમાં છે, બહાર નથી. આમ બોલું છું ત્યારે ગુપ્ત નાદ પૂછે છે: "બાહ્ય સંજોગો આપણા મન ઉપર અસર કરતા નથી કે શું?" હું તેમ કહેતો નથી, પણ મારૂં કહેવું આ પ્રમાણે છે અને તે અચૂક ખરૂં છે કે "જેટલા પ્રમાણમાં સંજોગોથી તમે દોરવાઓ તેટલા પ્રમાણમાં તેની અસર તમારા પર થાય છે."

સંજોગોથી તમે દોરવાઓ છો તેનું કારણ એટલું જ છે કે વિ-ચાર કેવા કરવા, તેનો ઉપયોગ કેવો કરવો, અને તેનું બળ કેટલું છે તેની તમને પાકી સમજ થઈ નથી.

તા. ૧ લી સપ્ટેમ્બર.

તંદુરસ્તી સારી હોય તો ઉપયોગી અને સુખી જીવન ગળાય એમ માનવું એ સૂક્ષ્મ કરતાં સ્થૂળને, દેહી કરતાં દેહને વધારે મહત્ત્વ આપ્યા જેવું છે. (ઘોડા આગળ ગાડી મૂકયા બરોબર છે.)

શરીર કોઇ રીતે બગડયું હોય તોપણ મજબૂત મનના મનુષ્યો પોતાની તંદુરસ્તી સંબંધી વિચાર કયા કરતા નથી. તેઓ તેથી બેદરકાર રહે છે, અને જાણે શરીર બગડયું ન હોય તેમ કામ કર્યા જઈ જીવન ગાળે છે. શરીર માટે આ પ્રમાણે બે-દરકાર રહેવાથી મન નિરોગી અને મજબૂત રહે છે, એટલું જ નહીં પણ શરીર સુધરવાનો એ ઉત્તમ ઉપાય છે. આપણું શરીર પૂર્ણ અશક્ત ન હોય તોપણ મન તો તંદુરસ્ત હોઇ શકે, અને તંદુરસ્ત મન એ જ સશક્ત શરીર રાખવાનું ઉત્તમ સાધન છે.

માંદા શરીર કરતાં રોગી મન વધારે દુઃખજનક છે, અને તેથી શરીર માંદું પડે છે. શરીરના દુઃખથી પીડાતા મનુષ્ય કરતાં, માનસિક પીડાવાળાની સ્થિતિ વધુ દયાજનક હોય છે. દૃઢ, નિઃસ્વાર્થી અને આનંદી સ્વભાવને માર્ગે ચઢાવ-વાથી જ તેમનું શરીર તંદુરસ્ત અને શક્તિવાળું થાય એવા પણ કેટલાક દર્દી હોય છે. (જેમનું દુઃખ તેમના વૈદ્ય જાણે છે.)

તંદુરસ્તી તેમજ સુખ માટે નીતિનિયમોએ મજબૂત પાયા છે. (નીતિનિયમો પાળવાથી જ શરીર તંદુરસ્ત રહી સુખ મળે છે.)

તા. ૨ જી સપ્ટેમ્બર.

મનુષ્યો પૈસાની તાણ–ગરીબાઈને લીધે દુ:ખી થતા નથી, પરંતુ પૈસાની તૃષ્ણાને લીધે દુ:ખી થાય છે.

જ્યાં કારણ છે ત્યાં પરિણામ આવવાનું જ; અને જો પૈસો જ અનીતિનું, અને ગરીબાઇ જ અધમ સ્થિતિનું કારણ હોય તો દરેક પૈસાદાર મનુષ્ય અનીતિવાન થાય અને દરેક ગરીબ મનુષ્ય અધોગતિએ પ્હોંચે.

પાપી મનુષ્ય પૈસાદાર યા ગરીબ હોય યા મધ્યમ સ્થિતિનો હોય, પણ તે તો કોઈ પણ સ્થિતિમાં પાપ કરવાનો. સદાચારી મનુષ્ય કોઇ પણ સ્થિતિમાં નેકીથી કામ કરશે. પાપનો ઘડો ભરાઇ ગયો હોય તે ફોડવા માટે ઘણો જ પૈસો અથવા ઘણી જ ગરીબાઇ મદદરૂપ થાય છે; પરંતુ તે સ્થિતિ પાપના કારણભૂત નથી, તેમ તેનામાં પાપ ઉભું કરવા શક્તિ નથી.

ગરીબાઈ (પૈસાની તાણ) ગલ્લા કરતાં–ધન કરતાં મનમાં વધારે જોવામાં આવે છે. મનુષ્ય જ્યાં સુધી પૈસાની વધારે તૃષ્ણા રાખશે ત્યાં સુધી તે પોતાને ગરીબ જ ગણવાનો, અને તે પ્રમાણે તો તે ગરીબ જ છે, કારણ લોભ એ જ મનની ગરીબાઇનું લક્ષણ છે.

કંજુસ મનુષ્ય ભલે કરોડાધિપતિ હોય, પરંતુ જે વખતે તેની પાસે દમડી પણ નહોતી તે વખતે તે જેવો ગરીબ હતો તેવો જ તે આ વખતે પણ છે.

તા. ૩ જી સપ્ટેમ્બર.

મનુષ્ય જે પ્રમાણમાં પોતાના મન ઉપર કાબુ મેળવે છે તે પ્રમાણમાં તે જ્ઞાનમાં મોટો, પોતાના મનથી મોટો અને સંસારમાં તેનો વક્કર પણ મોટો હોય છે.

કુદરતની શક્તિઓ ખરેખર ચમત્કારિક હોય છે, તોપણ મનુષ્યના મગજમાં જે બુદ્ધિબળ એકત્ર થયલું છે, તથા જે કુદરતના આંધળા યાંત્રિક બળોને દોરે છે અને તેની ઉપર સત્તા ચલાવે છે તેના કરતાં તે ઘણી ઉતરતી છે. તે ઉપરથી એમ અનુમાન થાય છે કે મનોવિકાર, તૃષ્ણા, સંકલ્પ અને બુદ્ધિના ગુપ્ત બળને સમજનાર, તેમના ઉપર કાબુ મેળવનાર અને તેમને દોરનાર પુરુષ, મનુષ્યો અને પ્રજાઓ ઉપર સત્તા ભોગવે છે.

બાહ્ય કુદરતના બળને સમજીને તેની ઉપર જે સત્તા ચલાવે છે તે વિજ્ઞાની પુરૂષ કહેવાય છે; પરંતુ જે મનુષ્ય મનના આંતરબળોને સમજી, તેની ઉપર સત્તા ચલાવે છે તે દૈવી શાસ્ત્રકાર કહેવાય છે; અને જે નિયમો બહારના દેખાવોનું જ્ઞાન મેળવવામાં કામ લાગે છે તે જ નિયમો ભીતરના ખરા દેખાવોનું જ્ઞાન મેળવવામાં ઉપયોગી થાય છે.

જ્ઞાનનો હેતુ તેનો ઉપયોગ કરવા, સેવા કરવા તથા દુનીઆના લોકોનું સુખ અને આનંદ વધારવા માટે છે.

તા. ૪ થી સપ્ટેમ્બર.

સઘળી દ્રશ્ય તથા અદ્રશ્ય ચીજો, કાર્યકારણના અજર અમર નિયમને આધીન છે તથા તેને અનુસરે છે.

પૂર્ણ ન્યાયથી સૃષ્ટિ ટકી રહી છે; પૂર્ણ ન્યાયથી મનુષ્યનું જીવન તથા વર્તન ચાલે છે. જીવનની દરેક જુદી જુદી સ્થિતિ, જે હાલ દુનીઆમાં નજરે પડે છે તે, મનુષ્યના વર્તન ઉપર પ્રત્યાઘાત કરતા (કર્મના) આ નિયમના ફળ રૂપે છે. મનુષ્ય કયાં કામો કરવાં તે પસંદ કરે છે–તે પસંદ કરી શકે છે, પરંતુ તેના પરિણામનો પ્રકાર તે ફેરવી શકતો નથી; કેવા વિચારો અને કેવાં કાર્યો કરવાં તેનો તે નિર્ણય કરે ખરો, પરંતુ તે વિચારો અને કાર્યોના પરિણામો ઉપર તેની સત્તા નથી; આ પરિણામો કેવાં હોવાં જોઇએ તેની વ્યવસ્થા સર્વોપરી (કર્મનો) નિયમ કરે છે.

મનુષ્યને કાર્ય કરવા સઘળી સત્તા છે, પરંતુ કાર્ય પૂરૂં થવાની સાથે તેની સત્તા પૂરી થાય છે. તે કાર્યનું પરિણામ ફેરવા શકાતું નથી, નિરર્થક કરી શકાતું નથી, અથવા તેનાથી છટકી શકાતું નથી; તે પરિણામ રદ થઇ શકે જ નહીં. (કર્મનું ફળ ભોગવ્યા સિવાય છુટકો નથી.)

દુષ્ટ વિચાર અને દુષ્ટ કાર્યથી દુઃખદ* સ્થિતિ પ્રાપ્ત થાય છે. સદ્ વિચાર અને સત્કાર્ય સુખદ સ્થિતિ આણે છે.

---

* કવિ છોટમ—

કણ મધ્યેથી જેમ કાંકરા કાઢે, ને દુધ મધ્યેથી જેમ છાસ;
નઠારાને સહુ નાખી જ દે છે, એવો છે અવિનાશ;
ખોટાને ખંડે છે રે, હિસાબ એવો હરતાનો,
ખોટું શું બેઠો છો રે, કોપ થશે કરતાનો.

તા. ૫ મી સપ્ટેમ્બર.

મનુષ્યની સત્તા-શક્તિનો તેના વર્તન પર આધાર છે, અને તેથી તેનું સુખ અથવા દુઃખ તે ઉપરથી નક્કી થાય છે.

ગણિતના દાખલા સાથે મનુષ્યનું જીવન સરખાવી શકાય. તે દાખલાનો ખરો જવાબ આણવાની રીત, જ્યાં સુધી નિશાળીઆને મળી નથી ત્યાં સુધી તે દાખલો તેને ગુંચવણ ભરેલો અને ઘણો જ અઘરો લાગશે; પરંતુ જ્યારે એની રીત તેને સમજાય છે અને મગજમાં ઠસે છે, ત્યારે પ્રથમ જે દાખલો ભારે ગુંચવણ ભરેલો લાગતો હતો તે જ હવે અત્યંત સહેલો લાગે છે. દાખલો ખોટો ગણવા માટે કોડી બંધ-બલકે સેંકડો રીત છે, પરંતુ ખરી રીતે ગણવાને તો એક જ રીત છે, અને તે ખરી રીત જડે છે ત્યારે તે જ ખરી રીત છે એવું નિશાળીઓ સમજે છે. એ વાત પૂર્ણ રીતે જાણવાથી અને અનુભવવાથી જીવનની એવા જ પ્રકારની સરળતા અને ગુંચવણોનો ખ્યાલ થાય છે; તેમ થયે તેની ગુંચવણ દૂર થાય છે, અને તે સમજે છે કે તેને ખરી રીત જડી છે.

જીવનમાં પરિણામોને ખોટાં પાડી શકાય તેમ નથી; મહાન્ નિયમ તેને પ્રકટ કરી ખુલ્લાં કરે છે.

તા. ૬ ઠ્ઠી સપ્ટેમ્બર.

સ્વાર્થી વિચારો અને દુષ્ટ કાર્યોથી ઉપયોગી અને સુંદર જીવનનો લાભ મળે નહીં.

જીવન એ કાપડના કકડા જેવું છે, અને પ્રત્યેક જીવ તેના તાંતણા રૂપે છે. તાંતણા એક બીજાથી જૂદા હોય છે, એકમેક સાથે ભેળસેળ થયલા હોતા નથી. દરેક પોતપોતાને માર્ગે જાય છે. દરેક મનુષ્ય પોતાના કરેલા, નહીં કે બીજાના કર્મોનાં પરિણામે સુખ અથવા દુ:ખ ભોગવે છે. દરેકનો રસ્તો ચોક્કસ અને સીધો છે; આખી રચના (કાપડના તાંતણાની માફક) ગુંથાયલી છે તોપણ તે યોગ્ય વ્યવસ્થાવાળી છે. આઘાત સાથે પ્રત્યાઘાત, કર્મ સાથે ફળ, કારણ સાથે પરિણામ લાગેલાં જ છે, અને તેથી તેને મળતા (સમતોલ) પ્રત્યાઘાત, ફળ અને પરિણામ હુમેશ શરૂઆતના કર્મની ગતિના પ્રમાણમાં હોય છે.

દરેક મનુષ્ય પોતાનું જીવન બગાડી અથવા સુધારી શકે છે.

તા. ૭ મી સપ્ટેમ્બર.

મનુષ્ય પોતાનાંજ કરેલાં કર્મો માટે જવાબદાર છે; તે તેનાં કાર્યોનો રખેવાળ છે.

મનુષ્યનાં પોતાનાં જ કરેલાં કાર્યોમાં "પાપનો પ્રશ્ન" દુઃખનું કારણ રહેલ છે. તે કર્મો જ્યારે શુદ્ધ કરવામાં આવે ત્યારે તે પ્રશ્નનું નિરાકરણ થાય છે. એક વિદ્વાન કહે છે કે "હે મનુષ્ય, પાપનું મૂળ શોધ્યા કરીશ નહીં; તું જાતે જ તેનું મૂળ છે."

કારણથી પરિણામ જૂદું પાડી શકાય તેમ નથી; કારણથી તે જુદા પ્રકારનું હોઇ શકે નહીં. બીજો વિદ્વાન્ કહે છે કે "ન્યાય મુલતવી રખાતો નથી; જીવનના દરેક વિભાગમાં પૂર્ણ ન્યાયથી સમતોલપણું જળવાઈ રહે છે."

કારણ અને પરિણામ સમકાલિક છે અને તેથી પૂર્ણતા આવે છે એમ કહેવામાં ઉંડો અર્થ રહેલો છે. મનુષ્ય જે વખતે એક ઘાતકી કાર્ય કરવા વિચાર કરે છે તે જ વખતે તે પોતાના મનને દુઃખી કરે છે, તે ઘડી પહેલાં, જેવો તે હતો તેવો તે હમણાં નથી; વધુ દુષ્ટ અને વધુ દુઃખી છે; અને ક્રમે ક્રમે આવા ઘણા વિચારો અને કર્મો કર્યા કરવાથી તે વધારે દુષ્ટ અને પાપી મનુષ્ય થાય છે.

માયાળુ વિચાર અથવા માયાળુ કર્મ કરવાથી અમીરાઈ અને આનંદ તરત આવી મળે છે.

તા. ૮ મી સપ્ટેમ્બર.

મનની દ્રઢતા સિવાય મહાન્ કાર્ય થઈ શકે નહીં.

ચારિત્રની દ્રઢતા અને આગ્રહ જેને સામાન્ય રીતે સંકલ્પ-શક્તિ કહે છે તેની વૃદ્ધિ કરવી એ મનુષ્યનું મહાન્ કર્તવ્ય છે; કારણ તેના બાહ્ય અને લૈકિક કલ્યાણ બન્ને માટે તેની ખાસ જરૂર છે. ઐહિક (સંસારી) યા આધ્યાત્મિક બાબતોમાં દરેક કાર્ય ફતેહમંદ ઉતારવા માટે કાર્ય કરવાનો નિશ્ચય (એક નેમ) પાયા રૂપે છે, અને તે સિવાય જે આશ્રય તેને પોતાની અંદર જ મળવો જોઇએ તે માટે તે બીજાની ઉપર આધાર રાખે છે તથા દુઃખી થાય છે.

મનુષ્યના દરરોજના સામાન્ય જીવનમાં સંકલ્પશક્તિની વૃદ્ધિ માટે ખરો રસ્તો સહેજ માલમ પડે તેમ છે, અને તે એટલો સરલ અને ખુલ્લો છે કે મનુષ્યજાતિનો મોટો ભાગ તે રસ્તો ગુંચવણ ભરેલો યા ગુપ્ત હશે એમ માની લઇ તે જોયા સિવાય પાસે થઈ ચાલ્યા જાય છે.

દરેક દોષની સામા થઇ તેની ઉપર કાબુ મેળવવો એજ સીધો અને એક જ રસ્તો વધુ બળ આણવા માટે છે.

તા. ૯ મી સપ્ટેમ્બર.

સંકલ્પશક્તિ કેળવવા માટે ખરાબ* આદતો તોડી પાડવી એ પ્રથમ પગથીઉં છે.

જે મનુષ્યના મગજમાં આ સરલ સત્ય પ્રથમ ઠસશે તે જોઇ શકશે કે નીચેની સાત કલમોમાં સંકલ્પશક્તિની વૃદ્ધિનો બધો ઇલમ સમાઇ જાય છે.

૧ ખરાબ આદતો તોડી પાડો. (કહાડી નાંખો.)

૨ સારી આદતો પાડો.

૩ ચાલુ કાર્ય કરવા તરફ ખાસ લક્ષ આપો.

૪ જે કાર્ય કરવાનું હોય તે તરત જ અને ઝપાટાભેર કરો.

૫ તમારૂં જીવન નિયમસર કરો.

૬ વાણી ઉપર કાબુ રાખો.

૭ મન ઉપર કાબુ રાખો.

જે મનુષ્ય ખરા ભાવથી ઉપરની કલમોનું મનન કરશે અને તેને ખંતથી અમલમાં મુકશે તે મનુષ્ય સંકલ્પશકિત અને પવિત્ર ધારણા ખીલવ્યા સિવાય રહેશે નહીં; જેથી તે દરેક મુશ્કેલી સામું ફતેહમંદ રીતે ટક્કર ઝીલી શકશે, અને આકસ્મિક પ્રસંગોમાંથી પસાર થઈ જશે.

---

* ગોવિંદરામ—

મતવી નાંખતી દુધમાં પાણી, તેની વડાવી નય,
પાણી ભરતાં પડી ગઈ, તે ગઇ ખબડખત;
ગઈ ખબડખત તે ગઈ, પછી તો વિચારી રહી,
કહે ગોવિંદરામ પાછળથી પસ્તાણી, મતવી નાંખતી દુધમાં પાણી.

તા. ૧૦ મી સપ્ટેમ્બર.

ખરાબ આદતને વશ થવાથી મનુષ્ય પોતાની જાત ઉપર – મન ઉપર કાબુ રાખી શકતો નથી.

આ પ્રમાણે જે મનુષ્ય પોતાની જાતને નહીં સુધારતાં અને જાતે જરા પણ તકલીફ નહીં ઉઠાવતાં, સંકલ્પશક્તિ મેળવવા માટે "ગુપ્ત જંતર મંતરનાં" ફાંફાં મારે છે તે પોતાની જાતને છેતરે છે અને જે શક્તિ તેનામાં છે તેને નપુંસક કરે છે.

ખરાબ આદતો દૂર કરવાથી સંકલ્પશક્તિની જે દ્રઢતા બંધાય છે, તે સારી આદતો પાડવામાં કામ લાગે છે. ખરાબ આદતો દૂર કરવા માટે ફક્ત દ્રઢ મનની જરૂર છે, પણ નવી આદત પાડવા માટે મનને બુદ્ધિપૂર્વક દોરવાનું છે. આ કરવા માટે મનુષ્યનું મગજ ચંચળ અને ઉત્સાહી હોવું જોઇએ, અને તેણે પોતાની જાત ઉપર સતત દેખરેખ રાખવી જોઇએ.

સંકલ્પશક્તિની ખીલવણી માટે ચોકસાઇ (પાકું કામ) એક પગથીઉં છે; તે વગર ચાલે તેમ નથી. ઢંગધડા વગરનું કામ નબળાઇની નિશાની છે.

તા. ૧૧ મી સપ્ટેમ્બર.

ન્હાનામાં ન્હાનું કામ પણ પાકું-પૂર્ણું કરવા લક્ષ આપવું જોઇએ.

મનની શક્તિ વિખેરી નહીં નાંખતાં, પરંતુ જેમ જેમ કામ હાથ આવે તેમ તેમ તે દરેક તરફ પુરૂં લક્ષ આપવાથી એકનેમ અને મનની પૂર્ણ એકાગ્રતા ધીમે ધીમે પ્રાપ્ત થાય છે. મનની આ બે શક્તિઓથી ચારિત્ર્યની વૃદ્ધિ થાય છે તથા આબરૂ વધે છે, અને તેવા મનુષ્યને વિશ્રાંતિ તથા આનંદ મળે છે.

જે જે કરવાનું હોય તે ઝડપથી કરવું, અને તરત જ કરવું એ પણ તેટલુંજ ઉપયોગી છે. આળસ અને દ્રઢ સંકલ્પ-શક્તિ સાથે સાથે હોઇ શકે નહીં. ધારેલું કાર્ય પાર પાડવામાં વિલંબ એ પૂરો અંતરાય થઇ પડે છે. ભવિષ્ય માટે-રે, થોડી ઘડી માટે પણ-કામ મુલતવી રાખવું નહીં. જે હાલ કરવા જેવું હોય તે હાલ જ કરવું જોઇએ. આ નજીવું લાગશે ખરૂં, પરંતુ તે આગળ ઉપર ઘણા ઉપયોગનું છે. તેથી બળ (દ્રઢતા), ફતેહ (કાર્યસિદ્ધિ) અને શાંતિ મળે છે.

મનોવિકારને અનુસરીને નહીં પરંતુ નિયમને અનુસરી જીવન ગાળો.

તા. ૧૨ મી સપ્ટેમ્બર.

ન્હાનાં કામો દુનિયામાં સૌથી મોટાં કામો હોય એમ ગણી કરવાં એ ચોકસાઇનું લક્ષણ છે.

સંસારમાં ન્હાનાં કામો ખાસ ઉપયોગનાં છે એ વાત ઘણા મનુષ્યોને સમજાતી નથી; અને ન્હાનાં કામો નહીં કરવાનો, બાજુ ઉપર રાખવાનો અથવા મુકી દેવાનો વિચાર, કામ સાંગોપાંગ ઉતારવાની અશકિત, જે મોટે ભાગે જોવામાં આવે છે તે બતાવે છે; તેથી કામ અપૂર્ણ રહે છે તથા જીવન દુ:ખી થાય છે.

મનુષ્ય જ્યારે સમજે છે કે દુનિયાનાં તથા જીવનનાં મોટાં કામો ન્હાનાં કામોના સંયોગથી બનેલાં છે અને ન્હાનાં કામોના સમૂહ સિવાય મોટાં કામો હોઇ શકે નહીં, ત્યારે જે કામોને તે પ્રથમ નજીવાં ગણુતો હતો તે તરફ યોગ્ય લક્ષ આપવા માંડે છે.

કામ ચોક્કસ કરવાનો ગુણ જે પ્રાપ્ત કરે છે તે મનુષ્ય ઉપયોગી નીવડે છે અને તેનું માન વધે છે.

તા. ૧૩ મી સપ્ટેમ્બર.

કામ ચોક્કસ કરવાની સામાન્ય અશક્તિનું કારણ મોજશોખની તૃષ્ણા છે.

સોંપેલા કામમાં અક્કલ તથા શક્તિ વાપરે અને તે કામ પૂર્ણ તથા સંતોષકારક કરે એવા મરદો કિંવા બૈરાં મેળવવા કેટલા મુશ્કેલ છે એ, મજુર વર્ગના દરેક શેઠ જાણે છે. ખરાબ કામ કરનારા તો ઘણા મળે છે. ઘણા થોડા જ ચતુરાઇ અને ખુબીથી કામ કરનાર હોય છે. અવિચાર, બેફિકરાઈ અને આળસ એવા સામાન્ય દુર્ગુણો થઇ ગયા છે કે "સાંસારિક સુધારો" થયો છતાં પણ બીનરોજીવાળા મજુરોની સંખ્યામાં વધારો થતો જાય છે એ વાત જાણી આશ્ચર્ય થવું નહીં; કારણ જેઓ આજે પોતાના કામમાં ખંધાઇ કરે છે તેઓ બીજી વખતે, તેમની ખાસ જરૂરના પ્રસંગે મજુરી સારૂ ખોળ કરતાં અને રોજી માગતાં પણ ફાવશે નહીં.

"લાયક મનુષ્ય જીવવો જોઇએ" એ નિયમ ક્રૂરતાના પાયા ઉપર નહીં પણ ન્યાયના પાયા ઉપર રચાયો છે; એ દેવી ન્યાયનું દર્શન દરેક ઠેકાણે પ્રવર્તે છે. દુર્ગુણને "ઘણા ચાબખા પડે છે"; જો એમ ન હોય તો સદ્ગુણ કેવી રીતે બોલે ? અવિચારી અને આળસુ મનુષ્ય અક્કલમંદ અને ઉદ્યોગી મનુષ્યની આગળ જઈ શકે નહીં અથવા તેની બરોબરીમાં ઉભો રહી શકે નહીં.

જે મનુષ્યનું મગજ મોજશોખમાં મચી રહ્યું છે તે તેને સોંપેલું કામ પૂર્ણપણે કરવામાં એકાગ્ર ચિત્ત કરી શકશે નહીં.

તા. ૧૪ મી સપ્ટેમ્બર.

જે પોતાનાં સાંસારિક કાર્યોમાં ચોકસાઇ બતાવતો નથી તે આધ્યાત્મિક કાર્યોમાં પણ બતાવશે નહીં.

ચોકસાઈ એ પૂર્ણપણું, પૂરી ખુબી છે; એટલે કામ એવું સારૂં કરવું કે એમાં ખોડખાંપણ રહે જ નહીં; એટલે પોતાનું કામ, બીજા કોઇ કરતાં ભલે વધુ સારૂં થાય નહીં તોપણ બીજા જેઓ ઉત્તમ કામ કરે તેમના કરતાં તે ખરાબ હોવું જોઇએ નહીં. તેનો હેતુ એવો પણ છે કે દરેક કામ માટે ઘણો વિચાર કરવો જોઇએ, ઘણી શક્તિ વાપરવી જોઇએ, તે કામ તરફ મનને સતત જોડવું જોઇએ, અને ધીરજ, ખંત તથા કામ કરવાની ઉચ્ચ સમજશક્તિ ખીલવવી જોઇએ. એક પુરાણા આચાર્યે કહ્યું છે કે "જે કાંઇ કાર્ય કરવાનું હોય તે દરેક મનુષ્યે કરવું અને તે ઝડપથી પૂરૂં કરવું." વળી બીજા આચાર્યે કહ્યું છે કે "જે કાંઈ કામ તારા હાથ ઉપર આવે તેમાં તારૂં પૂર્ણ બળ વાપર."

અધકચરા ધર્માભિમાની થવું તેના કરતાં પૂરા સંસારી-વ્યવહારકુશળ થવું એ વધારે સારૂં છે.

તા. ૧૫ મી સપ્ટેમ્બર.

જે મનુષ્ય નમ્ર, પ્રેમી અને આનંદી થવાનું શિખ્યો નથી તે કાંઇ જ શિખ્યો નથી.

નિરાશા, ચ્હીડ, ચિંતા, બબડાટ, પરનિંદા, અને રોદણાં રોવાં—આ બધા સડેલા વિચારો છે, મગજના રોગો છે; તેઓ મગજની ખરાબ સ્થિતિ બતાવે છે, અને જેઓ તેનાથી પીડા પામતા હોય તેમણે પોતાના વિચાર તથા વર્તન સુધારવા જરૂરના છે. એ તો ખરૂં છે કે સંસારમાં પાપ અને દુઃખ ઘણું છે, તેથી આપણા તરફથી પૂર્ણ પ્રેમ તથા દયાની જરૂર છે, આપણાં રોદણાંની જરૂર નથી—તે તો ઘણું છે, ઘેરેઘેર છે. ઉલટું આપણા આનંદી સ્વભાવની અને કલ્યાણની જરૂર છે, કારણ તેની ઘણી ખોટ છે. જીવન તથા ચારિત્ર્યની ખુબી (સૌંદર્ય) સિવાય દુનિયાને બીજું કાંઈ વધુ સારૂં આપણે આપી શકીએ તેમ નથી. એ સિવાય બીજું બધું નકામું છે. આ અતિ ઉત્તમ છે; એ લાંબો વખત નભતું, સાચું અને અવિનાશી છે, અને એમાં સઘળું સુખ તથા પરમાનંદ સમાઇ જાય છે.

દરેક મનુષ્યની આજુબાજુના સંજોગો તેની વિરુદ્ધ હોતા નથી; તે સંજોગો તો તેને મદદ કરવા ખડા હોય છે.

તા. ૧૬ મી સપ્ટેમ્બર.

તમે તમારી પ્રકૃતિ બદલશો તો તમારી આજુબાજુની દરેક વસ્તુનું રૂપ બદલી શકશો.

બહાર સઘળે દુશ્મનાવટ ચાલતી હોય તેવે વખતે ચાલુ મધુર વર્તન રાખવું એ દેહાભિમાન જીત્યાની અચૂક નિશાની છે, જ્ઞાન મળ્યાનો પુરાવો છે, અને આત્માનુભવ થયાની સાબીતિ છે.

મધુર અને આનંદી જીવન એ જ્ઞાનની પરિપકવ દશાનું ફળ છે, અને તે બીજા મનુષ્યોને આનંદ આપતું તથા દુનિયાને નિર્મળ બનાવતું તેની કીર્તિરૂપી અદ્રશ્ય પરિમળ-ખુશબો દેશ-દેશાંતરે પ્રસરાવે છે.

તમે બીજાને સત્યવાદી કરવા ઈચ્છતા હો તો તમે સત્યવાદી થાઓ; પાપ અને દુઃખમાંથી દુનિયાને મુક્ત કરવા તમારી ઇચ્છા હોય તો તમારી જાતે મુક્ત થાઓ; તમારૂં કુટુંબ તથા તમારાં સગાં વહાલાં-પાડપાડોશીને સુખી-આનંદી કરવા ઇચ્છા હોય તો તમે સુખી-આનંદી થાઓ.

તમે સદાચારી થતા જશો તેમ તેમ આ વાત સ્વાભાવિક રીતે અને આપોઆપ બનતી જશે.

દરેક ખોટા કર્મ અને દોષથી મુકત એવું જીવન ગાળવાની શરૂઆત કરો; મનની શાંતિ અને ખરા સુધારાનો રસ્તો આ છે.

તા. ૧૭ મી સપ્ટેમ્બર.

અમરપણું અહીંઆ (આ દુનિયામાં) અને ચાલુ કાળમાં છે, અને તે મરણ પછી મળે છે એ કલ્પના ખોટી છે.

અમરપણું આયુષ્ય કાળને આધીન નથી, અને આયુષ્ય-કાળમાં મળે પણ નહીં. તે તો અનંત કાળનું છે (તેની હદ અનંત કાળ સુધી પહોંચે છે); જેમ આયુષ્ય કાળ અહીંઆ અને ચાલુ કાળમાં છે તેમ અનંત કાળ પણ અહીંઆ અને ચાલુ કાળમાં છે;× અને જે જીવ આયુષ્ય કાળ દરમ્યાનની બિનખાતરીની તથા નાશવંત ચીજો ઉપર જીવન ગાળે છે. તે જીવ, જો અહંભાવ દૂર કરે તો અનંત કાળને ખોળી કહાડી તેમાં ભળી જાય.

જ્યાં સુધી મનુષ્ય તેને રસ પડે એવા વિચારોમાં, તૃષ્ણામાં અને રોજના ચાલુ બનાવોમાં ગરકાવ થઇ રહે અને તે રસ-જનક વિચારો, તૃષ્ણાઓ અને ક્ષણિક બનાવો તેને ખાસ જરૂરના છે એમ માને ત્યાં સુધી તેને અમરપણાનું જ્ઞાન થઇ શકે નહીં. આવો મનુષ્ય જે વસ્તુની ઇચ્છા કરે છે અને જેને ભૂલમાં અમરપણું માની લે છે તે વસ્તુ સતત પ્રવૃત્તિ, એટલે રસ પડતા વિચારો અને ચાલુ બનાવોની સતત શ્રેણી છે.

સતત પ્રવૃત્તિ એ અમરપણાનો (મોક્ષનો—વૃત્તિના વિરામનો) વિરોધી છે.

× આયુષ્યકાળ સો વર્ષનો ગણાય છે, તે દરમ્યાન અમરપણું ન મળે તો બીજે જન્મે બીજા સો વર્ષ ગાળવા પડે. એમ ક્રમે ક્રમે અનંતકાળ સુધી પ્હોંચ્યા અમરપણું મેળવાય, પણ ચાલુ કાળમાં જ તે મેળવવા માટે પ્રયત્ન થાય તે સારૂ આ વિવેચન છે.

તા. ૧૮ મી સપ્ટેમ્બર.

દેહ પડવાથી મનુષ્યને અમરપણું મળતું નથી.

જીવાત્મા મનુષ્યોથી જૂદા નથી અને તેઓ તેમનું ટૂંકું ચંચળ જીવન અધકચરા જ્ઞાનમાં ગાળે છે તથા ચોર્યાશીના ફેરામાં પડી સડયા કરે છે. જે પામર મનુષ્ય પોતાનું મોજી જીવન ચાલુ રાખવા માટે તલપ્યા કરે છે તે મરણ પછી પણ નાશવંત રહે છે, અને જન્મ મરણના ફેરાવાળું તથા પાછલા ભવના સ્મરણ તથા ભવિષ્યના જ્ઞાન સિવાયનું બીજું જીવન ગાળે છે. (બીજો જન્મ લે છે.)

જ્ઞાનની એક સરખી અને દૃઢ સ્થિતિએ પ્હોંચી જઇ આયુષ્યકાળ દરમ્યાનની વસ્તુઓથી જે અલગ રહ્યા છે, અને જેને રોજના બનતા તથા રસ પડતા બનાવો કાંઇ અસર કરતા નથી તે મનુષ્ય અમર છે. સ્વપ્નમાંથી જાગી ઉઠેલા મનુષ્યના જેવો તે જાગૃત છે, અને તે જાણે છે કે તેનું સ્વપ્નું તે લાંબો કાળ ટકતું સત્ય નહીં પરંતુ એક સાધારણ ભ્રાંતિ હતી. તે જ્ઞાનવાળો મનુષ્ય છે, તેને સતત પ્રવૃત્તિ તેમજ અમરપણાની, બન્ને સ્થિતિનું જ્ઞાન છે.

અમર મનુષ્યે પોતાના (દેહાભિમાન) ઉપર પૂર્ણ કાબુ મેળવેલો હોય છે.

તા. ૧૯ મી સપ્ટેમ્બર.

પામર મનુષ્ય, જેને આદિ તથા અંત છે એવી સાંસારિક જાગૃત અવસ્થા અથવા આયુષ્યકાળ સુધી નભે એવું જીવન ગાળે છે.

અમર મનુષ્ય બધા ફેરફારોમાં દ્રઢતા અને સમતોલપણું રાખી રહે છે; અને તેનો દેહ પડે તોપણ જે સનાતન જ્ઞાન તેનામાં વસી રહ્યું છે તેને કોઇ પણ રીતે ખલેલ પ્હોંચતી નથી. આવા મનુષ્ય માટે એવું કહેવાય છે કે "તેને યમરાજા પકડી લઇ જઈ શકે તેમ નથી," કારણ તે મૃત્યુ રૂપી ઝરાની બહાર નીકળી ગયો છે, અને સત્ય (આત્મા)માં વાસો કર્યો છે. શરીરો, મહત્તા, પ્રજાઓ અને દુનિયાઓનો નાશ થાય છે, પરંતુ સત્ય ટકી રહે છે, અને તેની કીર્તિને કાળ ઝાંખી પાડે તેમ નથી; એટલે જે મનુષ્યે અહંભાવને જીત્યો છે—દૂર કર્યો છે, જે મનુષ્ય સ્વાર્થી વળગણો—સ્વાર્થસાધક શક્તિઓ સાથે ભળતો નથી, પરંતુ તે શક્તિઓને કુશળતાથી દોરતાં શીખ્યો છે અને તે કારણે બધી વસ્તુઓના મૂળ તથા પ્રેરકશક્તિ સાથે જેણે તેમને એકત્ર કરી છે તે જ મનુષ્ય અમર છે.

અમર મનુષ્ય બ્રાહ્મી અથવા સ્વર્ગીય જ્ઞાન સ્થિતિ ભોગવે છે, જેમાં આદિ તથા અંત નથી, પણ હમેશ ચાલુ કાળ છે—ચિરંજીવ સ્થિતિ છે.

તા. ૨૦ મી સપ્ટેમ્બર.

અહંભાવ ઉપર જીત મેળવેથી સઘળાં દુઃખદાયક તત્વોનો નાશ થાય છે.

અહંભાવ ઉપર જીત મેળવવી અથવા તેનો નાશ કરવો એ ઉપદેશ ઘણો સહેલો છે; ખરેખર, તે એટલો સરળ, વ્યવહારોપયોગી અને નજર આગળ છે કે પાંચ વર્ષનું બાળક, જે મગજ તર્કવિતર્કથી, આધ્યાત્મિક વિચારોથી અને કાલ્પનિક ફિલસુફીઓથી ભરાઈ ગયું નથી તે, મોટી ઉંમરનાં ઘણાં માણસો જેમણે ગુંચવણભરેલા તર્કવિતર્કમાં પડવાથી સરળ અને સુંદર સત્ય ગુમાવ્યું છે તેમના કરતાં વધુ સહેલાઈથી સમજી શકશે.

જીવાત્મામાં રહેતાં જે તત્વો વિરોધ કરાવે, કજીઓ કરાવે અને દુઃખ, રોગ તથા શોક ઉત્પન્ન કરે તેવાં હોય તેને નિંદી કહાડી તેનો નાશ કરેથી અહંભાવનો નાશ થાય છે. એકે સદાચારનો–સુંદર અને શાંતિદાયક ગુણનો નાશ કરવો એવો એનો અર્થ નથી.

અહંભાવ દૂર કરવાથી સઘળા દૈવી ગુણો કેળવાય છે.

તા. ૨૨ મી સપ્ટેમ્બર.

જે મનુષ્ય પોતાના દુશ્મન, સેતાનને જીતવા ઇચ્છા રાખે છે તેણે તેનો રહેવાનો ગઢ તથા છુપાઇ રહેવાની જગા ખોળી કહાડવાં જોઇએ અને પોતાના કિલ્લાના અરક્ષિત દરવાજા-જ્યાંથી દુશ્મન સહેલાઇથી અંદર આવી શકે છે તે-પણ તેણે શોધી કહાડવા જોઇએ.

લોભને તેની અનુષંગી પીડા સાથે અહીંઆ (આ દુનિયામાં) અને ચાલુ કાળમાં દૂર કરી શકાય, પણ તે જ્ઞાનથી જ જીતી શકાય તેમ છે. તે અજ્ઞાનની અથવા અર્ધ જ્ઞાનની સ્થિતિ છે. પૂર્ણ જ્ઞાની જીવ લોભની પાર હોય છે. મનુષ્ય જે વખતે લોભનું મૂળ, પ્રકાર અને હેતુ પૂર્ણ રીતે સમજે છે તે જ વખતે તે તેને જીતે છે, અને પોતાના લાંબા લક્ષ ચોર્યાશીના ફેરાના કષ્ટમાંથી મુક્ત થાય છે. જ્યાં સુધી તે અજ્ઞાન છે ત્યાં સુધી ધાર્મિક* ક્રિયા, ઘણી ઘણી પ્રાર્થના અને ધર્મપુસ્તકનું વાંચન તેને શાંતિ આપી શકશે નહીં.

સાધુ પુરુષોનું આ પવિત્ર યુદ્ધ છે.

---

* અખો—

જેમ રૂદન રણમાંય, કરે ત્યાં કો કોણ વારે;
તેમ જાણવા કર્મ, ધર્મ સહુ અર્થ જ સારે;
તિમિર ભરીને પાત્ર, થકી જન રહ્યો ઉલેચે;
જેમ કુસુમ આકાશ, તાસ લઈ ઘર ઘર વેચે;
તેમ અધ્યાતમ જ્ઞાન વિના, કૃત્ય સકળ જાણે અખા;
મન્દ મતિ માની રહ્યા, કરતા દીસે પખ પખા.

તા. ૨૨ મી સપ્ટેમ્બર.

લોભનું મૂળ ભીતરમાં–મનમાં છે.

મનુષ્યો (લોભ ઉપર) જીત મેળવી શકતા નથી, અને લડાઇ બેસુમાર લંબાય છે, કારણ તેઓ મોટે ભાગે બે ભ્રમણામાં રહે છે: (૧) બધી લાલચો બહારથી આવે છે અને (૨) તેઓ ભલા હોવાથી લાલચમાં નંખાય છે. મનુષ્ય જ્યાં સુધી આ ભ્રમણાઓમાં જકડાયલો રહેશે ત્યાંસુધી તે આગળ વધી શકશે નહીં; જ્યારે તે તેને ખંખેરી નાખશે ત્યારે એક ઉપર બીજી જીત મેળવી જલદી આગળ વધશે અને આધ્યાત્મિક આનંદ તથા શાંતિનો સ્વાદ ચાખશે.

સઘળા લોભ તથા તેના મૂળનું કારણ મનની તૃષ્ણા છે; તેને નિર્મળ કરી કહાડી નાખવામાં આવે તો બહારની વસ્તુઓ અને વિજાતિય શક્તિઓ જીવાત્માને પાપ કરવાને અથવા મોહમાં નાખવાને જરાપણ શક્તિવાન નથી. બાહ્ય વસ્તુ મોહનું કારણ નહીં પરંતુ નિમિત્ત છે; જેને લોભાવવામાં આવ્યો હોય છે તેની તૃષ્ણામાં લોભનું કારણ રહેલું હોય છે.

મનના અમુક વલણ અથવા કેટલીક તૃષ્ણાઓ અપવિત્ર ગણાયાં છે છતાં મનુષ્ય તે તરફ મોહથી ખેંચાય છે.

તા. ૨૩ મી સપ્ટેમ્બર.

મનુષ્યમાં જે નેકી છે તેને મોહનો પાસ લાગતો નથી. સદાચાર મોહનો નાશ કરે છે.

મનુષ્યમાં જે બદી છે તેને ઉત્તેજન મળે છે એટલે તે મોહમાં ફસાય છે. મનુષ્ય જેટલો વિષયી તેટલો તે અપવિત્ર–નાપાક છે. મનુષ્ય પોતાનું હૃદય નિર્મળ કરે છે એટલે મોહ બંધ પડે છે, કારણ અમુક અપવિત્ર વાસના હૃદયમાંથી કહાડી નાખવામાં આવી હોય ત્યારે જે મનોવિષય (પદાર્થ) મનને પ્રથમ ખેંચતો હતો તે હવે તેમ કરતો નથી. તે તો નિર્જીવ અને શક્તિહીન થાય છે; કારણ તેને અનુકૂળ વસ્તુ હવે હૃદયમાં રહી નથી. પ્રામાણિક મનુષ્યને ગમે તેવી સારી તક મળે તોપણ તેને ચોરી કરવાનું મન થશે નહીં; જે મનુષ્ય આહારવિહારમાં સંતોષ પામ્યો છે તે અકરાંતીઓ અથવા છાકટો બનશે નહીં. આંતર સદ્‌ગુણના બળે કરી જેનું મન શાંત થયું છે તે ગુસ્સે થશે નહીં, અને વેશ્યા સ્ત્રીના મોહક હાવભાવ નિર્મળ હૃદયવાળા મનુષ્ય આગળ વ્યર્થ, નપુંસક નિવડશે.

મનુષ્ય કેટલા પાણીમાં છે તે લોભ ઉપરથી જણાઈ આવે છે.

તા. ૨૪ મી સપ્ટેમ્બર.

ઈશ્વરી આજ્ઞા સદાચાર પાળવાની છે-પ્રામાણિક મનુષ્ય ભયને, નિષ્ફળતાને, ગરીબાઇને અને નામોશીને પત કરતો નથી. એ બધાની પર છે.

ચાલુ મોજશોખો અને સ્થૂલ ભોગો જતા રહેવાની બ્હિકથી, અંતરમાં રહેલા સત્યનો જે મનુષ્ય ઇનકાર કરે છે તે દુઃખી થાય છે, લુટાય છે, હલકો પડે છે અને છુંદઈ જાય છે; કારણ તેણે પોતાના ઉમદા દેહી-આત્માને ઘા કર્યો છે, લુટયો છે, હલકો પાડયો છે અને છુંદી નાખ્યો છે. પરંતુ દ્રઢ સદ્ગુણ અને નિષ્કલંક પ્રામાણિકતાવાળો મનુષ્ય, આવી સ્થિતિને કદી પણ વશ થતો નથી, કારણ તેણે પોતાના અધમ અહંભાવનું ઉપરીપણું નાકબૂલ કરી સત્યનો આશ્રય લીધો હોય છે. ચાબકા અને બેડીથી મનુષ્ય બંદીવાન થતો નથી, પરંતુ ખરૂં તો એ છે કે તે (જન્મથી જ) બંદીવાન હોય છે.

નિંદા, આરોપ અને ઇર્ષા, પ્રમાણિક મનુષ્યને અસર કરતા નથી, અને તેની તરફથી કડવો જવાબ પણ કહડાવી શકતા નથી, તેમજ તેને પોતાનો બચાવ કરવા તથા પોતાનું નિરપરાધીપણું સાબિત કરવા ફાંફાં મારવાની જરૂર પડતી નથી. દ્વેષભાવવાળા મનુષ્યો જે જે હલ્લા કરે તેની સામું નિરપરાધીપણું તથા પ્રામાણિકપણું પુરતાંછે.

તા. ૨૫ મી સપ્ટેમ્બર.

પ્રામાણિક મનુષ્ય અશુભ વસ્તુઓને શુભ સ્વરૂપમાં મુકે છે.

પ્રામાણિક મનુષ્યની જ્યારે સખત કસોટી થાય ત્યારે તેણે ખુશી થવું અને સંતોષ માનવો. જે ઉમદા તત્વોને તે વળગી રહ્યો છે તેનું ખરાપણું સાબીત કરવા તેને તક મળી તે માટે તેણે ઉપકાર માનવો જોઇએ, અને તેણે એવો વિચાર કરવો કે "આ ખરી-શુભ તક છે. સત્યનો જય કરવાનો પ્રસંગ હાલ જ છે. ભલે મારૂં સર્વસ્વ જાય પરંતુ સત્યને હું ત્યજીશ નહીં." આવો વિચાર કરી તે અપકારનો બદલો ઉપકારથી વાળશે, અને પાપીની દયા ખાશે.

નિંદાખોર, ચાડીઓ અને કુકર્મી થોડો વખત ભલે ફાવી જાય, પરંતુ જગતમાં ન્યાય પ્રવર્તે છે; પ્રામાણિક મનુષ્ય થોડો વખત નિષ્ફળ થતો જણાય પરંતુ તે અજીત છે, કારણ આ દ્રશ્ય અથવા અદ્રશ્ય દુનિયાનું એકે હથીઆર તેને જીતી શકે તેમ નથી.

પ્રામાણિક મનુષ્યે પોતાની અંદરની આસુરી શક્તિઓ જીતી હોવાથી તે શક્તિઓ તેને વશ કરી શકે તેમ નથી.

તા. ૨૬ મી સપ્ટેમ્બર.

સારાસાર બુદ્ધિ (વિવેક શક્તિ) વગર મનુષ્ય માનસિક અંધાપો ભોગવે છે.

મનુષ્યનું મન તથા જીવન ઉચાટથી મુક્ત થવું જોઇએ. માનસિક, શારીરિક અને આધ્યાત્મિક મુશ્કેલીઓ દૂર કરવા તેણે તૈયાર રહેવું જોઇએ, અને પીડા તથા કહેવાતાં અનિષ્ટ આવી પડે ત્યારે શંકા, સંકલ્પવિકલ્પ અને ભ્રાંતિની જાળમાં (ઘણા મનુષ્યોની માફક) તેણે ફસાઇ જવું નહીં. ગમે તેવા આકસ્મિક બનાવ સામે તેણે કમર બાંધવી જોઇએ. આવી માનસિક તૈયારી અને દ્રઢતા, સારાસાર બુદ્ધિ વગર થોડી પણ મળી શકે નહીં; તુલનાશક્તિ જાગૃત કરી તેનો સતત ઉપયોગ કરવાથી જ સારાસાર બુદ્ધિની ખીલવણી થાય છે.

સ્નાયુની માફક મનને કામે લગાડવાથી તેની ખીલવણી થાય છે.

તા. ર૭ મી સપ્ટેમ્બર.

ઉચાટ, દુઃખ અને આધ્યાત્મિક અજ્ઞાન અવિચારી પુરુષોમાં હોય છે.

જે મનુષ્ય પોતાના મત સંબંધી સૂક્ષ્મ રીતે વિચાર કરવા અને પોતાની સ્થિતિ બાબત ચોકસ તર્ક કરવા ચ્હીએ છે તેણે તેનામાં વિવેકશક્તિ આવે તે પહેલાં ખરી હિંમત ખીલવવી જોઇએ.

મનુષ્ય સત્યના નિર્મળ તત્ત્વો જોઈ શકે, સત્યના પારદર્શક તેજને પામી શકે તે પહેલાં તેણે એકનિષ્ઠ—એકવચની થવું જોઇએ, અભય થવું જોઇએ.

સત્યની શોધ જેમ જેમ વધુ કરવામાં આવશે તેમ તેમ તે વધુ અને વધુ પ્રકાશ આપશે; કસોટી ઉપર ચઢાવવાથી અને તેનું સંશોધન કરવાથી તેને નુકસાન થવાનું નથી.

દોષ સંબંધી જેમ જેમ વધુ શંકા થતી જશે તેમ તેમ તે વધુ કાળું દેખાશે; નિર્મળ અને બારિક વિચારના પ્રવેશ સાથે તેનો નાશ થાય છે.

સત્યશોધન કરવું એટલે સત્ય બોલવું અને પાપ ત્યજવું.

જે અક્કલ વાપરે છે અને ચિંતન કરે છે તે વિવેકી થાય છે; જે વિવેકી થાય છે—ખરૂં ખોટું સમજે છે તેને અનાદ્યંત નિર્વિકારી સત્ય (જ્યોતિ રૂપ) પ્રાપ્ત થાય છે.

શાંતિ, સુખ અને સત્યનો પ્રકાશ વિવેકી મનુષ્યોમાં હોય છે.

તા. ૨૮ મી સપ્ટેમ્બર.

શ્રદ્ધા એ મનની એવી સ્થિતિ છે કે જેની ઉપર મનુષ્યના આખા જીવનનો આધાર રહેલો છે.

દરેક કાર્યનો પાયો શ્રદ્ધા છે, અને એમ હોવાથી જે શ્રદ્ધા મન અથવા હૃદયમાં હોય છે તે જીવનવ્યવહારમાં દેખા દે છે. જે શ્રદ્ધા મનુષ્યના મનમાં ઉંડી બેઠી છે તેને પૂર્ણ રીતે અનુસરી તે વર્તે છે, વિચાર કરે છે અને તેવું જીવન ગાળે છે, અને મન ઉપર અસરકર્તા નિયમો એવા ચોકસ છે કે બે વિરોધી વસ્તુઓમાં એકી વખતે કોઈની શ્રદ્ધા હોય એ તદ્દન અસંભવિત છે. દાખલા તરીકે, ન્યાય અને અન્યાય, તિરસ્કાર અને પ્રેમ, શાંતિ અને કલહ, દેહ અને આત્મા–આ વિરોધી તત્ત્વોને એકી વખતે માનવું અશકય છે. આ વિરોધિ વસ્તુઓમાંની એકમાં અથવા બીજીમાં દરેક મનુષ્ય માન્યતા રાખે, પરંતુ બન્નેમાં નહીં, અને દરેક મનુષ્યનું રોજનું વર્તન તેની શ્રદ્ધા કેટલી છે તે દેખાડી આપે છે.

શ્રદ્ધા અને વર્તન જુદાં પડે તેમ નથી, કારણ એક ઉપરથી બીજાનો નિર્ણય થાય છે.

તા. ૨૯ મી સપ્ટેમ્બર.

સૃષ્ટિમાં) ન્યાય પ્રવર્તે છે અને જેને અન્યાય કહે છે તે ક્ષણિક અને ભ્રાંતિમય છે.

જે મનુષ્ય પોતાના મિત્રો પર ગુજરતા અન્યાય માટે હમેશ ગુસ્સે થયા કરે છે, જે પોતાને પણ મળતા અન્યાય બાબત બબડે છે, અથવા તેની આસપાસ જ્યાં ત્યાં ન્યાયની ખામી હોવા બદ્દલ શોક પ્રદર્શિત કરે છે, તે મનુષ્ય પોતાના વર્તનથી, મનના વલણથી બતાવે છે કે તે "અન્યાય" માને છે. આ વિરુદ્ધ તે ગમે તેવું બોલે તોપણ સૃષ્ટિમાં ઘોટાળો (અશાંતિ) અને અંધેર પ્રવર્તી રહ્યું છે, એવી તેની માન્યતા છે; પરિણામ એ આવે છે કે દુઃખ અને અશાંતિના વિચારો તે કર્યા કરે છે અને તેનું વર્તન ભૂલભરેલું–વિરોધી છે.

વળી, જે મનુષ્ય પ્રેમને તથા તેની દ્રઢતા અને શક્તિને માને છે, તે મનુષ્ય ગમે તેવા સંજોગોમાં પણ પ્રેમભાવ રાખે છે, તેમાંથી કદી પણ ખસી જતો નથી, અને દોસ્ત તથા દુશ્મન તરફ એકસરખી રીતે પ્રેમથી વર્તે છે.

જે મનુષ્ય ન્યાયને માને છે તે સર્વે કસોટી તથા મુશ્કેલીઓમાં શાંત રહે છે.

તા. ૩૦ મી સપ્ટેમ્બર.

દરેક વિચાર, દરેક કાર્ય, દરેક આદત શ્રદ્ધાનું જ પરિણામ છે.

સત્યની શ્રેષ્ઠતા બાબત ખાત્રી થવાથી મનુષ્યો દોષ કરતાં અટકે છે. પરમાત્મામાં યા પવિત્ર આત્મામાં શ્રદ્ધા હોવાથી તેઓ પાપ કરતાં અટકે છે. સદાચારમાં શ્રદ્ધા હોવાથી દુરાચાર કરતાં અટકે છે; કારણ શ્રદ્ધા જીવનના દરેક કાર્યમાં જણાઈ આવે છે. મનુષ્યની ધાર્મિક માન્યતા વિષે તપાસ કરવાની જરૂર નથી, કારણ તે બિનજરૂરી છે. જો કોઈ મનુષ્ય આસુરી, પાપવૃત્તિમાં પડી રહે તો બુદ્ધ ભગવાને લોકોના ભલા માટે સંસાર ત્યજ્યો અથવા બુદ્ધ ભગવાન તે પરમેશ્વરનો અંશ હતા અથવા "ધર્મ પ્રમાણે તે મનુષ્યનું કાર્ય વાસ્તવિક હતું" એવું તેને મનાવવામાં શો લાભ છે ? જે પુછવા જેવું છે, તે આ છે : "અમુક મનુષ્ય કેવું જીવન ગાળે છે ?" "કસોટીના પ્રસંગે તે તેનું કેવું વર્તન રાખે છે ?" આ સવાલોના જવાબથી તે મનુષ્ય આસુરી કે દૈવી શક્તિને માને છે તે જણાશે.

કોઈ પણ બાબત માનતા આપણે બંધ પડીએ છીએ ત્યારે તેને આપણે વળગી રહેતા નથી અથવા તેવું વર્તન રાખતા નથી.

તા. ૧ લી ઓક્ટોબર.

કોઇ પણ બાબતમાં શ્રદ્ધા સિવાય મનુષ્ય તે સાથે સંબંધ રાખે નહીં; હમેશ કાર્ય પહેલાં શ્રદ્ધા હોય છે; તેથી મનુષ્યનાં કર્મો તથા તેનું જીવન તેની શ્રદ્ધાનાં પરિણામ (ફળ) છે.

સદ્વસ્તુઓમાં જેની શ્રદ્ધા છે તે તેને ચાહે છે અને તેવું જ સાત્ત્વિક જીવન ગાળે છે; દોષયુક્ત અને સ્વાર્થી વસ્તુઓમાં જેને શ્રદ્ધા છે તેને તે ચાહે છે અને તે સાથે સંબંધ રાખે છે. ઝાડ તેના ફળથી ઓળખાય છે.

ઈશ્વર, શ્રીકૃષ્ણ અને ગીતા સંબંધી મનુષ્યની શ્રદ્ધાઓ એક વાત છે, તેનાં કાર્યોથી બંધાયલું-પરખાઇ આવતું જીવન બીજી વાત છે; તેથી કોઇપણ મનુષ્યની ધર્મ સંબંધી શ્રદ્ધા ખાસ ઉપયોગની નથી; પરંતુ જે પ્રકારના વિચારો તે ધરાવે છે તે વિચારો, બીજાઓ તરફ તેના મનનું વલણ અને તેનાં કાર્યો-આ અને આજ મનુષ્યની શ્રદ્ધા સન્માર્ગે કે ખોટે માર્ગે વળી છે તે બતાવી આપે છે.

જીવન ઉપર ખરી અસર કરે એવી ફક્ત બે *શ્રદ્ધા છે, અને તે નેકી-સત્કાર્યમાં શ્રદ્ધા, અને બદી-પાપમાં શ્રદ્ધા છે.

---

* અખો—

વાજું હું તમો વજાવણહાર, તે વાજું શાને ધરે અહંકાર;
તે જોતાં સર્વ તમારાં કામ, આ અછતાનું અછતું નામ,
ધણ ધણ વાજું ધનિ કર થવે, અખા આસુરી કર્તવ્ય અવળું લવે;
આસુરીના ફેરા ફરે છે જન, તે નવ જાણે વસ્તુ તંન,
મૂળ આસુરી નવ ઓળખે અંધ, તો દૈવીનો કયાં મળે સંબંધ;
ચોર શાહની ચિંતા કરે, અખા વળતો શાહ ચોરથી ડરે.

તા. ૨ બીજી ઓકટોબર

જેમ ઝાડમાંથી ફળ, ઝરામાંથી પાણી તેમ વિચારમાંથી કાર્ય ઉદ્ભવે છે.

જે મનુષ્ય પોતાના મનથી તેમજ લોકોના મનથી દૃઢ મનવાળો મનાતો હતો તેવો મનુષ્ય કોઇ અઘોર પાપમાં ભારે લાલચને લીધે એકાએક ફસાય ત્યારે તેના મનમાં તે પહેલાં જે ગુપ્ત વિચારો ચાલતા હતા તે ખુલ્લા કરવામાં આવ્યા હોત તો આ પડતી–અધોગતિ એકાએક અથવા કારણ વગરની નહોતી એમ સમજાશે. આ પડતી તો ફકત સમાપ્તિરૂપે, બાહ્ય દેખાવરૂપે, અને વર્ષો પહેલાં જે વિચારો મનમાં ઘુમ્યા કરતા હતા તેનાં આખર પરિણામરૂપે હતી. તે મનુષ્યે પોતાના મનમાં કુવિચાર આવવા દીધો; અને બીજી તથા ત્રીજી વાર તેને વધાવી લઈ પોતાના હૃદયમાં વાસો આપ્યો. ધીમે ધીમે આવો વિચાર કરવાની તેને ટેવ પડી અને તેનું સેવન કરી, લાડ લડાવી પુષ્ટિ આપી. એ પ્રમાણે વૃદ્ધિ પામીને તેણે આખરે એટલી દૃઢતા અને શક્તિ પ્રાપ્ત કર્યાં કે તેને તેવી સંધિ મળી, જેથી તે વિચાર સ્ફુરી નીકળી કાર્યરૂપે દેખાયો.

સર્વ પાપ અને લોભ, મનુષ્યના વિચારોનું સ્વાભાવિક ફળ–પરિણામ છે.

તા. ૩ જી ઓક્ટોબર.

વાંચનાર, તમારા વિચારો પર પૂરો કાબુ રાખો, કારણ આજે જેવા શુભ વિચારો તમે કરશો તે વિચારો કર્મરૂપે આગળ પ્રકટ થશે.

"કાંઈ પણ છાની વાત આખરે પ્રકટ થયા વિના રહેતી નથી" અને જે કાંઇ વિચાર મનમાં સેવવામાં આવે છે તે સૃષ્ટિની સ્વાભાવિક પ્રેરકશક્તિના બળે, તેના ગુણ અથવા દોષ પ્રમાણે, સારાં અથવા માઠાં કર્મ રૂપે આખરે બહાર આવશે જ. ધર્મ-ગુરુ અને વિષયાસક્ત-બન્ને પોતપોતાના વિચારોને લીધે તે સ્થિતિએ પ્હોંચેલા છે, અને હાલ તેઓ જે સ્થિતિમાં છે તે સ્થિતિ, જે વિચાર રૂપી બીઆં તેમણે પોતાના હૃદયરૂપી વાડીમાં રોપ્યાં અથવા પડવા દીધાં, અને પાછળથી પાણી પાઇ, ઉછેરી કેળવ્યાં તેના પરિણામ રૂપે છે.

સમય આવે બાથ ભીડવાનો વિચાર કરી રાખવાથી પાપ અને લોભ દૂર કરી શકાશે એમ મનુષ્યે ધારવું નહીં. પોતાના વિચારો નિર્મળ કરવાથી જ તે તેને દૂર કરી શકશે.

મનુષ્ય પોતાની પ્રકૃતિને અનુકૂળ વસ્તુ જ ખેંચશે.

તા. ૪ થી ઓકટોબર.

વિચાર રૂપી પ્રાણી તરીકે તમારાં પ્રબળ માનસિક વલણ ઉપર તમારી જીવનસ્થિતિનો આધાર છે.

તમારા વિચાર ઉત્પન્ન કરનાર તમે છો, અને તે કારણે તમારી જાત તથા સ્થિતિ ઘડનાર તમે જ છો. વિચાર એ કારણદર્શક અને ઉત્પાદક છે, અને તમારા ચારિત્ર્યમાં તથા જીવનમાં પરિણામ રૂપે દેખાય છે. જીવનમાં આકસ્મિક બનાવો જેવી વસ્તુ નથી. શુભ યા અશુભ પરિણામ તમારા વિચારોના પડઘા છે. મનુષ્ય વિચાર કરે છે અને તેનું ફળ જીવનમાં પ્રકટ થાય છે.

જો તમારૂં પ્રબળ માનસિક વલણ શાંતિમય અને પ્રેમમય હશે. તો તમને સુખ અને આનંદ પ્રાપ્ત થશે, જો તે વિરોધી અને તિરસ્કારમય હશે તો દુઃખ અને આપત્તિરૂપી વાદળાં તમારા પર આવી પડશે. વૈરભાવ શોક અને સંકટ આણશે: શુભેચ્છાથી સુખ અને શાંતિ મળશે.

તમારા વિચારોની વાડ તમે જાતે જ ઉભી કરી છે.

તા. ૫ મી ઓક્ટોબર.

દુઃખ, શોક, સંતાપ અને વિપત્તિ એ મનોવિકારરૂપી ફૂલનાં ફળ છે.

જ્યાં રાગબદ્ધ મનુષ્ય ફક્ત અન્યાય દેખે છે ત્યાં વિવેકી મનુષ્ય જેણે વિકાર વશ કર્યા છે તે કર્મ અને તેનું ફળ જુએ છે, અલૌકિક ન્યાય જુએ છે. આવા મનુષ્યને અન્યાય જેવું કાંઈ લાગતું નથી, તેથી તેની ઉપર અન્યાય ગુજર્યો એવું તે કદી માનતો નથી. તે પોતાની જાતને નુકસાન કરતો નથી, તેમ છેતરતો નથી, તેથી બીજું કોઈ તેને નુકસાન કરે અથવા છેતરી શકે નહી એમ તે જાણે છે. મનુષ્યો તેના તરફ ગમે તેટલો ક્રોધ કરે અથવા બેવકુફીથી વર્તે, તોપણ તેથી તેને કાંઈ દુઃખ થતું નથી. કારણ તે જાણે છે કે જે જે તેની ઉપર આવી પડે (પછી ભલે તે નિંદા કે જુલમ હોય) તે તેણે પ્રથમ જે જે વિચાર કર્યા હતા તેના પરિણામ રૂપે છે–તેથી તે બધી બાબતોને શુભ ગણે છે. બધી બાબતમાં આનંદ માને છે, દુશ્મનો ઉપર પ્રેમ રાખે છે, જે એને શ્રાપ આપે તેને આશીર્વાદ દે છે, અને એમ સમજે છે કે આવા અજ્ઞાન પણ ઉપકારક સાધનો વડે દૈવી નિયમનું પોતાનું સદસત્ દેવું આપવાને તે શક્તિવાન થયો છે.

અલૌકિક ન્યાય અને અલૌકિક પ્રેમ એક જ છે.

તા. ૬ ઠ્ઠી ઓકટોબર.

પ્રજાના પરાક્રમોનો સંગ્રહ એ તેનો ઇતિહાસ છે.

જેમ શરીર ન્હાનાં છીદ્રોનું, અને મકાન ઇંટોનું બનેલું છે તેમ મનુષ્યનું મન વિચારોનું બનેલું છે. માણસોની જુદી જુદી પ્રકૃતિઓ ભિન્ન ભિન્ન જાતના વિચારોનું માત્ર મિશ્રણ છે. "મનુષ્ય પોતાના હૃદયમાં જેવું ધારે છે તેવો તે થાય છે" એ કહેવતનું ગહન સત્ય આપણને અહીં સમજાય છે. પ્રત્યેક વ્યક્તિની ખાસિયતો તેના વિચારની ચોકસ શ્રેણી રૂપે છે. એટલે તે ખાસિયતો તેના ચારિત્ર્યના મુખ્ય ભાગ તરીકે છે, અને સંકલ્પ-શક્તિના લાંબા પ્રયત્નથી અને મનને ઘણું કેળવેથી જ તેમાં ફેરફાર થઇ શકે અથવા તેને દૂર કરી શકાય. જેવી રીતે મકાન અથવા ઝાડ ઉભું કરવામાં આવે છે તેવી જ રીતે ચારિત્ર્ય બંધાય છે, એટલે નવી ચીજોનો ચાલુ ઉમેરો કરવાથી તે બંધાય છે અને તે નવી ચીજ તે વિચાર છે.

લાખો ઈંટો વડે શહેર બંધાય છે. લાખો વિચારો વડે ચારિત્ર્ય મન-બંધાય છે.

તા. ૭ મી ઓકટોબર.

દરેક મનુષ્ય પોતાના મનનો ઘડનાર છે.

નિર્દોષ, વિવેકી અને સુવ્યવસ્થિત વિચારો, પાકી ઈંટો રૂપે છે, જે કદી ખરી જશે નહીં, અને જે વડે તેના માલીકને સુખ અને શાંતિ આપે એવું એક પૂર્ણ અને સુંદર મકાન તાકીદે ઉભું થઇ શકશે. દ્રઢતા, વિશ્વાસ (સ્વાશ્રય) અને કર્તવ્યના ઉત્સાહક વિચારો; વિશાળ, સ્વતંત્ર, બંધન સિવાયના અને નિઃસ્વાર્થી જીવનના ઉચ્ચ વિચારો, ઉપયોગી ઇંટો રૂપે છે, અને તે વડે પાકું મનરૂપી દેવળ ઉભું કરી શકાય છે; અને આવું દેવળ બાંધવા માટે જુના અને નિરૂપયોગી વિચારની આદતો તોડી નાશ કરવી જોઇએ.

" અરે, મારા જીવાત્મા, વખત વહી જાય છે તેથી તું વધુ ભવ્ય મહેલો ઉભા કર. "

દરેક મનુષ્ય પોતાની જાતનો ઘડનાર છે.

તા. ૮ મી ઓકટોબર.

ખરા કારીગરની માફક તારી ઈમારત ઉભી કર.

જો કોઈ મનુષ્યે યશસ્વી, મજબૂત અને અનુકરણીય જીવન રચવું હોય, જે જીવન વિપત્તિ અને લોભના મહાન્ તોફાનો સામું જોરથી ટક્કર ઝીલી શકે, તો તેની રચના થોડા સરળ, અચળ નીતિનિયમો ઉપર થવી જોઈએ.

આ નિયમો પૈકી ચાર નિયમો—ન્યાય, પ્રમાણિકપણું, શુદ્ધ ભાવ અને પ્રેમભાવ છે. ઘર બાંધવા માટે ચાર બાજુની ચાર રેષાઓ જેવી જરૂરની છે તે પ્રમાણે જીવન રચવાને માટે નીતિનાં આ ચાર સત્યો જરૂરનાં છે. જો કોઇ મનુષ્ય તેની દરકાર નહીં કરતાં અન્યાય, લુચ્ચાઈ, અને સ્વાર્થીપણાથી યશ અને સુખ મેળવવા ધારે તો તેની સ્થિતિ, બીજો મનુષ્ય જે ગણિતના નિયમ મુજબ રચાયલી રેષાઓનો સંબંધ ભૂલી જઈ એક મજબૂત અને ટકાઉ મકાન ઉભું કરવા ધારે છે તેના જેવી છે, અને તે છેવટે નિરાશ અને નાશીપાસ થશે.

સૃષ્ટિના મૂળતત્ત્વોને અનુસરી કામ કરો.

તા. ૯ મી ઓકટોબર.

ન્હાની બાબતો કોરે મુકવામાં આવે તો હરકત નથી, કારણ મોટી બાબતો વધારે ઉપયોગી છે એવું ધારવું-એવી ભૂલ-ઘણા મનુષ્યો કરે છે.

જે મનુષ્ય તે ચાર નીતિ નિયમોને પોતાના જીવનના પાયા-આધાર અને કાયદા તરીકે પસંદ કરે છે, જે તેમની ઉપર ચારિત્ર્યરૂપી મહેલ ઉભો કરે છે, જે મન, વાણી કે કર્મ દ્વારા તેમાંથી ચળતો નથી, જે તેનું મહત્વનું તેમ જ સામાન્ય કામ તે નિયમોને પૂર્ણ રીતે અનુસરીને કરે છે તે મનુષ્ય ખરા પ્રમાણિકપણારૂપી ગુપ્ત પાયા, સહીસલામત અને મજબૂત રીતે રચી, તેની આબરૂમાં વધારો થાય એવી ઇમારત ઉભી કરવા ચૂકશે નહીં, અને જ્યાં તે સુખ અને શાંતિથી વિસામો લે એવું મંદિર બાંધશે-તેના જીવનનું તે મજબૂત અને સુંદર મંદિર બનશે.

જેને પોતાનું જીવન નિર્ભય અને સુખી ગાળવાની ઇચ્છા હોય તેણે જીવનના દરેક કાર્યમાં નીતિનિયમો આચરવા જોઇએ.

તા. ૧૦ મી ઓકટોબર.

એકાગ્રતાની સાથે મહત્ત્વાકાંક્ષા જોડવામાં આવે તો તેનું પરિણામ ચિંતન થાય છે.

સાંસારિક અને મનમોજી જીવન કરતાં વધુ ઉચ્ચ, વધુ નિર્મળ અને વધુ તેજોમય જીવન પ્રાપ્ત કરવા તથા અનુભવવા મનુષ્ય જ્યારે ઘણો જ આતુર થાય છે ત્યારે તે મહત્ત્વાકાંક્ષાના વિચાર કરે છે; અને તેવું જીવન મેળવવા માટે પોતાના વિચાર ખરા અંતઃકરણપૂર્વક તે એકાગ્ર કરે છે ત્યારે તે ચિંતન કરે છે.

ભારે મહત્ત્વાકાંક્ષા સિવાય ચિંતન થઇ શકે નહીં. તેના અભ્યાસમાં આળસ અને બેફીકરાઇ નુકસાન કર્તા છે. જેમ જેમ માણસનો સ્વભાવ વધારે આગ્રહી થાય છે તેમ તેમ તેને ધ્યાનનો માર્ગ વધારે જલદીથી જડે છે, અને તે વધુ ફત્તેહમંદ રીતે તેનો અભ્યાસ કરી શકે છે. જલદ સ્વભાવવાળા મનુષ્યની મહત્ત્વાકાંક્ષાઓ પૂર્ણ રીતે જાગૃત થાય તો ચિંતન દ્વારા સત્ય રૂપી શિખરો ઉપર તે જલદીથી ચ્હડી જશે.

આધ્યાત્મિક કાર્યસિદ્ધિ માટે ચિંતનની જરૂર છે.

તા. ૧૧ મી ઓકટોબર.

મનુષ્ય જ્યારે સત્યને જાણવા તથા તેનો અનુભવ કરવા ઇચ્છા રાખે છે ત્યારે તે પોતાનું ચારિત્ર્ય સુધારવા અને હૃદયશુદ્ધિ તરફ લક્ષ આપે છે.

એકાગ્રતાથી મનુષ્ય બુદ્ધિના ઉંચામાં ઉંચા શિખરે ચઢી શકે, પરંતુ સત્યના સ્વર્ગીય શિખરો ઉપર તે પ્હોંચી શકે નહીં. આ હેતુ પાર પાડવા માટે તેણે ચિંતન કરવું જોઇએ. એકાગ્રતાથી મનુષ્યને સીઝરના જેવી અજબ સમજશક્તિ અને મહાન્ બળ મળે, પરંતુ ચિંતનથી તેનામાં બુદ્ધ ભગવાનના જેવાં દૈવી જ્ઞાન અને નિર્મળ શાંતિ આવે છે. એકાગ્રતાની પૂર્ણતા એ શક્તિ છે; ચિંતનની પૂર્ણતાએ પ્હોંચવાથી જ્ઞાનદૃષ્ટિ ખુલે છે. એકાગ્રતાથી કળા, હુન્નર, વેપાર વગેરે જીવનની ચીજો બનાવવામાં હુશીઆરી મળે છે, પરંતુ ચિંતનથી જીવાત્માનું જ્ઞાન થાય છે, એટલે ખરૂં જીવન ગાળવું, મનને સુધારવું અને જ્ઞાન-ચક્ષુ ખોલવાં વગેરે. સંન્યાસીઓ, ઋષિઓ, ઉદ્ધારકો—જ્ઞાની મનુષ્યો અને ધર્મગુરૂઓ—એ પવિત્ર ચિંતનના પરિપકવ ફળ છે.

સત્ય ઉપર એવો પૂર્ણ અને દ્રઢ પ્રેમ રાખો કે તેમાં તમે એક-રૂપ થઇ જાઓ.

મહાભારત—

આત્મા એ શરીરરૂપી નદી છે, તેમાં સંયમ ઇંદ્રિય નિગ્રહરૂપી પવિત્ર તીર્થ છે, વળી સત્યરૂપી જળ છે, શીળ સદાચરણરૂપી કાંઠા છે, દયારૂપી તરંગો છે. આવા શરીરરૂપી નદીને વિષે હે પાંડુપુત્ર અર્જુન ! સ્નાન કરો; અંતરાત્મા શુદ્ધ થતો નથી.

તા. ૧૨ મી ઓકટોબર.

ચિંતનનો આશય દૈવી જ્ઞાન મેળવવાનો છે.

શરૂઆતમાં ખરેખરા ચિંતન પાછળ રોકેલો વખત થોડો–એટલે પરોઢીએ ફક્ત અડધો કલાક–હોય તોપણ મહત્ત્વાકાંક્ષા અને એકાગ્ર વિચારમાં રોકેલા અડધા કલાકમાં મેળવેલું જ્ઞાન આખા દિવસ દરમિયાન ઉપયોગમાં લેવાય છે તેથી ચિંતનમાં મનુષ્યની આખી જીંદગી રોકાઈ જાય છે; અને તેના અભ્યાસ-ક્રમમાં જેમ જેમ તે આગળ વધે છે તેમ તેમ જે સ્થિતિમાં તે હોય તે સ્થિતિમાં જીવનના કર્તવ્યો કરવાને તે વધુ અને વધુ લાયક થતો જાય છે, કારણ તે વધુ સત્વવાળો, વધુ પવિત્ર, વધુ શાંત અને વધુ વિવેકી થયો હોય છે.

ચિંતનનો મુદ્દો બેવડો છે, તે એ કે:–

૧. નિર્દોષ બાબતો ઉપર વારંવાર વિચાર કરીને હૃદયને નિર્મળ બનાવવું.

૨. જીવનવ્યવહારમાં આવી નિર્મળતા આચરી દૈવી જ્ઞાન મેળવવું.

મનુષ્ય એ વિચારવંત પ્રાણી છે, અને તેનું જીવન તથ ચારિત્ર્ય તે રોજ જેવા વિચારો કરતો રહે છે તે ઉપરથી નક્કી થાય છે.

તા. ૧૩ મી ઓક્ટોબર.

ચાલુ વર્તન, સંગીત અને મહાવરાથી વિચારો ફરી ફરી આવ્યા કરે છે.

નિર્મળ વિચારોનું રોજ મનન કરેથી, ચિંતન કરનારો મનુષ્ય શુદ્ધ અને ડહાપણભર્યા વિચાર કરવાની આદત પાડે છે, જેથી શુદ્ધ અને સુજ્ઞ કાર્યો થાય છે અને કર્તવ્યો સારી રીતે બજાવાય છે. શુદ્ધ વિચારો સતત ચાલુ રાખવાથી તે વિચારો સાથે આખરે તે તદ્રૂપ થઈ જાય છે, અને તેના શાંત તથા વિવેકી જીવન દરમિયાન શુદ્ધ કાર્યો દ્વારા પોતાનું જ્ઞાન બતાવતો તે શુદ્ધાત્મા થાય છે.

મનુષ્યનો મોટો ભાગ વિરોધી તૃષ્ણાઓ, મનોવિકારો, ઉદ્વેગો અને તર્કો (કલ્પના) માં મચ્યો રહે છે, અને પરિણામે બેચેની, સંકલ્પવિકલ્પ અને દુઃખ જણાય છે; પણ મનુષ્ય જ્યારે પોતાના મનને ધ્યાનમાર્ગે દોરે છે ત્યારે ચોકસ સિદ્ધાંત ઉપર પોતાના વિચારો સ્થિર કરીને ભિતરમાં થતા યુદ્ધ ઉપર ધીમે ધીમે કાબુ મેળવે છે.

મગજની ધુનને ચિંતનમાં ગણી કહાડવાની ભૂલ સહેજ થાય છે.

તા. ૧૪ મી ઓકટોબર.

સઘળાં દુઃખ અને પાપરૂપી ઝાડનું મૂળ સ્વાર્થીપણું છે, અને તેને અજ્ઞાનરૂપી કાળી જમીનમાંથી પોષણ મળે છે.

પૈસાદાર તમજ ગરીબ પોતાના જ સ્વાર્થીપણા માટે એક સરખી રીતે દુઃખ ભોગવે છે; કોઇ બચતું નથી. ગરીબને તેમજ પૈસાદારને પોતપોતાનાં ખાસ દુઃખ હોય છે. પૈસાદાર પોતાનો પૈસો ગુમાવતા રહે છે; ગરીબ પૈસો મેળવતા રહે છે. આજે જે ગરીબ તે ભવિષ્યમાં પૈસાદાર બને છે, અને જે પૈસાદાર તે ગરીબ એમ ક્રમે ક્રમે થયા કરે છે. ભૂતની માફક મનુષ્યની પછવાડે ભય લાગેલો રહે છે. કારણ જે મનુષ્ય સ્વાર્થી બળથી પૈસો મેળવી સંગ્રહ કરે છે, તેને તે ચોરાઇ જવાનો ભય રહે છે, અને તે જતો રહેશે એવી બ્હીક હમેશ રહે છે; અને જે ગરીબ મનુષ્ય સ્વાર્થી રીતે ધન મેળવવા યત્ન કરે છે અથવા લોભ રાખે છે, તે અત્યંત ગરીબાઇની બ્હીકથી પીડાય છે. કજીઆરૂપી આ અધમ ભૂમિકા ઉપર જે કોઇ જીવન ગાળે છે તે તમામ પર એક મહાન્ ભયની–મોતના ભયની–છાયા પથરાઇ રહેલી છે.

દરેક મનુષ્ય પોતાના જ સ્વાર્થીપણા માટે દુઃખ ભોગવે છે.

તા. ૧૫ મી ઓકટોબર.

આધ્યાત્મિક વિષયોના ચિંતનથી ઉત્સાહ વધે છે અને તાજો થાય છે.

હરેક મનુષ્યે ત્યાગરૂપી ત્રણ દ્વારમાંથી પસાર થવું જોઇએ. પહેલું દ્વાર તૃષ્ણાના ત્યાગનું છે; બીજું, કીર્તિ લોભના ત્યાગનું છે; અને ત્રીજું, અહંભાવના ત્યાગનું છે. ચિંતન કરવાથી તે પોતાની તૃષ્ણાનું નિરીક્ષણ કરશે, મનમાં તેનું પગલું શોધી કહાડશે, અને જીવન તથા ચારિત્ર્ય પર તેનું શું પરિણામ આવશે, તે શોધી કહાડશે; જેથી તેને તરત જણાઇ આવશે કે તૃષ્ણાના ત્યાગ સિવાય મનુષ્ય પોતાના દેહનો તેમજ પોતાની આજુબાજુની સ્થિતિ તથા સંજોગો બન્નેનો ગુલામ રહે છે. આ શોધી કહાડવાથી, તૃષ્ણાના ત્યાગનું દ્વાર જે પહેલું દ્વાર છે તેમાં પ્રવેશ કરાય છે. આ દ્વારમાંથી પસાર થતાં તે પોતાની જાતને સુધારવાનો ક્રમ ધારણ કરે છે અને આ સુધારણા તે જીવાત્માને નિર્મળ બનાવવામાં પ્રથમ પગથીઉં છે.

શ્રદ્ધારૂપી દીવાને સતત પોષવો જોઇએ, અને તેને ખંત રાખી સમારવો જોઇએ.

તા. ૧૬ મી ઓકટોબર.

જે મનુષ્યનું મન અહંભાવ જીતવા ઉપર લાગેલું છે તે આજના નુકસાનથી નાહિંમત નહીં થતાં, બીજે દિવસે વધુ ઉત્સાહથી કામ કરી વધુ લાભ મેળવશે.

માટે મનુષ્યે તેના મિત્રો બહાર નિંદા કરે તેને તેમજ તેની ભીતરના દુશ્મનોના બબડાટને પત નહીં કરવા, અને મહત્ત્વાકાંક્ષા રાખી, શોધ કરી, યત્ન કરી, પવિત્ર પ્રેમની નજરથી પોતાના લક્ષ્યબિંદુ તરફ હમેશ નજર રાખી, રોજ મનમાંથી સ્વાર્થી હેતુ અને હૃદયમાંથી મલિન તૃષ્ણા કાઢી નાખી આગળ વધ્યા જવું; કેટલીક વખત લથડી પડાય, કેટલીક વખત પડી જવાય, પરંતુ હમેશ આગળ ને આગળ મુસાફરી કરતાં અને ઉંચે ચઢતાં, પોતાના શાંત હૃદયમાં તે દિવસની મુસાફરીની તેણે રોજ રાત્રે નોંધ લેવી; દિવસમાં ઘણી નિષ્ફળતા અને ખરાબી થાય છતાં, એક પવિત્ર લડાઇ પણ થઈ હોય, પછી તેમાં ભલે હાર મળી હોય, અને કોઇ ગુપ્ત જીત મેળવવા યત્ન કર્યો હોય પણ તે નિષ્ફળ ગયો હોય તેનો દાખલો રાખી તેણે નિરાશ નહીં થતાં હિંમત રાખી આગળ વધ્યા જવું.

સત્ તથા અસત્‌નો, ખરી વસ્તુ તથા પડછાયાનો ભેદ પારખતાં શિખો.

તા. ૧૭ મી ઓકટોબર.

આધ્યાત્મિક વિવેક-જ્ઞાનરૂપી અમૂલ્ય ઝવાહીર મેળવો.

દીનતારૂપી રંગ-પાસ-વગરના કપડાંથી પોતાના આત્માને ઢાંકયા પછી, જે વિચારોને મનુષ્ય આજ સુધી ચાહતો હતો અને પોષતો હતો તેને જડમૂળથી કહાડી નાખવા તે પોતાની શકિતનો ઉપયોગ કરે છે. સત્ય જે એક અને અવિકારી છે તે, અને સત્ય સંબંધી પોતાના તથા બીજાના વિચારો જે ઘણા અને ફરી જાય તેવા છે તે બે વચ્ચેનો ભેદ તે હવે ઓળખતાં શિખ્યો છે. હવે તેને જણાય છે કે સદાચાર, વિશુદ્ધિ, દયા અને પ્રેમ સંબંધી તેના જે વિચારો હતા તે તે ગુણોથી તદ્દન જુદા હતા, અને તેથી તેણે પોતાના પ્રથમના વિચારોને વળગી નહીં રહેતાં દૈવી નિયમ ઉપર આધાર રાખવો જોઇએ. આજ સુધી તેણે પોતાના વિચારો ઘણા કિંમતી ગણ્યા હતા; પરંતુ પોતાના વિચારોને ઉચ્ચ પદ આપતાં અને બીજાના વિચારો સામે તેમનો બચાવ કરતાં તે હવે અટકે છે, અને તે વિચારો છેક માલ વગરના છે એમ ગણે છે.

વિશુદ્ધિ, જ્ઞાન, દયા અને પ્રેમના દૈવી નિયમ પ્રમાણે વર્તો.

તા. ૧૮ મી ઓકટોબર,

અંતરમાં રહેલું દૈવી સ્થાન શોધી કહાડો.

જે મનુષ્ય એવો નિશ્ચય કરે છે કે બાહ્યરૂપોથી, કલ્પિત વસ્તુઓથી અને માયાથી, સંતોષ માની બેસી રહેવું નહીં, તે મનુષ્ય તે નિશ્ચય રૂપી પ્રબલ પ્રકાશથી ક્ષણિક ભ્રાંતિ દૂર કરશે, અને જીવનનું તત્ત્વ તથા સત્ય સ્વરૂપ સમજશે. જીવન કેવી રીતે ગાળવું તે તે શિખશે, અને તે ઈશ્વરી જીવન ગાળશે. તે કોઇપણ મનોવિકારનો ગુલામ થશે નહીં, કોઇપણ વિચારનો દાસ બનશે નહીં, ખરાબ દોષનો સેવક બનશે નહીં. પોતાના હૃદયમાં રહેલું સ્થાન શોધી કહાડી તે શુદ્ધ અને શાંત, દ્રઢ અને જ્ઞાની થશે, અને જે દિવ્ય જીવનની અંદર તે પોતાનું જીવન ગાળે છે–જે જીવનરૂપ તે પોતે જ છે તેના જ્ઞાનનો સતત લાભ આપશે.

તમારા અંતરમાં જે અવિકારી છે, જે કાળ અને મોતથી પર છે તેને *ઓળખવો નહીં એ કાંઇપણ નહીં જાણ્યા બરોબર, અને આયુષ્ય કાળરૂપી આયનામાં ખોટાં પ્રતિબિંબો સાથે નકામી રમત કર્યા બરોબર છે.

---

* નરસિંહ મહેતા—

જ્યાં લગી આત્મા તત્ત્વ ચિન્ત્યો નહીં, ત્યાં લગી સાધના સર્વ જુઠી;
મનુષ દેહ તાહરો એમ એળે ગયો, માવઠાની જેમ વૃષ્ટિ હુડી.

તા. ૧૯ મી ઓક્ટોબર.

અંતરમાં *દૈવી આશ્રય લઈ ત્યાં રહેવાથી મનુષ્ય પાપમાંથી મુક્ત રહે છે. તેની શ્રદ્ધા કોઇપણ શંકાથી ડગશે નહીં, તેની શાંતિમાં કોઇ પણ સંકલ્પવિકલ્પ ખલેલ પાડશે નહીં.

મનુષ્યો તેમની તૃષ્ણાઓ ઉપર પ્રેમ રાખે છે. કારણ તેમની તૃપ્તિ, તેમને મધુર લાગે છે, પણ તેનું પરિણામ તો ખાલી ફાંફાં અને દુઃખ છે; તેમને બુદ્ધિવાદ ગમે છે, કારણ હું-પણું તેમને ઘણું વહાલું હોય છે, પરંતુ તેના ફળ તો માનભંગ અને દુઃખ હોય છે. જ્યારે જીવાત્માને પૂરી તૃપ્તિ મળે છે, અને હુંપણાનાં કડવાં ફળ તે ચાખે છે ત્યારે તે દૈવી જ્ઞાન ગ્રહણ કરવા અને દૈવી જીવનમાં પ્રવેશવા તૈયાર થાય છે. દુઃખ ખમ્યા સિવાય ઉન્નત સ્વરૂપ મળી શકે નહીં. હુંપણાનો નાશ થવાથી જ હૃદયનો સ્વામી ફરીથી અમર જીવન ધારણ કરી શકે અને જ્ઞાનચક્ષુ ઉઘાડે.

અહંભાવ વગરનું જીવન દિવ્ય બગીચા જેવું છે.

---

* અખો—

હું નહીં ગુણ ઇંદ્રિ દેહવાન, પ્રકૃતિ પુરુષનું નહીં મુજ માન;
મુજમાં સહુ હું સર્વાતીત, હું છું ત્યાં નહીં દ્વૈતાદ્વૈત;
અખા એમ સમજી રહે જેહ, જીવનમુક્ત યોગેશ્વર તેહ.

તા. ૨૦ મી ઓકટોબર.

જીવનમાં વાસના કરતાં વધુ ઉચ્ચ વસ્તુ છે તે આનંદરૂપે છે; વિશ્રાન્તિ કરતાં વધુ તે શાંતિરૂપે છે; કામ કરતાં વધુ તે કર્તવ્ય રૂપે છે; વેઠ કરતાં વધુ તે પ્રેમરૂપે છે.

પાપી મનુષ્યોએ પુણ્યમાર્ગે વળવું, એટલે તેઓ નિર્મળ –પાપ વિનાના થશે; નબળા મનુષ્યોએ બળનો આશ્રય લેવો એટલે તેઓ બળવાન થશે; અજ્ઞાન મનુષ્યોએ જ્ઞાનમાર્ગે જવું એટલે તેઓ જ્ઞાની થશે. બધી બાબતો મનુષ્યના હાથમાં છે અને તેને જેની ઇચ્છા હોય તે તે પસંદ કરે છે. આજે તેને અજ્ઞાનમાં પડી રહેવું ગમે છે, કાલે તે જ્ઞાન માર્ગે જવું પસંદ કરશે. તને મોક્ષની માન્યતા હોય યા નહીં, તો પણ તેણે "પોતાની મુક્તિ માટે તૈયારી કરવી જોઇશે," કારણ તેનાથી નાશી છુટાવાનું નથી; અથવા પોતાના જીવાત્માની કાયમની જવાબદારી (ગર્ભવાસમાં આપેલું વચન) બીજા ઉપર નાખી શકાશે નહીં. તેના જીવનક્રમનો નિયમ, જે સદ્‌વિચાર તથા સત્કર્મ વિરુદ્ધની તેની સઘળી સ્વાર્થી યુક્તિઓ, છેતરપીંડી અને બ્હાનાંઓને છિન્નભિન્ન કરી નાખે તેમ છે તેને તે કોઈ પણ જાતના ધાર્મિક ઢોંગ (ટીલાં ટપકાં, દેવદર્શન) થી તે છેતરી શકશે નહીં. તેમજ તેને માટે નિર્માણ થયલું જે તેણે પોતે જ કરવું જોઇએ તે ઇશ્વર કરી આપશે નહીં.

જીવન એ સુખ ભોગ કરતાં વધુ છે, તે તો પરમાનંદ છે.

તા. ૨૨ મી ઓકટોબર.

જેને પરમાનંદ મેળવવા ઇચ્છા હોય તેણે પોતાના આત્માને શોધવો.

મનુષ્યો એક પંથમાંથી બીજા પંથમાં જાય છે, પરંતુ તેમને શાંતિ મળતી નથી; તેઓ ઘણા દેશોમાં મુસાફરી કરે છે, પરંતુ તેમને નિરાશા મળે છે; તેઓ પોતાના માટે સુંદર મકાનો બાંધે છે અને સુંદર બગીચાઓ તૈયાર કરે છે, પરંતુ પરિણામે તો ગ્લાનિ (ઉચાટ) અને નિરાશા મળે છે. જ્યાં સુધી મનુષ્ય પોતાના ભીતરમાંના **સત્યનો—આત્માનો**—આશરો લે નહીં ત્યાં સુધી તેને સુખ અને શાંતિ મળે નહીં. જ્યાં સુધી ભીતરમાં નિર્દોષ વર્તન રૂપી મહેલ ચણે નહીં ત્યાં સુધી તેને અનંત અને અક્ષય **આનંદ** મળે નહીં, અને તે મેળવ્યા બાદ પોતાનાં સઘળાં કાર્યો તથા અંગત મનુષ્યોમાં તે આનંદ પ્રસરાવશે.

મનુષ્ય જ્યારે ઘણાં પાપ કરી કંટાળી જાય ત્યારે તેણે **આત્મા—ભગવાન** જે તેના હૃદયકમળમાં વિરાજે છે તેને શરણે જવું. ત્યાં દેવગણોના મંડળમાં ભળી જવાથી તેનું મન હલકું થશે. (પાપના ભારથી તે મુક્ત થશે).

મનુષ્યનું *આધ્યાત્મિક હૃદય તે આખી સૃષ્ટિનું હૃદય છે. (બધાનો આત્મા એક છે).

---

* **આખો ભગત—**

બિબાં પ્રત્યે બિબું દિસે, તેમ તમારો વ્યાપ;
બોલે તે બીજો નહીં, જો સામો દિયે જવાબ.
જીવ શિવ એક છે રે જો જાણે જીવની જાત.

તા. ૨૨ મી ઓક્ટોબર.

ચાલુ કાળમાં જ સઘળી સત્તા મળે છે, સઘળું બની શકે છે, અને સઘળાં કાર્ય થાય છે.

મનુષ્ય જ્યારે ભૂત અને ભવિષ્યના વિચાર કર્યા કરે છે. ત્યારે તે ચાલુ કાળ ગુમાવે છે; ચાલુ કાળમાં તેણે શું કરવાનું છે તે તે ભૂલી જાય છે. બધી બાબતો ચાલુ અને ચાલુ કાળમાં જ થઇ શકે તેમ છે. જ્ઞાન રૂપી દીવા સિવાય, અને ખોટી વસ્તુને ખરી લેખવાથી, તે કહે છે કે "જો મેં ગયે અઠવાડીએ, ગયે મહિને, યા ગયે વર્ષે આમ આમ કર્યું હોત તો આજે મને લાભ થાત." અથવા "શું કરવું ઉત્તમ છે તે હું જાણું છું અને તે હું આવતી કાલે કરીશ." સ્વાર્થી મનુષ્યો ચાલુ કાળની મોટી અગત્યતા અને કિંમત સમજી શકતા નથી, અને ભૂત તથા ભવિષ્ય તો જેના ખાલી પ્રતિબિંબો છે એવું તે ખરૂં સત્ય સમજવામાં ચૂક કરે છે. ખરી રીતે કહીએ તો ભૂત અને ભવિષ્ય તો ખોટી ભ્રમણા છે, બીજું કાંઇ નથી, અને તેના ખ્યાલ કર્યા કરવા, એટલે તે સંબંધી દિલગીરીભર્યા અને સ્વાર્થી વિચારો કરવા એ જીવનનો ખરો હેતુ બાજુપર મૂકવા જેવું થાય છે.

શોક દૂર કરવો, ભવિષ્યના વિચાર અટકાવવા, ચાલુ કાળમાં કામ કરવું, એમાં ડહાપણ છે.

તા. ૨૩ મી ઓકટોબર.

પાપને દિનપ્રતિદિન દાબવામાં સદ્‌ગુણ રહેલો છે.

પરાધીનતા રૂપી ન્હાને રસ્તે જવાનું અને ગલીકુંચીવાળા આડા અવળા માર્ગે, જે ભૂત ભવિષ્યના અણજાણ પ્રદેશમાં લઇ જવા તારા આત્માને લલચાવે તે રસ્તે જવું બંધ કર, અને તારૂં કુદરતી તથા દૈવી બળ ચાલુ કાળમાં બતાવ. "ખુલ્લા રસ્તા ઉપર-ઉજાસમાં બહાર ચાલ્યો આવ."

જે થવાની તમને ઇચ્છા અને આશા હોય તે તમે ચાલુ કાળમાં થશો. હર વખત કામ મુલતવી રાખ્યાથી જ તે પૂર્ણ થતું નથી, અને તમારામાં મુલતવી રાખવાની શક્તિ છે તો તે પૂર્ણ કરવાની-હમેશ પૂર્ણ કરવાની-શક્તિ પણ તમારામાં છે. આ સત્યનો અનુભવ કરો એટલે જે નમૂના રૂપ મનુષ્ય થવાનો તમે ખ્યાલ કરતા હતા તેવા તમે આજે અને દરરોજ થઇ રહેશો.

ચાલુ કાળમાં કામ કરો, પછી જુઓ! સઘળાં કાર્યો થયાં સમજશો. ચાલુ કાળમાં દૈવી જીવન ગાળો, અને જુઓ! તમારે ત્યાં લીલાલ્હેર થઇ રહેશે. જે તે ચાલુ કાળમાં કરો એટલે તમે પૂર્ણ છો એ જાણશો.

પાપ તરફ નજર નહીં કરવી, તેને ધ્યાનમાં ન લેવું અને તેને એક ખૂણે સડવા દેવું એ ઋષિ જીવન છે.

તા. ૨૪ મી ઓકટોબર.

"તું આવતી કાલે વધુ પવિત્ર થઈશ" એવું તારા આત્માને કહેતો નહીં, પરંતુ એમ કહે કે "તારે ચાલુ કાળમાં પવિત્ર–શુદ્ધાત્મા થવું જોઇએ."

હરેક કાર્ય આવતી કાલ ઉપર રાખવું એ ઘણું મોડું છે, અને જે મનુષ્ય આવતી કાલે મદદ અને મુક્તિ મળશે એવો વિચાર કરે છે તે હર વખત નિષ્ફળ જશે, અને આજે તેનું અધઃપતન થશે.

ગઈ કાલે તું ભ્રષ્ટ થયો, ખરૂં! ભારે પાપ કર્યું! આવો અનુભવ મળવાથી તે માર્ગે જવું હમણાં અને હમેશને માટે બંધ કર, અને ચાલુ કાળમાં તારાથી પાપ થાય નહીં તેની સંભાળ રાખ. ગયા વખત માટે તું શોક કરે છે તે દરમ્યાન, તારા આત્માનો હરેક દરવાજો ચાલુ કાળમાં પાપને નહીં પેસવા દેવા માટે અરક્ષિત રહે છે, તેની સંભાળ રાખ.

ચાલુ કાળમાં પ્રયત્ન કરવા રૂપી દૃઢ મજબૂત રાજમાર્ગને બદલે વિલંબ રૂપી નબળો રસ્તો પસંદ કરી, બેવકુફ મનુષ્ય કહે છે કે "હું કાલે સવારે વહેલો ઉઠીશ; હું દેવામાંથી કાલે મુક્ત થઈશ. હું મારી ધારણાઓ કાલે પાર પાડીશ." પરંતુ ડાહ્યો–સમજુ મનુષ્ય, અમર ચાલુ કાળની ખરી અગત્યતા સમજીને આજે વહેલો ઉઠે છે, આજે દેવામાંથી મુક્ત રહે છે, પોતાની ધારણાઓ આજે પાર પાડે છે, અને તેથી બળ, શાંતિ અને કાર્યસિદ્ધિ મેળવે છે.

જે ભૂતકાળ–વીતી ગયેલો કાળ સુધારવો અશક્ય છે તે બાબત શોક કરવાથી નહીં, પરંતુ ચાલુ કાળમાં ઉપાય યોજવાથી તારૂં શ્રેય થશે.

તા. ૨૫ મી ઓકટોબર.

ગયા કાળમાં સારી શરૂઆત નહીં કરવાથી અને ભવિષ્યમાં ખરાબ પરિણામ આવશે એવું માની, મનુષ્યની દ્રષ્ટિ અંધ થાય છે, જેથી તે પોતાનું અમરપણું જોતો નથી.

જે વસ્તુ હાથમાં હોય તે તરફ લક્ષ આપવું અને જેનું અસ્તિત્વ નહીં હોય તેનો ખ્યાલ ન કરવો, એમાં ડહાપણ રહેલું છે; અને એવા શુદ્ધ ભાવથી તથા એકાગ્રતાથી તે તરફ લક્ષ આપવું કે ભવિષ્યમાં શોક કરવા એકે કારણ રહે નહીં.

મનુષ્યની આધ્યાત્મિક સમજશક્તિ ઉપર અહંભાવનો પડદો પડવાથી તે કહે છે કે "હું અમુક દિવસે, આટલા વર્ષ ઉપર જન્મ્યો હતો અને મારો વખત આવે હું મરી જઇશ." પરંતુ તે જન્મ્યો નથી તેમ તે મરવાનો પણ નથી; કારણ જે અમર છે, અનાદ્યંત છે, તેને જન્મ મરણ ક્યાંથી ? મનુષ્યે આ સઘળી ભ્રમણાઓ દૂર કરવી જોઇએ, એટલે તે સમજશે કે દેહના જન્મ અને મરણ તેના (આત્માના) આદિ અને અંત નથી, પણ તેના લક્ષચોર્યાશીના ફેરાના આનુષંગિક બનાવો છે.

સૃષ્ટિમાં સઘળે વર્તમાન–ચાલુ કાળ પ્રવર્તે છે.

તા. ૨૬ મી ઑક્ટોબર.

મનુષ્યે અહંતા છોડી દેવી એટલે સૃષ્ટિમાં શુદ્ધ અનન્યભાવ છે તેની પૂરી ખુબી તે સમજશે.

મનુષ્યે એક વ્યક્તિ રૂપે જીવન ગાળવાનું બંધ કરવું, અને પૂર્ણ સમષ્ટિરૂપે* જીવન ગાળવું. પૂર્ણ સ્વરૂપનો અનન્ય-ભાવ ત્યારે જ દેખાશે. એક કકડામાં આખાનો સમાસ શી રીતે થાય? પણ આખામાં કકડાનો સમાવેશ થઈ જાય છે એ કેવું સરળ છે? પાપ પુણ્યને કેવી રીતે જોઇ શકે? પણ પુણ્ય પાપને સમજે છે એ કેવું ખુલ્લું છે? જેને મહાન્ થવાની ઇચ્છા હોય તેણે અધમતા છોડવી જોઇએ. કોઇ પણ આકૃતિમાં વર્તુલનો સમાવેશ થતો નથી; પરંતુ વર્તુલ (સાલિગ્રામ) માં સઘળી આકૃતિનો સમાવેશ થાય છે. કોઇપણ રંગમાં તેજસ્વી પ્રકાશ સમાતો નથી, પણ તેજસ્વી પ્રકાશમાં સઘળા રંગ સમાઇ જાય છે. મનુષ્યે દેહના સઘળા વિકારો ત્યજવા જોઇએ એટલે પૂર્ણ બ્રહ્મનું પૂર્ણ સ્વરૂપ તે સમજશે.

મનુષ્ય જ્યારે પોતાના દેહાભિમાનને તદ્દન ભૂલી જવામાં (તેનો નાશ કરવામાં) ફતેહમંદ થાય છે, ત્યારે તે એક આયના રૂપ બને છે, જેમાં વિશ્વવ્યાપી વિભુ–સત્યનું પૂર્ણ પ્રતિબિંબ પડે છે.

---

* અખો—

વિશ્વ વસ્તુમાં શાનો ફેર, જે મણ એકના ચાલીશ શેર;
નાના કાટલે સઘળા પિંડ, પણ કહિયે વૈરાટ બ્રહ્માંડ;
હરિમાં વિશ્વ ને વિશ્વમાં હરિ, એમ અખા સૌ ઘરનું ઘર કરી.

તા. ૨૭ મી ઓકટોબર.

વાજીંત્રના પૂર્ણ સ્વરમેળમાં એક તારને વિસારી દેવામાં આવે છે (એક તારનો ઉપયોગ લેવામાં આવતો નથી) તોપણ તે સૂર પૂરે છે અને તે વગર ચાલે તેમ નથી (જેથી તેની અગત્યતા વધે છે) અને પાણીનું બિંદુ સાગરમાં ભળી જવાથી તેની કિંમત ઘણી વધે છે.

મનુષ્ય જાતિમાં દયાભાવ રાખી તારી જાતને તું ભૂલી જા એટલે દૈવી સૂરો તું ઉત્પન્ન કરીશ; સર્વ તરફ અનહદ પ્રેમ રાખ, એટલે તું ચિરંજીવ કામો કરીશ; અને અનાદ્યંત **પરમાનંદરૂપી મહાસાગર** સાથે તું *તદ્રૂપ થઇ જઈશ.

મનુષ્ય પ્રથમ અતિશય ગુંચવાડામાં પડે છે, અને તે પછી **આત્મસ્વરૂપ** તરફ વળે છે. મનુષ્યને જ્યારે જણાય છે કે આત્માને ઓળખ્યા સિવાય સૃષ્ટિને ઓળખવી અશક્ય છે ત્યારે જે રસ્તેથી **શુદ્ધ પ્રેમ સ્વરૂપ** મળે છે તે રસ્તે જવા તે નીકળે છે. તે (આત્માને જોવા) ભીતરના પડ ઉકેલે છે અને જેમ જેમ તે પડ ઉકેલતો જાય છે તેમ તેમ તે સૃષ્ટિનો સમાવેશ પોતામાં કરે છે.

ઈશ્વર સંબંધી તર્કવિતર્ક બંધ કર, અને સર્વત્ર ફેલાયલી
શુભ વાંચ્છના તું તારામાં જો.

---

* પ્રીતમદાસ—

ચૈતન્ય બ્રહ્મ ભર્યો સૌ પાસ, વસ્તુમાં જાણે વિશ્વ વિલાસ;
અંતર ટાળે સ્વતંત્ર હોય, હરિસુખસાગર ઝુલે કોય.
તેણે તન મન વાણી પલટાય, જન્મ અનેક તણાં અઘ જાય;
ટળે દ્વૈતભાવ સ્વતંત્ર થાય, બિંદુમાં આવીને સિંધુ સમાય.

તા. ૨૮ મી ઑકટોબર.

પવિત્ર મનુષ્ય પોતે પવિત્ર છે એ જાણે છે.

જે મનુષ્ય તેની ગુપ્ત કામવૃત્તિ, લોભ, ક્રોધ, ગમે તે બાબતનો પોતાનો અભિપ્રાય છોડશે નહીં, તે કાંઇ પણ જોઈ અથવા જાણી શકશે નહીં; જ્ઞાનની શાળામાં તે *ઠોઠ જ રહેશે, પછી ભલે પાઠશાળાઓમાં તે પંડિત ગણાતો હોય.

જેને જ્ઞાન ચી મેળવવાની ઇચ્છા હોય તેણે પોતાની જાતને ઓળખવી જોઈએ. તારાં પાપો તે તું નથી, તે તારા અંશ નથી; તે તો એક જાતનો રોગ છે, કે જેને તું ચાહતો આવ્યો છે. તે ઉપરથી તારી આસક્તિ છોડી દે, એટલે તે તને વધુ વખત વળગી રહેશે નહીં. તેને છોડી દે એટલે તારૂં ખરૂં સ્વરૂપ દેખાશે. તેમ થવાથી તું તારી જાતને વૈરાટ સ્વરૂપ (સાર્વત્રિક દૃષ્ટિવાળો), મહત્ તત્વ (અજીત સિદ્ધાંતવાળો), અમર આત્મા અને અનાદ્યંત શિવ-સત્ય (પૂર્ણ કામ) તરીકે જાણીશ.

કેવળ નિર્દોષપણું ઘણું જ સરલ છે અને તે સાબીત કરવા એકે દલીલની જરૂર નથી.

---

* બાપુ—

સમજે સત્‌નામ તેને તો કહીએ જ્ઞાની,
તેની મટી ગઈ વૃદ્ધિ ને હાનિ, કે તે જ જ્ઞાની.
ગુરૂએ જ્ઞાન બતાવ્યું શ્રીમુખ,
મારૂં મટી ગયું જન્મ મરણનું દુઃખ;
હવે ફરી આવવું નથી માતાની કુખ,
મારી ભાંગી મન કેરી ભૂખ.
ઓળખ્યું આપ, મટયો તાપ, નહિં પુણ્ય નહિ પાપ, અબાપ,
જડયો બાપ, મહાપ્રલયમાં રહે તેની નિશાની; કે તે જ જ્ઞાની.

સમજે સત્‌નામ૦

તા. ૨૯ મી ઓકટોબર.

આત્મા–સત્યને કોઈની મદદની જરૂર નથી.

દીનતા, ધૈર્ય, પ્રેમ, દયા અને જ્ઞાન–એ શુદ્ધ પ્રેમસ્વરૂપના મુખ્ય ગુણો છે; તેથી ખોડખામીવાળો–પાપી મનુષ્ય આ સમજી શકે નહીં. જ્ઞાની મનુષ્ય જ જ્ઞાન પારખી શકે છે, તેથી મૂર્ખો એમ કહે કે "કોઇ પણ મનુષ્ય ડાહ્યા નથી" પાપી–ખોડવાળો મનુષ્ય કહે છે કે "કોઇ પણ મનુષ્ય શુદ્ધ–પૂર્ણ હોઇ શકે નહીં," અને તે કારણે તે જ્યાંનો ત્યાં જ રહે છે. તે પોતાની આખી જીંદગી શુદ્ધ મનુષ્ય સાથે ગાળે તોપણ તેના મનમાં તેની વિશુદ્ધિ વસશે નહીં. દીનતાને તે બાયલા-પણું ગણશે; ધૈર્ય, પ્રેમ, દયાને તે નબળાઈનાં લક્ષણ ગણશે, અને જ્ઞાનમાં તેને મૂર્ખાઇ લાગશે. પૂર્ણ સારાસારબુદ્ધિ તો પૂર્ણ બ્રહ્મમાં છે, અને તે કાંઇ અમુક ગુણવાળામાં રહેતી નથી, તેથી જ્યાં સુધી મનુષ્યોએ પૂર્ણ જીવન બતાવ્યું નથી ત્યાં સુધી તેમણે કાંઇ પણ અભિપ્રાય આપતાં પહેલાં વિચાર કરવો જોઇએ.

નિષ્કલંક જીવન એજ સત્ય (આત્મા)નો સાક્ષી છે.

તા. ૩૦ મી ઓકટોબર.

જેણે તેના અંતરમાં રહેલો આત્મા જોયો છે તેણે સનાતન અને વિશ્વવ્યાપી વિભુ (પરમાત્મા) જોયો છે.

અંતરમાં રહેલો **દૈવી આત્મા** ઓળખવાથી સઘળાના આત્મા ઓળખાય છે, અને જેણે પોતાનું મન વશ કર્યું છે તે સર્વના મન સાથે એક થયો છે; તે કારણે સદાચારી મનુષ્ય પોતાનો બચાવ કરતો નથી, પરંતુ પોતાના જેવા જ બીજાને કરે છે.

અર્ધજ્ઞાની, અજ્ઞાની મનુષ્યથી પર છે, તે જ પ્રમાણે પૂર્ણ **શુદ્ધ સ્વરૂપ** અર્ધજ્ઞાનીથી પર છે. જ્યારે 'પૂર્ણ શુદ્ધ **સ્વરૂપ** પમાય છે, ત્યારે સર્વ શંકાઓ ઉડી જાય છે; તેથી સદાચારી મનુષ્ય " માયા રહિત–વિદેહી " કહેવાય છે. જ્યાં પાપ નથી ત્યાં શંકાથી હેરાનગતિ કેવી ? અરે, તું મોટી મોટી બૂમો પાડી કરી કામ કરે છે અને વિશ્રાંતિ લેતો નથી ! તારા અંતરમાં રહેલા પવિત્ર, શાંત **આત્માને** શરણે જા, અને તેને અનુસરી જીવન ગાળ, એટલે પૂર્ણ શુદ્ધ સ્વરૂપને જોઈ, **મોહ–માયારૂપી** મંદિરનો પડદો વચ્ચેથી તું ચીરી નાખીશ અને પૂર્ણ બ્રહ્મના ધૈર્ય, શાંતિ અને અનુપમ કીર્તિ મેળવીશ; કારણ પૂર્ણ શુદ્ધ સ્વરૂપ (નિર્મળ આત્મા) અને **દૈવી અનન્ય** ભાવ (પ્રેમ) એક જ છે.

શુદ્ધ અનન્ય ભાવ એટલો બધો સરલ છે કે તેનું જ્ઞાન થાય તે પહેલાં મનુષ્યે દરેક બંધનમાંથી મુકત થવું જોઇએ.

તા. ૩૧ મી ઓક્ટોબર.

જે મનુષ્ય બીજાની વાહ વાહ ઉપર જીવે છે તેને મહાન્ દુઃખ અને અશાંતિ હોય છે.

દરેક બાહ્ય વસ્તુથી અલગ રહેવું અને આંતર્ સદ્દગુણ ઉપર નિશ્ચિંત વિશ્રાંતિ લેવી એ ખરૂં ડહાપણ છે. આવું જ્ઞાન હોય તો, મનુષ્ય પૈસાદાર યા ગરીબ હોય તોપણ એક સરખો રહેશે. પૈસાથી તેના બળમાં વધારો થશે નહીં, તેમ ગરીબાઇથી તેની શાંતિમાં ખલેલ પડશે નહીં. જેણે પોતાના ભીતર–અંદરનો મેલ ધોઇ નાખ્યો છે તેને પૈસો ભ્રષ્ટ કરશે નહીં, તેમજ જેણે પોતાના આત્મમંદિરનું ગૌરવ ઓછું કર્યું નથી તેનું ગૌરવ ગરીબાઇને લીધે કમી થશે નહીં.

જે બાહ્ય વસ્તુ યા બનાવ તમારા ઉપયોગ અને તમારી કેળવણી માટે જરૂરના છે તેમના બંધનમાં આવવા ના પાડવી એ ડહાપણ છે. જ્ઞાની મનુષ્યો બધા બનાવોને શુભ ગણે છે, અને તેમનામાં પાપદૃષ્ટિ ન હોવાથી તેઓ દિનપ્રતિદિન વધારે જ્ઞાની થતા જાય છે. તેઓ બધી વસ્તુઓનો ઉપયોગ કરે છે, અને એ પ્રમાણે સર્વ વસ્તુઓને પોતાના કાબુમાં રાખે છે. તેઓ પોતાની ભૂલો એકદમ સમજી જાય છે અને તેને અમૂલ્ય બોધરૂપ લેખે છે, કારણ તેઓ જાણે છે કે દૈવી રચનામાં ભૂલ હોય નહીં.

આપણા પર પ્રેમ બતાવે નહીં તેની ઉપર પ્રેમ બતાવવો; આ બળ એવું છે કે તે મનુષ્યને ત્યજતું નથી.

તા. ૧ લી નવેમ્બર.

ડાહ્યા મનુષ્ય જ્ઞાન મેળવવાને હમેશ આતુર હોય છે;
પરંતુ શિખવવા માટે કદી હોતો નથી.

સઘળું બળ, વિવેક, શક્તિ અને જ્ઞાન મનુષ્યને તના અંતરમાંથીજ મળશે, પણ હુંપદ હશે તો મેળવી શકાશે નહીં. તે તેને આજ્ઞાપાલનમાં, નમ્રપણામાં અને જ્ઞાન મેળવવાની આતુરતામાંજ પ્રાપ્ત થશે. તેણે સદ્ગુણને અનુસરવું જોઇએ, અને હુંપદથી ફુલાવું જોઇએ નહીં. જે મનુષ્ય ઠપકો, ઉપદેશ અને અનુભવના પાઠને નહીં ગણકારી, પોતાના હુંપદને અનુસરશે તેનું ખચીત અધઃપતન થવાનું. અરે! તે અધમતાએ પ્હોંચી ચુકયો છે. એક મહાન* ગુરૂએ પોતાના ચેલાઓને કહ્યું કે "જેઓ ફક્ત પોતાના ઉપર ભરોસો રાખી બાહ્ય મદદ ઉપર ભરોસો રાખતા નથી, પરંતુ સત્ય (આત્મા) રૂપી દીવાને મજબૂત પકડી સત્યથીજ તેને મોક્ષ મળશે એમ ધારી, જેઓ પોતેજ પોતાના અંતરમાં પ્રકાશ આપશે, તેઓ પોતાના સિવાય બીજાની મદદ શોધશે નહીં. આવા મારા જે શિષ્યો હશે તેઓજ શ્રેષ્ટ પદ પામશે! પરંતુ તેઓ જ્ઞાન મેળવવા માટે રાજી હોવા જોઇએ.

દરેક મનુષ્યના હૃદયમાં ખરો ગુરૂ રહેલો છે.

---

* અખો ભગત—

અખિલ જગત્ મૂર્તિ રામની, મહા જ્ઞાનીની મૂરત કામની;
જડથી ચૈતન મૂરત ભલી, જ્ઞાનિ મૂરત સર્વોપરી;
કારણ તેનું એક વિશેષ, અખા હું ન મળે જ્યાં રેષ.

તા. ૨ જી નવેમ્બર.

વ્યગ્રતા એ નબળાઇ છે. એકાગ્રતા એ શકિત છે.

જે પ્રમાણમાં વિષયો તથા વિચારોના જુદા જુદા ભાગોને મજબૂતિથી અને બુદ્ધિ પૂર્વક એકાગ્ર કરવામાં આવે તે પ્રમાણમાં તેઓ ઉપયોગી અને બળવાન થાય છે. ખૂબ એકાગ્ર કરેલો વિચાર એ સંકલ્પ છે. અમુક કાર્ય પાર પાડવા સારૂ સઘળી માનસિક શકિતઓને વાળવામાં આવે છે, અને કાય સાધનાર તથા કાર્ય વચ્ચે આવતી હરકતોનો ક્રમેક્રમે નાશ કરી તેમને દૂર કરવામાં આવે છે. સિદ્ધિરૂપી મંદિરમાં સંકલ્પ એ ચાવી પથ્થર રૂપે છે. જે વસ્તુઓ તેના વગર છૂટી અને નિરૂપયોગી પડી રહે તેમને બાંધી, પકડી રાખી પૂર્ણરૂપમાં મૂકે છે. ખાલી તરંગો, ક્ષણભંગુર કલ્પનાઓ, અનિશ્ચિત વાસનાઓ અને અધકચરા વિચારો કાર્ય સાધવામાં કાંઈ ઉપયોગના નથી. કાર્ય પૂર્ણ કરવા માટે લાંબા કાળથી કરી રાખેલા વિચારમાં અજીત શક્તિ રહેલી છે, જે ગાણ વિચારોને દૂર કરે છે, અને સીધી આગળ વધી ફતેહ–કાર્યસિદ્ધિ મેળવે છે.

જય પામેલા સર્વ મનુષ્યો દ્રઢ સંકલ્પવાળા હોય છે.

તા. ૩ જી નવેમ્બર.

તારી જાતનો તારનાર અને મારનાર તુંજ છે એ સમજ.

શંકા, ચિંતા અને ઉપાધિ એ દેહાભિમાનની અધમ દુનીઆમાં ખોટા ઓળા રૂપ છે, માટે જે કોઇ પોતાના આત્માની શાંત ટોચે ચઢશે (અંતરમાં પૂર્ણ શાંતિ અનુભવશે) તેને તે વધુ હેરાન કરશે નહીં. પોતાના જીવનનો નિયમ જે ગ્રહણ કરશે તે શોકને પણ હમેશને માટે દૂર કરશે. જે એ પ્રમાણે સમજશે તેને જીવનનો સર્વોપરી નિયમ જણાશે, અને તે પ્રેમ છે, અમર પ્રેમ છે એમ તે સમજશે. પ્રેમ સાથે તે તદ્રૂપ થશે; અને તિરસ્કાર તથા મૂર્ખાઇમાંથી મનને મુક્ત કરી, સર્વ ઉપર પ્રેમ રાખી, જે અજીત રક્ષણ પ્રેમ આપે છે તે તેને મળશે. કશા ઉપર તે હક રાખતો ન હોવાથી તેને નુકસાન થશે નહીં; મોજશોખ તરફ તેની વૃત્તિ ન હોવાથી તેને શોક થવાનો નથી; અને પોતાની બધી શક્તિઓને સેવા-માર્ગમાં સાધન રૂપે વાપરવાથી તે નિરંતર સુખ અને આનંદ-ની શ્રેષ્ઠ સ્થિતિમાં રહેશે.

તને ગુલામી પસંદ હશે તો તું ગુલામ જ રહીશ; જો તું મુક્ત થવા માગીશ તો તું તેવો થઇશ.

તા. ૪ થી નવેમ્બર.

જે નમ્ર થયો છે તેણે ઐશ્વર્ય મેળવ્યું છે.

ભારે વાવાઝોડાને પર્વત નમ્યું આપતો નથી; પરંતુ નવી પાંખ આવેલાં પક્ષીઓને તથા ઘેટાંને તે રક્ષણ આપે છે; અને જો કે બધા મનુષ્યો તેની ઉપર થઇને ચાલે છે તોપણ તે તેમનો બચાવ કરે છે અને પોતાની અમર છાતી ઉપર તેમને રાખે છે. સાલસ મનુષ્ય પણ એવો જ હોય છે; તે કોઇથી નહીં ડરતાં સંયમી રહે છે, તોપણ છેક કનિષ્ટ પ્રાણીને બચાવવા દયાભાવથી વાંકો વળે છે, અને તેનો તિરસ્કાર થાય તોપણ સર્વ મનુષ્યોની ઉન્નતિ કરે છે, તથા પ્રેમપૂર્વક તેમનું રક્ષણ કરે છે.

પર્વત પોતાના ગુપ્ત સામર્થ્યથી જેવો પ્રતાપી છે, તેવોજ તે દૈવી મનુષ્ય પોતાની શાંત નમ્રતાથી છે. તેનો સ્નેહાળ દયાભાવ, તેના (પર્વતના) દેખાવની માફક વિશાળ અને સુંદર છે. પર્વતના પાયા–તળેટીની માફક ખરેખર તેનું શરીર ખીણો અને ધુમસ રૂપી જંજાળ સ્થિર થયું છે; પરંતુ તેનું મનરૂપી શિખર નિરંતર નિર્મળ પ્રકાશમાં ન્હાય છે, અને શાંતિમાં (આત્મામાં) રહે છે.

સાલસ મનુષ્યે દૈવી જ્ઞાન અનુભવ્યું હોય છે, અને તે પોતાને દૈવી અંશ તરીકે જાણે છે.

તા. ૫ મી નવેમ્બર.

જે નમ્ર જીવન ગાળે છે તેને ભય હોતો નથી, કારણ પરમાત્માને તે ઓળખે છે અને અધમ વૃત્તિને દાબી રાખે છે.

નમ્ર મનુષ્ય અંધકારમાં રહી પ્રકાશ પાડે છે અને બહાર ન આવે તોપણ સુખી રહે છે. નમ્ર મનુષ્ય ગર્વ* કરતો નથી, જાતે પ્રસિદ્ધિમાં આવતો નથી, તેમ લોકોની વાહવાહથી ખુશ થતો નથી. નમ્રતા આચારમાં મુકાય છે, તે દેખાય છે તેમ નથી પણ દેખાતી; તે આધ્યાત્મિક ગુણ હોવાથી આધ્યાત્મિક નજર-દૃષ્ટિવાળા જ તેને પારખી શકે છે. જે આધ્યાત્મિક રીતે જાગૃત થયા નથી, તેઓ તેને પારખતા નથી, અને ઐહિક ઠાઠ તથા ભપકાથી તેઓ મોહિત અને અંધ થયલા હોવાથી તેમને તે ગુણ પસંદ પડતો નથી. આવા નમ્ર મનુષ્યની ઇતિહાસમાં પણ કંઈ ગણના થયલી જોવામાં આવતી નથી. ઇતિહાસ કજીઆ અને સ્વાર્થ-લોભની નોંધ લેવામાં તેનુ કર્તવ્ય સમજે છે. નમ્ર મનુષ્યનો યશ, શાંતિ અને દીનતામાં રહેલો છે. ઇતિહાસમાં પૃથ્વીપરના કામની-અને નહીં કે સ્વર્ગીય કામોની હકીકત આવે છે. જો કે તે (નમ્ર મનુષ્ય) અંધકાર (એકાંત)માં વસે છે, પણ તે છૂપો રહેલો નથી. (દીવો કેમ ઢાંકયો રહે ?) આ દુનીઆનો ત્યાગ કરી ગયા પછી પણ તેનો પ્રકાશ ચાલુ રહે છે, અને જે દુનીઆ તેને ઓળખતી નથી તે તેને દેવ તરીકે પૂજે છે.

કસોટી વખતે નમ્ર મનુષ્ય ઓળખાઇ આવે છે; જયારે બીજા મનુષ્યો પાછા પડે છે ત્યારે તે ઉભો રહે છે.

---

* અખો—

કામ સકળ હરિથી નીપજે, પણ હરિ શિર પોતે નવ લે રજે;
જીવ થકી કાંઇ નવ થાય, હું હું થૈ ફોકટ બંધાય;
સકટ તળે જેમ ચાલે શ્વાન, એમ અખા ધરવું સૌ માન.

તા. ૬ ઠ્ઠી નવેમ્બર.

નમ્ર મનુષ્ય કોઇની સામે થતો નથી, છતાં પરિણામે તે બધા પર કાબુ મેળવે છે.

જે એમ ધારે છે કે મને બીજા લોકો નુકશાન કરશે અને જે પોતાના ખરાપણા બાબત તથા બચાવ માટે તેમની વિરુદ્ધ યત્ન કરે છે તે નમ્રપણાનો ગુણ જાણતો નથી, તે જીવનનું રહસ્ય તથા અર્થ સમજતો નથી. "તેણે મને ગાળ દીધી, તેણે મને માર્યો, તેણે મને હરાવ્યો, તેણે મને લૂંટયો:" આવા વિચાર જેઓ રાખે છે તેમનામાં દ્વેષ કદી ઓછો થતો નથી; કારણ દ્વેષથી દ્વેષ કદાપિ અટકશે નહીં. પ્રેમથી દ્વેષ જતો રહે છે. તારે શું કહેવું છે? તારો પાડોશી તારે માટે ભૂંડું બોલ્યો? તેમાં શું થઈ ગયું? ભૂંડું બોલવાથી તને કાંઈ નુકશાન થશે? જે ભૂંડું તે ભૂંડું જ છે, અને અહીં જ તેનો અંત આવે છે. તેમાં કાંઇ જીવ નથી; અને જે મનુષ્ય બીજાને તેનાથી નુકશાન કરવા યત્ન કરતો હોય તેના સિવાય બીજાને નુકશાન કરવા તેનામાં શક્તિ નથી. તારો પાડોશી તારે માટે ભૂંડું બોલે તેમાં તને લાગતું વળગતું નથી. પરંતુ તારે તેની સાથે તકરાર કરવી અને તારૂં ખરાપણું સાબીત કરવા યત્ન કરવો, એ તને નુકશાનકારક છે, કારણ એમ કરવાથી તારા પાડોશીના જૂઠાણાને તું જીવન તથા ચૈતન્ય આપે છે અને તે જ કારણે તને હાનિ પ્હોંચે છે અને તું દુઃખી થાય છે.

તારા પોતાના હૃદયમાંથી સઘળા દોષ દૂર કર. પછી બીજાના તેવાજ દોષ માટે તકરાર કરવાની તારી મૂર્ખામી તું જોઇશ.

તા. ૭ મી નવેમ્બર.

સંકલ્પની શક્તિ મહાન્ છે.

સંકલ્પ અને બુદ્ધિ સાથે સાથે જાય છે. બુદ્ધિના પ્રમાણમાં ન્હાના મોટા સંકલ્પ હોય છે. મોટા મનવાળા મનુષ્યનો સંકલ્પ હમેશ મોટો હોય છે. કમ અક્કલવાળા મનુષ્યને સંકલ્પ હોતો નથી. અસ્થિર મન કમી વિશ્વાસ બતાવે છે.

જે જે મનુષ્યોએ માનવજાતના નસીબ ઉઘાડયાં છે, ભાવી ઘડયાં છે, તેઓ મહાન્ સંકલ્પવાળા થઇ ગયા છે. જેમ રોમન લોક રસ્તો બાંધતા, તેમ તેઓ એક ચોક્કસ માર્ગે ગયા છે, અને અસહ્ય વેદના તથા મોત તેમના પર આવી પડે તોપણ, બાજુએ ચસકવાની–તે માર્ગ છોડવાની તેમણે ના પાડી છે. પ્રજાના મહાન્ આગેવાનો માનસિક રસ્તો બનાવનાર રૂપે છે, અને બુદ્ધિના તથા આધ્યાત્મિક માર્ગો, જે તેમણે કોરી રાખ્યા છે, જે માર્ગે તેઓ ગયા છે તે માર્ગે મનુષ્યજાતિ જાય છે.

જડ પદાર્થ જીવંત બળને આધીન છે, અને સંકલ્પશકિત–આચળ સંજોગ નમતું આપે છે.

તા. ૮ મી નવેમ્બર.

સંકલ્પના શાંત, અનિવાર્ય, સર્વ શક્તિમાન બળને સર્વ વસ્તુઓ આખરે તાબે થાય છે.

નબળો મનુષ્ય, જે પોતાના કહેવાનો ઉંધો અર્થ થાય છે એમ જાણી શોક કરે છે, તે મોટાં કાર્ય કરશે નહીં; બડાઈખોર મનુષ્ય બીજાને ખુશ કરવા અને તેમની શાબાસી મેળવવા પોતાના નિશ્ચયમાંથી ચસી જાય તે મોટાં કાર્ય કરી શકશે નહીં; અહીં દહીં તથા દુધ એમાં પગ રાખનારો મનુષ્ય જે. કાર્યની માંડવાળ કરવા ધારે તે કાંઈ પણ કરી શકશે નહીં.

ગેરસમજુતીનો અને ખોટા આરોપોનો અથવા ખુશામત અને સુંદર વચનોનો વરસાદ વરસે તોપણ કરેલા નિશ્ચયમાં એક રતીભાર પણ નમતું આપતો નથી તે દૃઢ નિશ્ચયવાળો મનુષ્ય શ્રેષ્ઠ અને પરાક્રમી છે. તે જ કાર્યસિદ્ધિવાળો મહાન્ અને સત્તા ભોગવવા લાયક છે.

સંકલ્પ કરેલા મનુષ્યને અલેલથી ઉત્તેજન મળે છે, અડચણોથી તેને નવેસર કામ કરવા બળ મળે છે. ભૂલો, નુકશાનો, પીડાથી તે હારી જતો નથી, અને નિષ્ફળતા એ તો ફત્તેહ-કાર્યસિદ્ધિ રૂપી દાદરનાં પગથીઆં છે, કારણ છેવટે તેને જીત મળવાની છે એવી તેને અચૂક ખાતરી હોય છે.

અંતરાયો વધવાની સાથે સંકલ્પનું બળ પણ વધે છે.

તા. ૯ મી નવેમ્બર.

કાર્ય સિદ્ધ થયે આનંદ મળે છે.

સઘળા દુઃખી મનુષ્યોમાં કામચોર મનુષ્ય અતિ દુઃખી હોય છે. જે ભારે કામોમાં મહેનત અને શ્રમ ઉઠાવવાં પડે, તેવાં કામો ત્યજવામાં સુખ અને ચેન મળશે એવું ધારવાથી તેનું મન હમેશ દુઃખી અને બેચેન રહે છે, તેથી તેને ઘણી શરમ આવે છે, અને હિંમત તથા સ્વમાન ગુમાવે છે. કારલાઇલ કહે છે કે "જે પોતાની બુદ્ધિ અનુસાર કામ કરતો નથી, તેને તેના લાયક મોતે મરવા દો." નીતિનિયમ એવો છે કે જે મનુષ્ય તેનું કર્તવ્ય ત્યજે છે અને તેની પૂર્ણ શક્તિથી કામ કરતો નથી, તે પ્રથમ આબરૂ ખુએ છે અને તે પછી શરીર અને પૈસે ટકે ઘસાય છે. જીવન અને કાર્ય એકાર્થી શબ્દો છે, અને મનુષ્ય જ્યારથી શારીરિક અથવા માનસિક શ્રમથી નાસી છૂટવા યત્ન કરે છે, ત્યારથી જ તેનો નાશ શરૂ થયો સમજવો.

કાર્ય પૂર્ણ થવાથી, અથવા તેનો થોડો ભાગ થવાથી, હમેશ આરામ અને આનંદ પ્રાપ્ત થાય છે.

તા. ૧૦ મી નવેમ્બર.

જીવન ટકાવવું હોય તો શ્રમ કરવો.

ઐહિક બાબતોમાં પણ દરેક ફતેહમંદ કાર્ય તેના પ્રમાણમાં આનંદનો બદલો આપે છે; અને આધ્યાત્મિક બાબતોમાં જે આનંદ કાર્ય પૂર્ણ થયે આવે છે તે ખરો, ગહન અને લાંબો કાળ નભે એવો હોય છે. અસંખ્ય અને દેખીતા નિષ્ફળ પ્રયત્નો પછી, જ્યારે અમુક દોષ જે તેને તેમજ દુનીઆને આજ સુધી પજવતો હતો તે છેવટે દૂર થાય છે ત્યારે અંતરમાં અતિ, અવર્ણનીય આનંદ ઉપજે છે. સદ્‌ગુણ શોધનારો મનુષ્ય જે ઉમદા ચારિત્ર્ય ઘડવાના પવિત્ર કાર્યમાં રોકાયલો હોય છે, તેને દેહાભિમાન ઉપર જેમ જેમ જીત મળતી જાય છે તેમ તેમ તે જીતના દરેક પગલે એવો આનંદ મળે છે કે તે આનંદ તેને છોડી જતો નથી, એટલું જ નહીં પરંતુ તે તેની આધ્યાત્મિક પ્રકૃતિ સાથે એકરાગ થાય છે.

કાર્યની પૂર્ણતાનો બદલો આનંદ છે.

તા. ૧૧ મી નવેમ્બર.

જે થાય છે તે વાજબી થાય છે.

તમે તમારા વિચારની પુઠે પુઠે જાઓ છો. જેટલો પ્રેમ તમે ધરાવશો તેટલા બળથી તે તે વસ્તુ ખેંચાશે. આજની સ્થિતિ તમારા વિચારોએ આણી છે. ભવિષ્યની સ્થિતિ તમારા વિચારો મુજબ થશે. તમારા વિચારોના પરિણામમાંથી તમે છટકી શકશો નહીં, પરંતુ તમે પરિણામો ભોગવી તે ઉપરથી ધડો લઇ શકશો, અને તે સ્વીકારી આનંદ પામશો.

જ્યાં તમારા પ્રેમ (તમારી સતત તીવ્ર મનોવૃત્તિ) ને યોગ્ય તૃપ્તિ મળે ત્યાં તમે હમેશ દોરાશો. જો તમારો પ્રેમ અધમ હશે તો તમે અધમ સ્થળે જશો. જો તે સુંદર હશે તો તમે સુંદર જગોએ પ્હોંચશો.

તમે તમારા વિચાર બદલો એટલે તમારી સ્થિતિ બદલાશે. તમે બળવાન છો, બળહીન નથી.

કાંઈ પણ નિર્માણ નથી* (નસીબમાં લખાવી લાવ્યા નથી), દરેક બાબત નવી રચાય છે.

---

* વેદાંત પ્રમાણે મનુષ્ય દેહ ધારણ કરે છે ત્યારે પૂર્વજન્મના પુણ્યપાપના કર્માનુસાર સુખદુ:ખનો ભોક્તા થાય છે. નવું પાણી જુના પાણીને ઠેલે એ કહેવત મુજબ આ જન્મમાં પુણ્ય કર્મનો ભાગ વિશેષ સબળ હોય તો પાછલા જન્મના કર્મથી થતાં દુ:ખમાં કમીપણું આવે, એવી માન્યતા આપણા હિંદુ લોકોની છે. નવી સૃષ્ટિ રચાય તે વખતે કાંઇ નિર્માણ હોય નહીં તે માટે આ વાક્ય લખેલું સમજાય છે.

તા. ૧૨ મી નવેમ્બર.

જે મનુષ્યના વિચાર, વાણી અને કર્મ નિખાલસ હોય છે તેને તેવા મિત્રો મળે છે; કુટિલ મનુષ્યને કુટિલ મિત્રો મળે છે.

કુદરતના દરેક કાર્ય અને ક્રિયાથી સમજુ–જ્ઞાની મનુષ્ય કંઇ ને કંઈ સારૂં શિખે છે. દુનિયામાં એકે એવો નિયમ નથી કે જે ગણિત શાસ્ત્રના જેવી જ ચોકસાઇથી મનુષ્યના મન પર, અને મનુષ્ય જાતિના જીવન પર અસર કરતો ન હોય. પ્રભુનાં સર્વ વચનો આ સત્ય સાબીત કરે છે, અને તે સઘળાં કુદરત-ની સાધારણ બાબતોમાંથી તારવેલાં છે. મનમાં અને જીવન-ક્રમમાં એક રીતે બી વવાય છે. જે માનસિક વાવેતરથી જેવું બી વાવ્યું હોય તેવો પાક મળે છે. વિચાર, વાણી અને કર્મો એક જાતનાં વાવેલાં બી છે, અને જગતના અનિવાર્ય નિયમ મુજબ બીની જાત પ્રમાણે પાક થાય છે.

જે મનુષ્ય દ્વેષી વિચારો કરે છે તે તિરસ્કાર પામે છે. જે પ્રેમ ભરેલા વિચાર કરે છે તેને બધા ચાહે છે.

જ્યારે તમે તમારી જાતને (આત્માને) ઓળખશો ત્યારે તમારા જીવનનો દરેક બનાવ ન્યાયના અટલ ત્રાજવામાં તોળાયલો છે એવું સમજશો.

તા. ૧૩ મી નવેમ્બર.

જેને સુખી થવા ઇચ્છા હોય તેણે શુભ વાંચ્છના કરવી જોઇએ.

ખેડુતે જમીનમાં બીનું વાવેતર કરવું, અને તે પછી તેનું પરિણામ કુદરત ઉપર છોડી દેવું. લોભ કરી બી સંગ્રહ કરી રાખે તો તે બી તથા તેનો પાક બન્ને ગુમાવશે, કારણ બી સડી જઇ નાશ પામશે. વાવવાથી બી નાશ પામે છે, પરંતુ તેના નાશથી થોકબંધ પાક થાય છે. તે જ પ્રમાણે જીવનમાં દાન કરવાથી આપણને મળે છે. આપવાથી જ પુષ્કળ પ્રાપ્તિ થાય છે. દુનિયા જ્ઞાન ગ્રહણ કરવા લાયક ન હોવાથી મારૂં જ્ઞાન હું બીજાને આપું તેમ નથી, એમ જે મનુષ્ય કહે તે મનુષ્યમાં એવું જ્ઞાન નથી અને જો જ્ઞાન રહ્યું હશે તો તે જલદીથી કટાઈ જશે. સંગ્રહ કરી રાખવો એ ગુમાવ્યા બરોબર છે; એકલપેટા થવાથી ભવિષ્યમાં તે વસ્તુ વિનાના થવાય .

જેને સુખી થવાની ઇચ્છા હોય તેણે બીજાના સુખનો વિચાર કરવો.

તા. ૧૪ મી નવેમ્બર.

મનુષ્ય જેવું વાવે છે તેવું લણે છે.

જો કોઈ મનુષ્ય આફતમાં હોય, ગુચવણમાં હોય, શોકાતુર અથવા દુઃખી હોય તો તેણે તેના મનને પુછવું:

"કેવાં માનસિક બી હું વાવતો આવ્યો છું?"

"કેવાં બી હું હાલ વાવું છું?"

"બીજાઓ તરફ મારૂં વર્તન કેવું છે?"

"આ કડવાં ફળ મને મળે છે તેથી મેં ઉપાધિ, શોક અને દુઃખરૂપી કેવાં બી વાવ્યાં હશે?"

તેણે ભીતરમાં શોધવું એટલે માલમ પડશે, અને માલમ પડયા પછી દેહાભિમાન રૂપી બીનો ત્યાગ કરવો, અને તે પછી ફક્ત **સત્યરૂપી** બી વાવવાં.

તેણે ખેડુત પાસેથી જ્ઞાનરૂપી સરળ સત્ય શિખવું અને પરોપકારબુદ્ધિ, નમ્રતા અને પ્રેમરૂપી બી મોટા વિસ્તારમાં વાવવાં જોઈએ.

શાંતિના તથા માંગલિક વિચાર, વાણી અને કર્મ પ્રસરાવવાથી શાંતિ અને સુખ મળે છે.

તા. ૧૫ મી નવેમ્બર.

હુંપણાના દૂષિત વિચારો દૂર કરવાથી પ્રેમના ભવ્ય, શાંત હૃદયકમળની વધુ નજીક આપણે જઇએ છીએ.

મનુષ્યના સ્વાર્થ અને માયારૂપી ખોટા દેવોની ગણના નહીં રહે એવો જગતની પ્રગતિનો એક સમય આવી પ્હોંચ્યો છે. વિશ્વવ્યાપી દૈવી **સત્ય** જે એક છે તેનો હાલ નવા રૂપમાં દુનિયા ઉપર ફરીથી પ્રકાશ પડવા માંડયો છે, અને તેના તેજસ્વી સખત પ્રકાશથી પામર દેવો જે હુંપણાની છાયામાં આશ્રય લે છે તેમને ગભરાટ થયો છે.

જે દેવને ફોસલાવી શકાય છે, જે દેવ તેના પૂજારીઓની ઇચ્છાઓ તૃપ્ત કરવા જગતનો સઘળો ક્રમ ઉલટાવી, નિરંકુશ-પણે અને તુરંગી રીતે રાજ્ય કરે છે, તેવા દેવમાં મનુષ્યોને શ્રદ્ધા રહી નથી, અને તેઓ તેમના હૃદયમાં ઉદ્ભવેલા નવીન જ્ઞાનથી સાર્વત્રિક નિયમ પળાવતા પરમેશ્વર તરફ વળે છે. તેમના દેહના સુખ અને તૃપ્તિ માટે નહીં, પરંતુ જ્ઞાન, સમજશક્તિ, તથા વિવેક માટે અને હુંપણાના બંધનમાંથી સ્વતંત્ર થવા માટે તેઓ તેમના તરફ વળે છે.

તે મહાન્ નિયમને વશ વર્તો—અનુકૂળ માર્ગ ઉપર ચઢો.

તા. ૧૬ મી ડીસેમ્બર.

પૂર્ણ બ્રહ્મના નિયમનું જ્ઞાન જે સર્વાંગ શુદ્ધ છે તેને જે સૌ ખરા મનથી શોધે છે તેમને મળે છે.

તે સર્વોત્કૃષ્ટ નિયમના રસ્તે ચઢવાથી મનુષ્યો આરોપ મૂકતા, શંકા લાવતા, ખીજવાતા કે નિરાશ થતા નથી; કારણ તેઓ હવે જાણે છે કે ઈશ્વર ખરો છે, વિશ્વવ્યાપિ નિયમ ખરા છે, બ્રહ્માંડરચના ખરી છે અને જો કાંઇ પણ ખોટું હોય તો તેઓ જાતે જ ખોટા છે, અને તેમની મુક્તિ તેમના જ હાથમાં, તેમના પ્રયત્નો ઉપર, અને જે કાંઇ નિર્મળ છે તેનો અંગિકાર કરવા ઉપર, તથા જે કાંઇ દૂષિત છે તે તદ્દન કહાડી નાખવા ઉપર રહેલો છે. શ્રોતા તરીકે નહીં રહેતાં, તેઓ શબ્દબ્રહ્મ–ઈશ્વરી આજ્ઞા મુજબ વર્તનારા થાય છે; તેઓ જ્ઞાન મેળવે છે, સમજશક્તિ ગ્રહણ કરે છે, તેમની જ્ઞાનદૃષ્ટિ ખુલતી જાય છે, અને હુંપણાના બંધનમાંથી છૂટી, મુક્તિ મળે એવું યશસ્વી જીવન ગાળે છે.

અહંભાવ ગળી જાય એવું જીવન ગાળો.

તા. ૧૭ મી નવેમ્બર.

દેવાંશી મનુષ્ય સંસારમાં આસક્ત થતો નથી, કારણ તેમ થાય તો જે પૂર્ણ છે તે અપૂર્ણ થયું કહેવાય. સંસારીએ આસક્તિ છોડી દેવાંશી બનવું જોઇએ.

સત્ય—આત્માના અનુયાયીઓ આજે દુનિયામાં છે. તેઓ વિચાર કરે છે, લખે છે, બોલે છે અને કાર્ય કરે છે. રે ! પેગંબરો પણ અહીં છે અને તેમની આખી ખ્યાતિ પૃથ્વી ઉપર ફેલાય છે. પવિત્ર આનંદનો ગુપ્ત ઝરો દુનિયામાં જોરથી વહે છે, જેથી સ્ત્રીપુરુષોમાં નવી મહત્વાકાંક્ષા અને આશાઓ ઉત્પન્ન થઇ છે, અને જેઓ જોઇ અથવા સાંભળી શકતા પણ નથી–જેઓ વિમુખ રહે છે, તેમના મનમાં પણ વધુ સુંદર અને વધુ પૂર્ણ જીવન મેળવવાની અત્યંત ઉત્કંઠા થાય છે.

કર્મનો **મહાન્ નિયમ** પ્રવર્તી રહ્યો છે, અને તે મનુષ્યોના હૃદયમાં અને જીવનમાં સત્તા ભોગવે છે. જેમણે નિઃસ્વાર્થી સ્વચ્છ રસ્તે જઇને ખરા **પરમેશ્વરનું** *મંદિર શોધી કહાડ્યું છે, તેઓ તે **મહાન્ નિયમની** સત્તા સમજવા લાગ્યા છે.

મનુષ્યના માટે તે નિયમનો ભંગ થઈ શકે નહીં, નહીં તો ઘોટાળો થાય; એ નિયમ શાંતિ, વ્યવસ્થા અને ન્યાયને અનુસરી રચાયલો છે.

---

* **અખો—**

હરિ પામવા સૌ તપ કરે, અખો હરિમાં ભેળે કરે;
મારે સમરસ સેજ સંજોગ, સત્ત્વ સ્વતંતર પામ્યો ભોગ.
જેમ ભર સાગરે તીમિંગલ રમે, હું હરિમાં તો દેહ કોણ દમે;
પેરે પેરે મેં જોયું મથી, જે હરિ વિના પદારથ નથી.
તો આઠ વેંતનો હું જે ઘડ્યો, તે તે ક્યાં અળગો જઈ પડ્યો;
એમ જોતાં હરિ લાગ્યો હાથ, ટળ્યો અખો ને એ રહી આથ.

તા. ૧૮ મી નવેમ્બર.

પોતાની રૂચિ-રૂખને તાબે થઇ રહેવું એના જેવું બીજું વધુ દુઃખદાયક બંધન એકે નથી.

મહાન્ નિયમ એવો છે કે હૃદય નિર્મળ* થવું જોઈએ, મન વિશુદ્ધ થવું જોઇએ, અને જ્યાં સુધી હુંપણાનો નાશ થઇ સર્વ પ્રેમમય થઈ જાય ત્યાંસુધી આખું જીવન **પ્રેમને** આધીન કરવું જોઇએ, કારણ **મહાન્ નિયમનું રાજ્ય તે પ્રેમનું રાજ્ય છે. પ્રેમ** કોઇને પણ પાછો નહિ જવા દેતાં સર્વને આદર-માન આપે છે. **પ્રેમને** પોતાનો કરી શકાય છે અને સૌ કોઈ ચાલુ કાળમાં પ્રેમમય થઇ શકે છે, કારણ તે પર બધાનો હક છે.

મનુષ્ય પોતાનો દૈવી વારસો ચાલુ કાળમાં મેળવે અને દૈવી સ્થિતિ પામે, એ સત્ય જાણવું કેવું આનંદજનક છે !

અહુંભાવને વળગી રહેવાથી મનુષ્ય તેનો (સત્યનો) તિરસ્કાર કરે છે એ કેવી અફસોસકારક ભૂલ છે.

પોતાની સ્વાર્થી ઇચ્છાઓને તાબે થવું એ શોક તથા દુઃખનાં વાદળાં, જે **સત્યના** પ્રકાશને ઝાંખો પાડે છે તેમનાથી પોતાના આત્માને ઢાંકયા બરોબર અને પોતાની જાતને ખરા સુખમાંથી અલગ રાખ્યા બરોબર છે; કારણ મનુષ્ય જેવું વાવે છે તેવું જ તે લણે છે.

સૃષ્ટિના નિયમને સંપૂર્ણ રીતે આધીન થવું એ જ મોટામાં મોટી મુક્તિ છે.

---

* પ્રીતમદાસ—
નના નિર્મળ તેની દશા, જેને હરિ હૃદયામાં વસ્યા;
પોતાના અવગુણને હણે, પરના હૃદયે નવ ગણે;
કોના દોષ ન દેખે કશા, નના નિર્મળ તેની દશા.

તા. ૧૯ મી નવેમ્બર.

સદસત્ સૃષ્ટિ તેના જુદા જુદા ભાગોની સંપૂર્ણ તુલના વડે ટકી રહી છે, અને રક્ષાય છે.

ત્યારે સૃષ્ટિમાં શું અન્યાય છેજ નહીં? અન્યાય છે અને નથી પણ ખરો. મનુષ્ય જે જાતનું જીવન ગાળે છે, અને જ્ઞાનની જે ભૂમિકા ઉપરથી દુનિયાને જોઈ તુલના કરે છે, તે ઉપર તેનો આધાર રહ્યો છે. જે મનુષ્ય મોહજાળમાં જીવન ગાળતો હોય તે બધે અન્યાય જુએ છે. જેણે મોહવશ કર્યો છે તે મનુષ્યજીવનની દરેક અવસ્થામાં ન્યાયના પરિણામ જુએ છે.

અન્યાય એ ક્રોધની ભારે ધૂન છે, અને જે એવી ધૂનમાં હોય તેમને તે સાચો લાગે છે, જીવનમાં ન્યાય એ અચળ સત્ય છે, અને જેઓ હુંપણારૂપી દુઃખદાયી સ્વપ્નમાંથી જાગૃત થયા છે તેમને તે સત્ય સ્વરૂપે દેખાય છે.

જેમ સ્થૂળ દુનિયામાં કુદરત વાયુ વિનાની ખાલી જગો રહેવા દેતી નથી, તેમ આધ્યાત્મિક દુનિયામાં અશાંતિને સ્થાન નથી.

તા. ૨૦ મી નવેમ્બર.

જ્યાં સુધી *અહંભાવ અને ક્રોધની પાર જવાય નહીં ત્યાં સુધી દૈવી નિયમનું જ્ઞાન થાય નહીં.

જે મનુષ્ય એમ ધારે છે કે "મારી અવગણના થઇ, મને દુઃખ દેવામાં આવ્યું, મારૂં અપમાન થયું, મારી સાથે ગેરવર્તન ચલાવવામાં આવ્યું" તે ઇનસાફ શું છે તે સમજતો નથી. હુંપણાથી અંધ બની **સત્યના નિર્મળ નિયમો** તે સમજી શકતો નથી, અને પોતાના દુઃખના જ વિચારો કર્યા કરી તે દુઃખમાં પડયો રહે છે.

મનોવિકારના પ્રદેશમાં વિરોધી શકિતઓના કજીઓ સતત્ ચાલુ હોય છે, અને તેમાં જે સપડાયલા હોય છે, તેમને તે દુઃખી કરે છે. જગતમાં આઘાત અને પ્રત્યાઘાત, કર્મ અને ફળ, કારણ અને પરિણામ છે. એ બધાની અંદર તથા સૌની પર **દૈવી ન્યાય** છે; જે ગણિતશાસ્ત્રની પૂર્ણ ચોકસાઇથી શક્તિઓના વેગને નિયમમાં રાખે છે, અને અદલ ઇનસાફથી કાર્યનું પરિણામ તોલે છે.

જેઓ વિરોધમાં ગુંથાયા હોય છે તેઓ ન્યાય સમજતા નથી—સમજી શકે પણ નહીં.

---

* અખો—

હું માને તો હોય સંતાન, આતમતાનું થાએ જ્ઞાન;
અખા હરિ જાણી હું ટાળ, જન્મ કોટીની ઉતરે ગાળ.

તા. ૨૧ મી નવેમ્બર.

સદસત્‌ના વિષયમાં કારણ અને પરિણામનું જ્ઞાન ન હોવાથી (આઘાત અને પ્રત્યાઘાતરૂપે) ક્ષણે ક્ષણે નોંધાતો અદલ ઇન્સાફ મનુષ્યો સમજતા નથી.

મનોવિકાર અને રોષમાં જીવન ગાળતાં, જીવનનો ખરો રસ્તો નહીં જડવાથી, મનુષ્યો અંધ થઇ પોતાની ઉપર દુઃખ લાવે છે. તેઓ તિરસ્કારની સામું તિરસ્કાર, ક્રોધની સામું ક્રોધ, અને કજીઆની સામું કજીઓ કરે છે. જે મનુષ્ય બીજાને મારી નાખે છે તે જાતે જ મરાય છે. ચોર, જે બીજાનું પચાવી પડીને જીવે છે તેનું બીજા પચાવી પડશે. જે જાનવરો બીજાનો શિકાર કરે છે તેમનો શિકાર થાય છે અને મરાય છે. આળ ચઢાવનાર ઉપર આળ આવે છે, નિંદા કરનારની નિંદા થાય છે, અને ધમકી આપનાર હેરાનગતિ પામે છે.

"આ નિયમે ખુની પોતાના જ પેટમાં છરો મારે છે;

"અન્યાયી ન્યાયાધીશનો બચાવ કરનાર કોઇ નથી,

"જૂઠાને તેના જૂઠાણા માટે શિક્ષા મળે છે,

"ખાતર પાડતો ચોર અને લૂટારાને લૂટેલું પાછું આપવું પડે છે.

"કર્મનો **મહાન્ નિયમ** આવો છે."

અજ્ઞાનથી તિરસ્કાર અને કજીઓ જાગ્રત રહે છે.

તા. ૨૨ મી નવેમ્બર.

કારણ અને પરિણામનો ત્યાગ થઇ શકે નહીં.

પરિણામ વેઠયા વિના છૂટકો નથી.

રોષ, વેર, ગરજ મતલબીપણું અને હુંપદને દૂર કરેલાં હોવાથી સદાચારી મનુષ્ય સમધારણ (ન્યાયી) બન્યો હોય છે, અને તેથી અજરામર અને વિશ્વવ્યાપી નીતિનિયમ સાથે તદ્રૂપ તે થયો હોય છે. મનોવિકારની અંધ શક્તિઓની પર જવાથી તે તે શક્તિઓને સમજે છે, અને પ્હાડ ઉપર એકલો રહેનાર મનુષ્ય, પ્હાડની તલેટી આગળના વાવાઝોડાને જેવી શાંત ઉંડી નજરે જુએ છે તેવી રીતે તે તે શક્તિઓને જુએ છે. તેને મન અન્યાય છેજ નહીં, અને જેવી રીતે અજ્ઞાનના પરિણામે દુઃખ તેવી રીતે જ્ઞાનના પરિણામે સુખ તે જુએ છે. મૂર્ખ અને ગુલામને તેની દયાની જરૂર છે, એટલુંજ નહીં, પરંતુ દગાખોર અને જુલમગારને પણ તેની દયાની તેટલીજ જરૂર છે એમ તે સમજે છે, અને તેથી તે બધા ઉપર દયાભાવ રાખે છે.

સઘળે અદલ ન્યાયનું રાજ્ય છે.

તા. ૨૩ મી નવેમ્બર.

જેઓ તેમના બુદ્ધિ રૂપી દીવાને સંકોરશે નહીં
તેઓ સત્યનો પ્રકાશ કદી પણ જોશે નહીં.

સત્યની શોધ માટે મશાલ તરીકે બુદ્ધિરૂપી પ્રકાશનો ઉપયોગ જે કરશે તે આખરે ગાઢ અંધકારમાં પડી રહેશે નહીં.

પ્રભુ કહે છે કે "હાલ આવ, આપણે ચોખ્ખી વાત કરીએ. તું ખુની હઇશ તોપણ તારૂં જીવન બરફ જેવું ઉજ્વળ થઈ શકશે."

ઘણાં સ્ત્રીપુરૂષો તેમની બુદ્ધિનો ઉપયોગ કરતા ન હોવાથી અસંખ્ય દુઃખો ભોગવી આખરે પાપ કરતાં કરતાં જ મરે છે; કારણ બુદ્ધિના પ્રકાશના ઝાંખા કિરણથી પણ જેનો નાશ થાય એવી તેમની અજ્ઞાન ભ્રમણાઓને તેઓ વળગી રહે છે; માટે જેઓ પાપ તથા દુઃખરૂપી લોહીઆળ ઝભ્ભાને બદલે સુખ અને શાંતિરૂપી ઉજ્વળ પોશાક ધારણ કરવા ઇચ્છતા હોય તેમણે પોતાની બુદ્ધિનો છૂટથી પૂર્ણ રીતે અને શ્રદ્ધા રાખી ઉપયોગ કરવો.

જેમને બુદ્ધિ રૂપી દીવો ગમતો નથી તેમને સત્યનો
પ્રકાશ ગમતો નથી.

તા. ૨૪ મી નવેમ્બર.

મનુષ્ય પોતાની જાતને સુધારવાની શરૂઆત જ્યાં સુધી કરતો નથી ત્યાં સુધી તે દૈવી જીવન ગાળતો નથીઃ તે ફક્ત હયાતિ ભોગવે છે-છતમાં છે.

દુનિયામાં લાંબી મુદત ટકે તેવું કાર્ય કરી શકે તે પહેલાં મનુષ્યે શરૂઆતમાં પોતાનું જ મન વ્યવસ્થિત કરવું જોઇએ. બે અને બે ચાર થાય, તેના જેવો આ કાયડો છે, કારણ "જીવનનો વિસ્તાર હૃદયમાંથી થાય છે." મનુષ્ય જો પોતાના ભીતરમાં રહેલી શક્તિઓ ઉપર અમલ ચલાવી શકે નહીં, તો આ બાહ્ય જીવનમાં જે પ્રવૃત્તિઓ રહેલી છે, તેની ઉપર લાંબો વખત દૃઢ અંકુશ રાખી શકશે નહીં. એથી ઉલટું, મનુષ્ય પોતાની જાત ઉપર જેમ જેમ કાબુ મેળવે છે, તેમ તેમ જગતમાં તે વધુ અને વધુ સત્તા, ઉપયોગીતા અને ફતેહ મેળવે છે. અત્યાર સુધીનું તેનું જીવન નકામું અને અર્થ વગરનું હતું, પણ હવે પોતાનું નશીબ ખોલવા માટે તે અંતઃકરણપૂર્વક યત્ન કરે છે. તે "યોગ્ય અધિકારી થયો છે અને તેનું મન સ્વસ્થ છે."

આત્મ સુધારણાનો અભ્યાસ કરવાથી મનુષ્ય ઇશ્વરી જીવન ગાળવું શરૂ કરે છે.

તા. ૨૫ મી નવેમ્બર.

જાત સુધારવાની ક્રિયામાં આત્મસંયમ, વિશુદ્ધિ અને ત્યાગ એ ત્રણ ભૂમિકાઓ છે.

જે જે વિકારોએ તેને આજ સુધી કાબુમાં રાખ્યો હતો તે તે વિકારોને વશ કરીને મનુષ્ય પોતાની જાતને સુધારવા માંડે છે; તે લોભની સામું થાય છે, અને સ્વાર્થી ઇચ્છાઓ તૃપ્ત કરવાની વૃત્તિઓ જે ઘણી સહેલી અને સ્વાભાવિક છે, અને જેને તે પ્રથમ વશ હતો, તેનાથી તે ચેતતો રહે છે. પોતાની ભૂખને તે કાબુમાં લાવે છે, અને એક અક્કલવાળા આજ્ઞાધીન પ્રાણીની માફક ખાય છે, તથા મિતાહારપણું આચરી, ખોરાકની પસંદગી યોગ્ય વિચાર કરી કરે છે; તે એવા હેતુથી કે તેનું શરીર મનુષ્યને શોભે તેવું જીવન ગાળે અને તેવાં કાર્ય કરે, તથા જીભના સ્વાદમાં હલકું નહીં પડતાં એક ચોખ્ખા હથીઆરરૂપ બને. તે પોતાની જીભ ઉપર, સ્વભાવ ઉપર અને, ટુંકામાં, દરેક પાશવવૃત્તિ તથા ઇચ્છા ઉપર અંકુશ રાખે છે.

દરેક સ્ત્રીપુરુષના-હૃદયમાં એક જગો એવી છે કે જ્યાં દુષ્પણું નથી.

તા. ૨૬ મી નવેમ્બર.

સર્વ મનુષ્યોમાં દિવ્ય અને અમર એવો જે *રામ રમી રહ્યો છે તે યુગો થયાં ખડક જેવો સ્થિર છે.

મનુષ્ય જેમ જેમ આત્મસંયમ કરતો જાય છે તેમ તેમ-તેના આંતર સત્ય તરફ વધુ અને વધુ વળે છે, અને શોક તથા વિકાર, સુખ તથા દુ:ખની અસર કમી થતી જાય છે, અને પુરુષાર્થ તથા દ્દઢતા બતાવતો એકસરખું સદ્દગુણી જીવન ગાળે છે. વિકારો ઉપર કાબુ રાખવો એ આત્મસુધારણાનું પહેલું પગથીઉં છે, અને તેમ થયે તરત જ સાત્વિકતા મળે છે. આથી મનુષ્ય પોતાને એવો શુદ્ધ બનાવે છે કે વિકારને હ્રુદય તથા મનમાંથી તે જડમૂળથી કહાડી નાખે છે. તે તેનામાં જાગૃત થાય, ત્યારે તેને ફક્ત અટકાવીને જ નહીં, પરંતુ તે ફરીથી ઉઠે જ નહીં એવી રીતે તેને દાબી દે છે. મનુષ્ય પોતાના વિકારો ઉપર અંકુશ રાખવાથી કદી શાંતિ ભોગવશે નહીં, અને પોતાનો ઉચ્ચ આશય પાર પાડી શકશે નહીં; આ વિકારો તેણે નિર્મળ કરવા જોઇએ.

આસુરી પ્રકૃતિ નિર્મળ કરવાથી જ મનુષ્ય દ્રઢ અને દૈવી થાય છે.

---

* **પ્રીતમદાસ—**

ભજો ગુરૂ બ્રહ્મ નિરંતર નામ, વિરાજે વિશ્વ ચરાચર રામ;
વિરંચિ આદિ દેહ કીટ પર્યંત, બોલે બહુરૂપ ધરી ભગવંત.
નિરંજન અંજનમાં રહ્યો આપ, જપે છે પોતે પોતાનો જાપ;
પોતે થયા સ્વામિ, પોતે થયા શિષ્ય, પોતે થયા રંક, પોતે થયા ઇશ.
પોતે થયા મેઘ, પોતે થયા મોર, પોતે સાહુકાર, પોતે થયા ચોર;
પોતે થયા કાયર, ને પોતે શુર, પોતે થયા ચંચળ, પોતે ચતૂર.
પોતે થયા દાતા, પોતે થયા દીન, પોતે ગુણવાન, પોતે ગુણહીન.
પ્રકાશક પોતે પોતાનુંજ રૂપ, ભાળ્યું સચરાચર બ્રહ્મ સ્વરૂપ.

તા. ૨૭ મી નવેમ્બર.

યોગ્ય સંભાળ, ખરા અંતઃકરણના ચિંતન અને પવિત્ર મહત્વાકાંક્ષાથી વિશુદ્ધ થવાય છે.

હૃદયશુદ્ધિથી ખરૂં બળ, શક્તિ અને ઉપયોગીપણું આવે છે, કારણ અધમ પાશવ વૃત્તિઓ નાશ નહીં પામતાં, માનસિક તથા આધ્યાત્મિક શક્તિરૂપમાં ફેરવાઈ જાય છે. પવિત્ર (વિચાર અને કર્મમાં પવિત્ર) જીવનથી શક્તિ વધે છે. દૂષિત જીવન (પાપી વિચાર સિવાય બીજું કાંઇ ન કર્યું હોય તોપણ) એ શક્તિનો ક્ષય છે—એથી શક્તિ ઘટે છે. પવિત્ર મનુષ્ય વધુ શક્તિવાળો છે, અને તેથી તેનાં કામોમા ફતેહ મેળવવામાં તથા તેની ધારણા પાર ઉતારવામાં તે દૂષિત મનુષ્ય કરતાં વધુ લાયક છે. જ્યાં દૂષિત મનુષ્ય પાછો પડે છે ત્યાં પવિત્ર મનુષ્ય આગળ વધી ફતેહ મેળવે છે. કારણ, તે પોતાની શક્તિઓને વધુ શાંત મનથી તથા વધુ ચોકસાઇથી અને વધુ સંકલ્પબળથી દોરે છે.

વિશુદ્ધિની વૃદ્ધિ સાથે જે જે તત્ત્વોનું બળવાન અને સદ્ગુણી પુરુષત્વ બનેલું છે, તે સઘળાં ખીલે છે.

તા. ૨૮ મી નવેમ્બર.

જાતસુધારણાથી મનુષ્ય વધુ અને વધુ ઉંચે-સન્માર્ગે ચઢે છે અને ઈશ્વરના જેવો વધુ અને વધુ થતો જાય છે.

મનુષ્ય જેમ જેમ વધુ નિર્મળ થતો જાય છે, તેમ તેમ તે સમજે છે કે જ્યાં સુધી તેના તરફથી ઉત્તેજન મળે નહીં, ત્યાંસુધી સઘળી પાપવાસના શક્તિહીન છે, અને તેથી તે તેની અવગણના કરે છે; અને પોતાના જીવનમાંથી તેને દૂર કરે છે. જાતસુધારણાનો આ રસ્તો લેવાથી, મનુષ્ય દૈવી માર્ગ ઉપર ચઢે છે અને તેવું જીવન અનુભવે છે; અને જ્ઞાન, ધૈર્ય, ખામોશ, દયા, અને પ્રેમ જેવા ખાસ દૈવી ગુણો દર્શાવે છે. જીવની સઘળી અસ્થિરતા અને સંશયની પાર જતાં, તથા જ્ઞાનમય અને અચળ શાંતિમાં જીવન ગાળતાં, મનુષ્યને જ્યાં અમરત્વનું જ્ઞાન થાય છે તે સ્થળ અહીંઆ જ છે એવું તે સમજે છે.

મનુષ્યને જાતસુધારણાથી પૂર્ણ સદ્‌ગુણ અને પવિત્રતા મળે છે, અને દરેક વસ્તુના હૃદયકમળ સાથે પોતાનું એકપણું અનુભવતો તે છેવટે પરમેશ્વરનો પવિત્ર અંશ થાય છે-અવતારી પુરુષ બને છે.

તા. ૨૯ મી નવેમ્બર.

નિશ્ચય-દ્રઢ સંકલ્પ વગરનું જીવન એ લક્ષ્ય વગરનું જીવન છે, અને લક્ષ્ય વગરનું જીવન એ આમ તેમ ઉડતી અને અસ્થિર વસ્તુ જેવું છે.

મનુષ્ય જ્યારે કોઇ નિશ્ચય કરે છે ત્યારે તે પોતાની સ્થિતિથી અસંતુષ્ટ છે એમ સમજવું, અને જે માનસિક તત્ત્વોમાંથી તેનુ જીવન તથા ચારિત્ર્ય બનેલાં છે, તે તત્ત્વો વડે વધુ સુંદર કારીગરીનો નમૂનો તૈયાર કરવાનુ તે માથે લે છે અને જેટલી એકનિષ્ઠાથી તે પોતાના નિશ્ચયને વળગી રહે છે તે પ્રમાણમાં તે પોતાનુ કાર્ય પાર પાડે છે.

પોતાના અહંભાવ ઉપર કંઇ પણ જીત મેળવવા નિમિત્તે સાધુ પુરુષો પવિત્ર સંકલ્પ કરે છે. પવિત્ર મનુષ્યોના-ઋષિ જીવન ગાળનારાનાં સુંદર પરાક્રમો તથા દૈવી ગુરૂઓની યશસ્વી જીત-કાર્યસિદ્ધિ અડગ સંકલ્પથી થઇ શક્યાં છે અને સાધી શકાયાં છે.

નિશ્ચય-દ્રઢ સંકલ્પ-એ ઉમદા ધારણા અને ઉચ્ચ ભાવનાનો સાથી છે.

તા. ૩૦ મી નવેમ્બર.

ખરો નિશ્ચય એ લાંબા વિચારનું પરિણામ છે.

ડગમગુ મનનો અનેક વખતનો નિશ્ચય, એ નિશ્ચય ન કહેવાય. પહેલી જ કસોટી વખતે તે તૂટી જાય છે.

મનુષ્યે શાંત ચિત્તથી નિશ્ચય કરવો જોઇએ. તેણે પોતાની સ્થિતિ બારીક રીતે તપાસવી જોઇએ, અને તેના નિશ્ચય સાથે સંજોગ તથા મુશ્કેલીનો પણ વિચાર કરવો જોઇએ, અને તેની સામું થવા તૈયાર રહેવું જોઇએ. તે પોતાનો સંકલ્પ પૂર્ણ રીતે સમજે છે, તે છેવટના નિશ્ચય ઉપર આવેલો છે, અને તે કાર્યમાં તેને કાંઈ પણ શંકા નથી, એવી તેને ખાતરી હોવી જોઇએ. આવી રીતે તૈયાર થયલા મનથી જે નિશ્ચય કરાય છે તે નિશ્ચયમાંથી ચસાય નહીં, તો તેની મદદથી મનુષ્ય યોગ્ય વખતે પોતાનો દ્રઢ સંકલ્પ જરૂર પાર પાડશે.

ઉતાવળીઆ નિશ્ચય નિષ્ફળ જાય છે.

તા. ૧ લી ડીસેમ્બર.

આળસ અને બેપરવાઇ બે સગી બ્હેનો છે, પણ શીઘ્ર કાર્ય એ સંતોષનો મિત્ર છે.

જગતમાં બધી બાબતોમાં દયામય કાયદો પ્રવર્તે છે એ વાત મન સમજતાં શિખે અને હૃદય તેનું અનુકરણ કરે તો સંતોષ એ એવો સદ્‍ગુણ છે કે જે ઉચ્ચ અને આધ્યાત્મિક સ્થિતિએ પ્હોંચી શકે.

સંતોષ રાખવો એટલે યત્ન છોડી દેવાનો નથી; એનો અર્થ એવો કે યત્ન કરવો, પણ ચિન્તા ન રાખવી; પાપ, અજ્ઞાન અને મૂર્ખામીમાં સંતોષ માની બેસી રહેવાનું નથી, પરંતુ કર્તવ્ય બજાવીને અને કાર્ય સંપૂર્ણ કરીને સંતોષ માનવો એવો એનો ભાવાર્થ છે.

અધમ જીવન ગાળતા, પાપ અને દેવામાં પડી રહેતા મનુષ્યને કંઇ અપેક્ષા નથી એમ કહેવાય છે. પરંતુ એવા મનુષ્ય ખરી રીતે તો તેનું કર્તવ્ય, તેની ફરજ—તેના ઋણ અને તેના જાતિભાઇઓ પ્રત્યેની ફરજો બજાવવી ચૂકી જાય છે, તેથી તેનામાં સંતોષનો સદ્‍ગુણ છે એમ કહેવાય નહીં; જે શુદ્ધ અને શાશ્વત આનંદ પ્રવૃત્તિમય કાર્યોથી મળે છે તેનો અનુભવ તેને થતો નથી.

ખરો સંતોષ એ પ્રામાણિક યત્ન અને સાત્વિક જીવનનું ફળ છે.

તા. ૨ જી ડીસેમ્બર.

ખરા સંતોષી મનુષ્યો ઉત્સાહ અને શ્રદ્ધાપૂર્વક કામ કરે છે, અને બધાં પરિણામો સ્વસ્થ ચિત્તે માન્ય રાખે છે.

મનુષ્યે ત્રણ બાબતોથી સંતોષ માનવો: જે જે આવી પડે તેથી, પોતાના મિત્ર અને માલમતાથી અને પોતાના પવિત્ર વિચારોથી. જે આવી પડે તેમાં સંતોષ માનવાથી તેને શોક થશે નહીં. પોતાના મિત્ર અને માલમીલકતમાં સંતોષ માનવાથી તે ચિંતા અને દુઃખમાંથી મુક્ત થશે, અને પોતાના પવિત્ર વિચારોને લીધે તે મલીન કામોમાં સડવા તથા દુઃખ ભોગવવા ફરી મન કરશે નહીં.

બીજી ત્રણ એવી બાબતો છે કે જેમાં સંતોષ માની બેસી રહેવું નહીં. આપમત, પોતાની વર્તણુક તથા આધ્યાત્મિક સ્થિતિ. આપમતમાં સંતોષ નહીં રાખેથી તે પોતાની બુદ્ધિમાં સતત વધારો કરશે; પોતાના વર્તનથી સંતોષ નહીં માનવાથી તે બળ–દ્રઢતામાં અને સદ્ગુણમાં સતત વધ્યો જશે; અને પોતાની આધ્યાત્મિક સ્થિતિથી સંતોષ નહીં માનત તે દરરોજ વધુ વિશાળ જ્ઞાન અને વધુ પૂર્ણ આનંદ મેળવશે.

જેવાં પ્રયત્નો તેવાં તેના પરિણામો હોય છે.

તા. ૩ જી ડીસેમ્બર.

વિશ્વવ્યાપી (પ્રાણી માત્ર ઉપર) ભ્રાતૃભાવ એ મનુષ્ય જાતની શ્રેષ્ઠ ભાવના છે, અને તે ભાવના તરફ જનસમૂહ ધીમે ધીમે પણ ચોક્કસ રીતે વળે છે.

જે સ્ત્રીપુરુષો અમુક કાર્ય માટે એકત્ર થાય છે, તેમના હૃદયમાં જ્યાં સુધી જરા પણ સ્વાર્થભાવના વસી રહી હોય છે ત્યાં સુધી ભ્રાતૃભાવનું મંડળ ટકી શકતું નથી, કારણ આવા સ્વાર્થીપણાથી પ્રેમની એકતાવાળો સાંધા વગરનો કોટ અંતે ફાટી જશે. જો કે ભ્રાતૃભાવના મંડળો નિષ્ફળ થયાં છે તોપણ, જો કોઈ મનુષ્ય તેના મનમાંથી કજીઆનું મૂળ ખસેડી દે, અને જે દૈવી ગુણો સિવાય ભ્રાતૃભાવના ફક્ત કલ્પિત વિચાર, મત અથવા ખોટા સ્વપ્નવત્ છે તે ગુણો અનુભવતો તે જ્ઞાની, પવિત્ર અને પ્રેમી થાય, તો તે મનુષ્ય તે ભાવના તેના પૂર્ણ સ્વરૂપમાં અનુભવે અને તેનું સઘળું સૌંદર્ય અને પૂર્ણપણું સમજે.

જે હૃદયમાં કુસંપ વસે છે તે ભ્રાતૃભાવ અનુભવતો નથી.

તા. ૪ થી ડીસેમ્બર.

શરૂઆતમાં ભ્રાતૃભાવના મનમાં વસે છે અને તેના સ્વાભાવિક પરિણામ તરીકે દુનિયામાં તે બહાર આવવી જ જોઇએ.

દીનતાની ભાવનામાંથી નમ્રતા અને શાંતિ ઉદ્દભવે છે. અહંભાવના ત્યાગથી ધૈર્ય, જ્ઞાન, કુશાગ્રબુદ્ધિ–ઝીણી સમજ આવે છે. પ્રેમમાંથી માયા, આનંદ, સંપ જન્મે છે અને દયામાંથી નમ્રતા અને ક્ષમા ઉદ્દભવે છે.

જે મનુષ્યમાં આ ચાર ગુણો એકત્ર થયા છે તેણે દૈવી જ્ઞાન મેળવ્યું છે; મનુષ્યોનાં કાર્યો કયાંથી ઉદ્દભવે છે અને તેનાં શાં પરિણામ આવે છે તે તે જુએ છે, અને તેથી અધમ વૃત્તિઓની મોહજાળમાં તે વધુ વખત પડી રહેતો નથી. અદાવત, ઇર્ષ્યા, વેર, હાંસાતોસી અને નિંદાથી મુક્ત એવું ભ્રાતભાવનું પૂર્ણ સ્વરૂપ તેણે અનુભવ્યું છે. આસુરી વૃત્તિઓ-વાળા તેમજ દૈવી ગુણોવાળા સર્વ મનુષ્યો તેના ભાઇઓ છે. તેનું મન બધા તરફ એકસરખી શુભેચ્છા દર્શાવે છે.

જ્યાં ગર્વ, સ્વમાન, તિરસ્કાર અને નિંદા છે ત્યાં ભ્રાતૃભાવ હોતો નથી.

તા. ૫ મી ડીસેમ્બર.

ભ્રાતૃભાવ માટે મનુષ્યે પ્રથમ અહંભાવનો ત્યાગ કરવો જોઇએ.

ભ્રાતૃભાવ વધારવા માટે કલ્પિત વિચારો અને યોજનાઓ ઘણી છે, પરંતુ ભ્રાતૃભાવની ભાવના તો એકજ અને અચળ છે, અને તે અહંભાવ તથા કજીઓ તદ્દન બંધ કરવામાં, અને શુભેચ્છા તથા શાંતિ આચરવામાં રહેલી છે; કારણ ભ્રાતૃભાવના એ કાંઈ કલ્પિત વસ્તુ નથી, તે તો આચરવી પડે છે. અહંભાવનો ત્યાગ અને શુભેચ્છા તેના ગ્રહદેવતા છે અને શાંતિ તેનો વાસો છે.

એક બીજા વિરુદ્ધ અભિપ્રાય રાખવો એવા મમત પર જ્યાં બે જણા આવ્યા હોય, ત્યાં અહંભાવ તથા વૈરભાવ હોય છે, અને ભ્રાતૃભાવ હોતો નથી.

જ્યાં બે જણા એક બીજાની દાઝ જાણવા, એક બીજામાં દોષ ન જોવા, એક બીજાની સામું હુમલો નહીં કરવા પરંતુ સાથે કામ કરવા, તૈયાર થયા હોય છે ત્યાં સત્ય તથા શુભેચ્છા હોય છે, અને ભ્રાતૃભાવ વસે છે.

જેનું હૃદય આખી દુનિયા સાથે એક છે તે જ ભ્રાતૃભાવ જાણે છે અને અનુભવે છે.

તા. ૬ ઠ્ઠી ડીસેમ્બર.

વહેમ અને ઘાતકીપણું એક છે.

જેઓ આપણા કરતાં વધુ શુદ્ધ અને વધુ જ્ઞાની હોય તેમને આપણી દયાની જરૂર નથી, કારણ તેવા મનુષ્યો તેવી જરૂરીઆતની પર ગયા હોય છે. આવે વખતે ભક્તિભાવ દર્શાવવો અને વધુ પવિત્ર ભૂમિકા ઉપર પોતાને ચઢાવવા તથા તે દ્વારા વધુ વિશાળ જીવનમાં દાખલ થવા યત્ન કરવો જોઇએ. વળી પોતાના કરતાં જે વધુ ડાહ્યો છે તેને જે મનુષ્ય પૂર્ણ રીતે સમજી શકતો નથી, તેણે તેની નિંદા કરતાં પહેલાં પોતાના મનને ખરા ભાવથી પૂછવું કે જેને તે તેનો કટ્ટો દુશ્મન ગણે છે તેના કરતાં તે વધુ સારો છે કે કેમ ? જો તે પોતે વધુ સારો હોય તો તેણે તેની દયા ખાવી. જો પોતે તેવો ન હોય તો તેણે તેના તરફ ભક્તિભાવ દર્શાવવો.

જે મનુષ્યને બીજા તરફ કરડી નજરથી જોઇ નિંદા કરવાની ટેવ પડી છે તેણે પોતાનામાં કેટલી ખામી છે તે જોવું જોઇએ.

તા. ૭ મી ડીસેમ્બર.

અપ્રીતિ, રોષ અને નિંદા એ તિરસ્કારનાં જુદાં જુદાં રૂપો છે, અને જ્યાં સુધી તેને હૃદયમાંથી દૂર કર્યાં નથી ત્યાં સુધી દોષ થતા અટકે નહીં.

થયલા નુકસાનના વિચાર મનમાંથી કહાડી નાખવા એ જ્ઞાન મેળવવાનો પ્રારંભ છે. એ કરતાં પણ વધુ ઉચ્ચ અને સારો રસ્તો છે; અને તે રસ્તો હૃદયને નિર્મળ કરવાનો અને મનને જ્ઞાની બનાવવાનો છે, જેથી નુકસાન કરવાના વિચાર તો આઘા રહ્યા, પણ તેવો એકકે વિચાર પણ સ્મરણ-પટપર આવે નહીં. કારણ બીજા લોકોનાં વર્તન અને કાર્યોથી ફક્ત અહંકારી અને સ્વાર્થીને ખમવું પડે છે, અને તેમને જ કચવાટ થાય છે. પરંતુ જે પોતાના હૃદયમાંથી અહંકાર અને અહંભાવને દૂર કરે છે તે "મને બીજાએ નુકસાન કર્યું છે" અથવા "બીજાએ મારી ઉપર ખોટો દોષ ચઢાવ્યો છે" એવો વિચાર કદી કરશે નહીં.

નિર્મળ હૃદયમાંથી ખરી વસ્તુસ્થિતિની સમજ થાય છે અને વસ્તુસ્થિતિની ખરી સમજ દ્વારા શાંત, દ્વેષ તથા દુઃખથી રહીત, નિશ્ચિંત અને જ્ઞાની જીવન ઉદ્દભવે છે.

જે બીજાનાં પાપો માટે સંતાપ કરે છે અને અસ્વસ્થ રહે છે તે સત્યથી દૂર છે.

તા. ૮ મી ડીસેમ્બર.

જે પોતાનાંજ પાપો માટે સંતાપ કરે છે અને અસ્વસ્થ રહે છે તે જ્ઞાનના દ્વારની ઘણી નજીક આવી પહોંચ્યો છે.

જેના હ્રુદયમાં રોષના ભડકા બળી રહ્યા છે તેને શાંતિ મળતી નથી, અને તે **સત્યને** સમજતો નથી. જે પોતાના હ્રુદયમાંથી રોષ દૂર કરશે તે (**સત્યને**) ઓળખશે અને સમજશે.

જેણે પોતાના હ્રુદયમાંથી પાપવાસના દૂર કરી છે, તે બીજાને તેવા પાપી જોઇને રોષ કરશે નહીં અથવા તેની સામું થશે નહીં, કારણ તે ક્યાંથી કેવી રીતે ઉદ્દભવી તેનું તેને જ્ઞાન થયું છે અને અજ્ઞાન અવસ્થાની ભૂલોનું તે પરિણામ છે એમ તે સમજે છે. જ્ઞાનની વૃદ્ધિથી પાપ થતું અટકે છે. જે પાપ કરે છે તેનામાં સમજ હોતી નથી; જે સમજે છે તે પાપ કરતો નથી.

જેઓ મૂર્ખાઈથી શુદ્ધ મનુષ્યને ઇજા કરવા પોતાને સમર્થ માને છે તેમના તરફ પણ તે મનુષ્ય તેનો માયાભાવ બતાવે છે. બીજા લોકોના તેના તરફના નીચ વલણથી તેને દુઃખ થતું નથી. તેનું હ્રુદય **દયા** અને **પ્રેમમાં** વિશ્રાંતિ ભોગવતું હોય છે.

જેઓ નીતિમય જીવન ગાળવા ધારતા હોય તેમણે તે બાબત શાંત ચિત્તે અને સમજપૂર્વક વિચાર કરવો.

તા. ૯ મી ડીસેમ્બર.

શુદ્ધ હૃદય અને સાધુ જીવન એ મોટી અને સૌથી અગત્યની બાબતો છે.

સ્વાર્થી અને આપમતલબના વિચારો અને કર્મો દુઃખ આણે છે. સત્યમાંથી ઉદ્ભવતા વિચારો અને કર્મો આનંદ આણે છે. જે રીતથી મન આ પ્રમાણે બદલાય છે અને રૂપાંતર થાય છે તે રીત એ છેઃ **ચિંતન** અને તેનો **આચાર.** શાંત ચિંતનથી સદ્વર્તનનું મૂળ અને તે મુજબ વર્તવાનું કારણ કઢાય છે, અને આચારથી રોજ સત્કર્મ કરાય છે.

સત્યનું જ્ઞાન પુસ્તકથી, સૂક્ષ્મ તર્કથી, વાદવિવાદથી અથવા વિવાદયુક્ત ચતુરાઇથી મળતું નથી; તે તો સત્કર્મથી મળે છે.

સત્યનું જ્ઞાન કંઇ ચોપડીમાંથી મળતુ નથી, તે તો તેને આચારમાં મૂકવાથી જ શિખી અને જાણી શકાય છે.

તા. ૧૦ મી ડીસેમ્બર.

જે સત્યને આચારમાં મૂકી જાણે છે તે જ સત્યનો* અધિકારી છે.

જે સત્યને મેળવવા ઇચ્છા રાખતો હોય તેણે તેને આચારમાં મૂકવું જોઇએ. તેણે **આત્મસંયમના** પહેલા પાઠથી જ શરૂઆત કરવી જોઇએ, તેમાં પૂર્ણ રીતે પાવરધા થવું જોઈએ, અને સદસત્‌ની પૂર્ણ કળા જે મેળવવાની તેની ઇચ્છા છે તે મેળવે ત્યાં સુધી તેણે એક પછી એક સદ્‌ગુણ પ્રાપ્ત કરી આગળ વધવું જોઇએ. મનુષ્યો સાધારણ રીતે એમ ધારે છે કે અમુક વિચાર અથવા અભિપ્રાય રાખવામાં **સત્ય** સમાયલું છે. તેઓ સંખ્યાબંધ પુસ્તકો વાંચી અમુક અભિપ્રાય ઉપર આવે છે અને તેને "**સત્ય**" કહે છે, અને તે પછી પોતાનો અભિપ્રાય **સત્ય** છે એમ સાબીત કરવા પોતાના જાતિભાઇઓ સાથે વાદવિવાદમાં ઉતરવા બહાર પડે છે. સાંસારિક બાબતોમાં મનુષ્યો ડાહ્યા હોય છે, કારણ તેમની પોતાની ધારણા પાર પાડવા માટે તેઓ અમુક કાર્ય કરે છે, પરંતુ આધ્યાત્મિક બાબતોમાં તેઓ મૂર્ખ હોય છે; કારણ તેઓ ફક્ત વાંચી જાણે છે અને કાર્ય કરતા નથી; અને તેમ છતાં તેમણે **સત્ય** મેળવ્યું છે એમ તેઓ ધારે છે.

જેનું જીવન શુદ્ધ અને નિષ્કલંક વર્તન રાખવે છે તે જ સત્યનો અધિકારી થયો હોય છે.

---

* અખો—

બ્રહ્મવેત્તા કેમ દર્શે ભાઈ, જે બ્રહ્મ કલામાં રહ્યા સમાઇ;
મેલી આંખે જે કોઇ ધાય, બ્રહ્મવેત્તા કેમ દરશ્યા જાય;
અખા આંખ તો ઉપજે નવી, તો બ્રહ્મવેત્તા દર્શે અનુભવી.

તા. ૧૧ મી ડીસેમ્બર.

કોઈનો પણ અપવાદ રાખ્યા સિવાય સર્વ ઉપર પ્રેમ રાખો.

પ્રેમનું સ્વરૂપ એવું છે કે તે ઉપર કોઈ ધર્મ, પંથ, શાળા અથવા મંડળની સ્વતંત્ર માલીકી થાય નહીં. તેથી અમુક લોક તેમના અમુક પંથોમાં **સત્યની** સ્વતંત્ર માલીકીનો હક ધરાવતા આવે એ **પ્રેમ**નો અસ્વીકાર કરવા બરોબર છે. **સત્ય** એ **જીવ** અને **આત્મા** છે, અને જો કે ઘણા સંપ્રદાયો તેનો ઉપદેશ કરે તોપણ તે અમુક સંપ્રદાયનું જ છે એમ કહેવાય નહીં. **પ્રેમ** એ પાંખોવાળો દેવદૂત છે, જે કોઈ પણ પુસ્તકીઆ મતથી બંધાઈ રહેતો નથી. મનુષ્યોના અભિપ્રાય, ઉપદેશ, અને તત્ત્વજ્ઞાન—એ સઘળા કરતાં **પ્રેમ** મહાન અને પર છે; તોપણ તે ધાર્મિક અને અધર્મી, પ્રામાણિક અને અપ્રામાણિક, સ્વચ્છ અને મલીન સૌને આલિંગન આપે છે. જેનો **પ્રેમ** એવો ગહન અને વિશાળ હોય કે સઘળા ધર્મના સર્વ મનુષ્યોને તેની પાંખમાં લઈ લે તે જ મનુષ્ય ખરો ધર્મિષ્ઠ, ખરો ડાહ્યો અને વળી ખરો જ્ઞાની છે, કારણ મનુષ્યોને તેમના ખરા રૂપમાં તે જાણે છે તથા જુએ છે.

દ્વેષ એ પ્રેમનો અભાવ છે, અને તેથી પ્રેમમાં જે સઘળાનો સમાવેશ થાય છે તે સઘળાનો તેમાં અભાવ છે.

તા. ૧૨ મી ડીસેમ્બર.

મનુષ્યનું મન સમસ્ત મનુષ્યજાતિને કાંઇ પણ ભેદભાવ
સિવાય પોતાની માયા ભરેલી બાથમાં લે
ત્યાંસુધી પ્રેમ મનને વિશાળ કરે છે.

પ્રેમનો રસ્તો એ **જીવનનો—અમર જીવનનો** રસ્તો છે, અને તે રસ્તાની શરૂઆત **બીજાનાં** છિદ્રો, કજીયા, દોષ, અને વહેમ **દૂર રાખવામાં** સમાયલી છે. આ ન્હાના દુર્ગુણો આપણામાં હોય તો આપણે ભોળવાવું નહીં, પરંતુ આપણામાં **પ્રેમ** નથી એમ કબૂલ કરવું જોઇએ. જાતે આવા ખુલ્લા દિલના થવાથી **પ્રેમ** શોધવા પાત્ર થઇશું. પરંતુ જાતને ભોળવવાથી **પ્રેમથી** દૂર રહેવાય છે. જો આપણે **પ્રેમમય** થવું હોય તો પહેલેથી જ શરૂઆત કરવી અને આપણા દેશી ભાઇઓ અને દેશી કારીગરો સંબંધી સર્વ હલકા અને વહેમ ભરેલા વિચારો મનમાંથી કહાડી નાખવા જોઇએ. ઉદાર દિલથી તેમની સાથે વર્તવા, તેમનાં કાર્યો યોગ્ય દૃષ્ટિથી જોવા અને જાતિહક તથા જાતિસ્વતંત્રતા સંબંધી તેમના અભિપ્રાય, રીતભાત અથવા કર્મો, આપણાથી ઉલટાં હોય ત્યારે તે માટે તેમને ક્ષમા આપવા આપણે શિખવું જોઇએ. આ પ્રમાણે એક **મહાત્મા** **પ્રેમને** એક સ્થાયી શક્તિ હોવાનું કહે છે તેવા **પ્રેમથી** આપણે તેમને ચાહીશું.

કોઇ પણ પંથનો હોય યા ન હોય તોપણ જેનામાં
પ્રેમ છે તેને જ સત્યનું જ્ઞાન થાય છે.

તા. ૧૩ મી ડીસેમ્બર.

સત્યનું જીવન એવું છે કે તેમાં કુવિચાર અને કુકર્મનો ત્યાગ થાય છે, અને સુવિચાર અને સત્કાર્ય કરાય છે.

મનુષ્યોનાં કુકર્મો જ દુનિયામાં સર્વ પ્રકારનાં દુઃખ આણે છે; સત્કર્મો જ સઘળી વિપત્તિઓને સુખરૂપમાં બદલી શકે છે. કુકર્મોથી દુઃખ થાય છે; સત્કર્મોથી સુખ મળે છે.

પરંતુ મનુષ્યે એવો વિચાર ન કરવો કે "બીજાનાં કુકર્મોથી હું દુઃખી થયો," કારણ એવા વિચારથી બીજા તરફ વેરભાવ થાય છે અને તિરસ્કાર વધે છે. તેણે સમજવું જોઇએ કે તેના પોતાના અંતરમાં કાંઇ ખામી છે, જે દુઃખ આણે છે; તે હજુ અપૂર્ણ છે અને તેના અંતરમાં કંઇ ખોડ છે કે જે તેણે સુધારવાની છે એવું તે (દુઃખ) બતાવે છે. પોતાના વર્તનની ખાતરી માટે અથવા પોતાની દુર્દશા માટે તેણે બીજાઓ ઉપર આરોપ મૂકવા ન જોઇએ, પરંતુ હૃદયને વધુ દૃઢ બનાવવું, અને સત્ય વધુ બળથી ગ્રહણ કરવું.

સત્યના પવિત્ર માર્ગે ઉપર નમ્ર પગલે ચાલો.

તા. ૧૪ મી ડીસેમ્બર.

સત્યના નિયમો સ્થાયી અને શાશ્વત છે, અને તે કોઇથી ઘડી શકાય તેમ નથી, તેમ રદ થઇ શકે તેમ પણ નથી.

સત્યના નિયમો બારીક તપાસથી અને આચારમાં મૂકી શોધી કહાડેલા છે, અને તેમનું વિવેચન એવી રીતે કરી તેમને ગોઠવેલા છે, કે બીજા મનુષ્યોને તે માર્ગે જવું વધુ સુલભ પડે; અને જે લોકો પાપમાંથી પાપ રહિતપણામાં, અસતમાંથી સત્‌માં ગયા છે તે દરેક આ જ રસ્તે ગયા છે. એ જ સનાતન માર્ગે દરેક સાધુ, દરેક મહાત્મા, દરેક પેગંબરે ચાલી દૈવી પૂર્ણતા મેળવી છે, અને ભવિષ્યમાં આ યશસ્વી આશય સાધવા, દરેક પામર જીવ એ જ રસ્તે જશે. જો કોઈ મનુષ્ય પાપમાંથી મુક્ત થવા દરરોજ યત્ન કરતો હોય, અને પોતાના હ્રદયને નિર્મળ કરતો હોય, તો તે કયો ધર્મ પાળે છે તે જોવાનું નથી; તે આ જ માર્ગે ચાલે છે. કારણ મતમતાંતરો, શાસ્ત્રો અને ધર્મોમાં મતભેદ થાય, પરંતુ પાપમાં મતભેદ થતો નથી–પાપ દૂર કરવામાં મતભેદ થતો નથી અને સત્યમાં મતભેદ થતો નથી.

યુગે યુગે ધર્મ બદલાય છે, પરંતુ દૈવી સદ્‌ગુણના નિયમો અનાદ્યંત એકજ રહે છે–તેવાને તેવા જ ચાલુ રહે છે.

તા. ૧૫ મી ડીસેમ્બર.

જો કે સત્ય (આત્મા) ના રૂપો જૂદાં છે અને તેઓ મનુષ્યોના ઉર્ધ્વ માર્ગના પ્રત્યેક આશ્રમને અનુકૂળ છે તોપણ તે-સૌનો આત્મા* એક છે.

આપણે સર્વ મહાન્ ગુરુઓને ચરણે પડી તેમનો બોધ લઇએ છીએ. જે દૈવી ગુણો અને બોધવચનો શ્રી કૃષ્ણના ચારિત્ર્યમાં જોવામાં આવે છે, તે દૈવી ગુણો અને બોધવચનો દેશ દેશના સદ્‌ગુરુઓના જીવનચરિત્રમાં તથા ઉપદેશોમાં જોવાથી અનહદ આનંદ થાય છે. આપણને તેઓ ચમત્કારિક અને પૂજનીય છે, અને તેઓ એવા મહાન્, સદાચારી અને જ્ઞાની છે કે આપણે તેમની ભક્તિ કરીએ તથા તેમનો બોધ લઇએ. જે જૂદી જૂદી જાતોમાં તેમણે અવતાર લીધો છે, તેમના મન ઉપર આપણા જેવી જ કાયમની એક સરખી અદ્‌ભુત છાપ તેમણે બેસાડી છે, અને લાખો મનુષ્યોનું અમર પૂજન પામતા આવ્યા છે.

મહાન્ ગુરુઓ મનુષ્યજાતિના ઉત્તમ પુરુષો છે, જે સ્થિતિ સર્વ મનુષ્યોએ એક દિવસ પ્રાપ્ત કરવાની છે.

---

* જીવ શિવ એક છે રે, જો જાણે જીવની જાત;
પોતાને રંગ પાસ લાગ્યો, ત્યારે બીએ પાડી ભાત.

તા. ૧૬ મી ડીસેમ્બર.

દેહાભિમાની જીવના સઘળા ભોગવિલાસ અને તૃષ્ણામાંથી મુક્ત થવું એ હૃદયની પૂર્ણ શુદ્ધિની સ્થિતિ છે.

સાંસારિક જીવન અને ધાર્મિક જીવન વચ્ચે ફરક રહેલો છે. જે તેના દૂષિત વિચારોને ત્યજી દેવાની ઇચ્છા વગર દરરોજ અનુસર્યા કરે છે તે અધર્મી છે, અને જે તેના દૂષિત વિચારો ઉપર દરરોજ કાબુ રાખી તેને દૂર કરે છે તે ધર્મિષ્ઠ છે.

ધર્મિષ્ઠ મનુષ્યે તેના વિકારોને તથા વિલાસવૃત્તિને તૃપ્ત કરતાં અટકવું જોઇએ; કારણ તેમાં જ ધર્મ છે. તેમણે મનુષ્યો તથા વસ્તુઓને તેમના મૂળ સ્વરૂપમાં જોતાં શિખવું જોઇએ, અને તે સૌ પોતપોતાની પ્રકૃતિને અનુસરી જીવન ગાળે છે, તથા બુદ્ધિમાન મનુષ્યની માફક પોતપોતાનો રસ્તો જાતે પસંદ કરે છે એ તેણે સમજવું જોઇએ. તેણે પોતાના જીવનના નિયમો તેમના ઉપર ઘુસાડવા જોઇએ નહીં. અને તે પોતે તે લોકો કરતાં વધુ ઉચ્ચ ભૂમિકા ઉપર છે એવું કદી અનુમાન કરવું નહીં-તેમ ધારવું પણ નહીં. તેણે પોતે તેમની સ્થિતિમાં બેસી તે દૃષ્ટિથી જોતાં શિખવું જોઇએ.

સત્યનો પ્રેમી સર્વ મનુષ્યોને વ્હાતો હોવો જોઇએ. તેણે પોતાનો પ્રેમ કાંઇ પણ દાબ વગર, વિના સંકોચે ચોગરદમ પાથરી દેવો.

તા. ૧૭ મી ડીસેમ્બર.

જીવનના સઘળા બનાવોમાં જે બાબત ઉપર આપણે પૂરો વિશ્વાસ રાખી શકીએ, તે બાબત સદસત્‌ના કાયદાની ચોક્કસ સત્તા છે.

જીવનના સતત ફેરફાર અને તેની બેસલામતી તથા તેના રહસ્યને લીધે મનની સુખશાંતિ ટકાવી રાખવા સારૂ અમુક ચોક્કસ ધોરણ શોધવું કે જે ઉપર ઠરી શકાય. આ મૂળ ધોરણ જેનું જ્ઞાન આખી મનુષ્યજાતે છેવટે મેળવવું જોઇએ તે "**દૈવી ન્યાય**" શબ્દોથી ઓળખાય છે. માનુષી ન્યાયમાં દરેક મનુષ્યના જ્ઞાન અથવા અજ્ઞાનને અનુસરી ભેદ પડે છે, પરંતુ જે દૈવી ન્યાયથી સૃષ્ટિ અનાદ્યંત ટકી રહી છે, તેમાં કાંઈ ફરક પડી શકે નહીં. **દૈવી ન્યાય** એ આધ્યાત્મિક ગણિત રૂપે છે. જેમ આંકડાઓ અને પદાર્થોની ગણત્રીમાં, બે અને બે ચાર જ થાય તેવી ગણત્રી મનુષ્યોના વિચારો અને કાર્યોની છે.

જેવું કારણ તેવું જ પરિણામ હમેશ આવશે.

તા. ૧૮ મી ડીસેમ્બર.

જે સઘળા આધ્યાત્મિક નિયમો મનુષ્યો જાણે છે તે નિયમો ચોક્કસ ધોરણે ચાલે છે અને ચાલવા જોઈએ.

એક સરખા બનાવમાં જેવા વિચાર અથવા કર્મ કર્યાં હોય, તેનાં પરિણામ હમેશ તેવાં જ આવશે. આ જરૂરી ન્યાય સિવાય જનસમાજનું બંધારણ ટકી શકે નહીં; કારણ મનુષ્યનાં કાર્યોને ન્યાય મળતાં જોઈ, જનસમાજ અધોગતિમાં પડતી અટકે છે.

આ ઉપરથી એમ અનુમાન થાય છે કે સુખદુઃખની વ્હેંચણી સંબંધી, જીવનક્રમમાં દેખાતી વિષમતા એ અચૂક ન્યાય માર્ગે જતી સદસત્‌ની શક્તિઓનું પરિણામ છે. આ અચૂક ન્યાય, આ પૂર્ણ કાયદો જીવનક્રમમાં ખસુસ કરી દેખાય છે; જેનું જ્ઞાન થવાથી મનુષ્ય પૂર્ણતાએ પ્હોંચે છે, ડાહ્યો તથા જ્ઞાની બને છે, અને તેને સુખ શાંતિ મળે છે.

સૃષ્ટિનો સદસત્‌નો નિયમ પક્ષપાતી નથી અને તેમ હોઈ શકે નહીં, કારણ તેમ હોય તો સૃષ્ટિ પડી ભાંગે.

તા. ૧૯ મી ડીસેમ્બર.

સત્યથી અધિક કાંઈ નથી.

મનુષ્યના હૃદયમાંથી આ ચોક્કસ માન્યતા ખસેડી લો, પછી જુઓ તે પ્રારબ્ધ રૂપી પોતે જ રચેલા સાગર ઉપર સુકાન, નકશા અથવા હોકાયંત્ર વગર આમ તેમ તણાતો માલમ પડશે. (તે એકલો પડેલો હોવાથી) તેને પોતાનું જીવન અથવા ચારિત્ર્ય ઉભું કરવાનું સ્થાન નથી, ઉમદા કાર્યો કરવા ઉમંગ થતો નથી, અને (પૃથ્વીનો છેડો ઘર એવું તેને ન હોવાથી) નીતિમય કાર્ય કરવા કારણ નથી. તેના હૃદયમાં શાંતિરૂપી બેટ નથી, તેમ આશ્રયરૂપી બંદર નથી. દૈવી ન્યાય એવા ચોક્કસ સિદ્ધાંત પર રચાયલો છે કે છેક અજ્ઞાન મનુષ્યો ઈશ્વરને એક મહાન્ પુરુષ માની તેનું મન નિર્મળ છે, તે ભૂલ કરતો જ નથી, અને તે બેવચની નહીં થતાં અંશમાત્ર ક્રૂરતો નથી એમ કહી તે ન્યાય માટે તેમની દ્રઢ શ્રદ્ધા બનાવે છે.

આ સિદ્ધાન્ત મુજબ કોઈના ઉપર કૃપા અથવા દૈવયોગ હોતા નથી, પરંતુ તેમને અચૂક અને અચળ ન્યાય મળે છે. આ હિસાબે મનુષ્યોનાં દુઃખો, તેમના કર્મના ફળ તરીકે ખરાં છે, તેનાં કારણો તેમની અજ્ઞાનતામાં થયલી ભૂલો છે; પરંતુ છેવટે તો તે દુઃખો—કર્મફળો જતાં રહેશે.

મનુષ્યે જે કાંઇ કર્યું ન હોય અથવા કરવું બાકી રાખ્યું હોય તે માટે તે દુઃખ ભોગવતો નથી, કારણ જો એમ બને તો કારણ વગર પરિણામ થયું કહેવાય.

તા. ૨૦ મી ડીસેમ્બર.

કૌશલ્ય, વિચક્ષણ બુદ્ધિ, સદાચાર અને ગૌરવવાળા મનુષ્યો દુનિયા પર તૈયાર ઉતરી આવતા નથી. અનેક જીવોમાં કરેલાં કર્મ અને તેના ફળના પરિણામ રૂપે તેઓ છે.

ફુલનો વૃદ્ધિક્રમ જોવામાં આવે છે. માનસિક વૃદ્ધિ જો કે જોવામાં આવતી નથી, તોપણ તેમાં તેવું જ થાય છે.

મેં કહ્યું કે માનસિક વૃદ્ધિ જોવામાં આવતી નથી; સામાન્ય ભાવાર્થે તરીકે જ આ ખરૂં છે. ખરો તત્ત્વજ્ઞાની અને ઋષિ તેની જ્ઞાનદ્રષ્ટિથી આધ્યાત્મિક વૃદ્ધિક્રમ જુએ છે. સાધારણ નિરીક્ષણ કરનારની માફક, ભૌતિકવિદ્યા જાણનાર કુદરતી કાર્યો અને તેનાં પરિણામોથી જેવો માહીતગાર હોય છે તેવો આધ્યાત્મિક કાર્યો અને તેનાં પરિણામોથી તે માહીતગાર હોય છે. છોડની માફક ચારિત્ર્યનો વૃદ્ધિક્રમ તે જુએ છે, અને જ્યારે વિચક્ષણ બુદ્ધિ અને સદ્‌ગુણવાળા મહાન્ પુરુષો તેની નજરે પડે છે, ત્યારે કેવાં માનસિક બીયાંમાંથી તેમનો ઉદ્ભવ થયો છે અને લાંબા કાળની ગુપ્ત ખીલવણીથી ધીમે ધીમે કેવી રીતે પૂર્ણ દશાએ તેઓ પ્હોંચ્યા છે તે તે જાણે છે.

તૈયાર (પરિપક્વ) દશામાં કાંઇ પણ મળતું નથી. હમેશ ફેરફાર, વૃદ્ધિક્રમ અને પૂર્ણ દશા એ ક્રમ ચાલે છે.

તા. ૨૧ મી ડીસેમ્બર.

આધ્યાત્મિક જાગૃતિ થવાથી વધુ ઉમદા જીવન તરફ આપણે વળીએ છીએ.

હરકોઈ મનુષ્ય જેમ બે દેશોમાં એકી વખતે રહી શકે નહીં, પરંતુ બીજા દેશમાં વસે તે પહેલાં તેણે એક દેશ છોડવો જોઇએ; ત જ પ્રમાણે બે માનસિક પ્રદેશોમાં તે એકી વખતે વસી શકે નહીં; સત્યના પ્રદેશમાં (દૈવી-અલૌકિક ભૂમિમાં) તે શાંતિથી રહે તે પહેલાં તેણે પાપનો પ્રદેશ છોડવો જોઇએ. પોતાના કરી લીધેલા પ્રદેશમાં નવે નામે શરૂઆત કરે, ત્યારે જેમ કોઈ તેનું મૂળ વતન છોડતી વેળા તેનાં વહાલાં વળગણો -સંસ્મરણો, માયાભરી સોબતો, પ્રિય મિત્રો તથા સગાંઓ, કે, જે સઘળાં ઉપર તેનું મન સદાનું-નિરંતરનું ચ્હોંટી રહ્યું હોય તેમનાથી જૂદા પડી તેમને પાછળ મૂકે છે તે જ પ્રમાણે જે કોઇ સત્યની નવી દુનિયામાં રહેવા નિશ્ચય કરે, તણે દૂષિત જૂની દુનિયા, તેની વહાલી મોજમઝા, પોષેલાં પાપો, અને ખોટી સોબતોનો ત્યાગ કરવો જોઇએ. આવા ત્યાગથી તે મનુષ્યને લાભ થાય છે, મનુષ્યજાતિને લાભ થાય છે અને સૃષ્ટિ વધુ સુંદર અને પ્રકાશવાળું સ્થાન બને છે.

જો મહાન્ શાંતિમાં આપણે ભળવું હોય, તો આપણા શરીરે વળગેલો ×અધમ વાસનારૂપી મેલ દૂર કરવો જોઇએ.

× **પ્રીતમદાસ—**

મોટા મુની દેહ દમે દિન રાત, હરિનું હારદ ન આવે હાથ;
કોઈ પીએ દૂધ, ખાએ ફળ ફુલ, કોઈ ખાએ કાઢીને તે કંદમૂળ.
કોઈ કરે તીરથ વ્રત અમૂલ્ય, નાʼવે નિજ નામ જાણ્યાને તૂલ્ય;
કોઈ કરે જોગ જગન ને જાગ, કોઈ ધરે વેષ વિશેષ વૈરાગ.
કોઈ તજી લૂણ અલૂણું ખાય, કોઈ તજી ધામ ઉઠી વન જાય;
કોઈ તજે ભોગ તણા વિલાસ, કોઈ કુટે શિર મૂકે નિશ્વાસ.
કોઈ કહે ધિક્ ધિક્ આ સંસાર, કોઈ ત્રીયાદી મને દે નિરધાર;
આવા કાંઈ પાર વિનાના પ્રપંચ, તેણે કરી રામ ન રીઝે રંચ.

તા. ૨૨ મી ડીસેમ્બર.

સત્ય વિચારો સત્ય માનસિક વલણુમાંથી ઉદ્ભવે છે, અને સત્ય કાર્યો તરફ દોરે છે.

જે માનસિક વૃત્તિ જીવનના સઘળા બનાવો શુભ સમજે અને તેમાંથી દ્રઢતા, જ્ઞાન અને વિવેક મેળવે, તેજ ખરી કહેવાય. આનંદના, ખુશીના, આશાના, વિશ્વાસના, હિંમતના, દ્રઢ પ્રેમના, વિશાળ ઉદારતાના, અપૂર્વ શ્રદ્ધા અને ભરોસાના વિચારો, એજ ખરા વિચારો છે. આ વિચારોથી દ્રઢ ચારિત્ર્યવાળા પુરુષો અને કાર્ય કરવાવાળા ઉમદા મનુષ્યો બને છે, અને જે કાર્યસિદ્ધિથી દુનિયા આગળ વધે છે તે માનવવિકાસરૂપી ઇમારત રચે છે. કોઇ વાસ્તવિક ધારણા પાર પાડવા માટે કાર્યમાં ઉત્સાહ અને શક્તિ પ્રેરતા, આવા વિચારોમાંથી સારૂં પરિણામ નિઃસંશય આવે છે; અને ટેકરી ઉપર ચઢનાર જેમ આખરે ટોચે પ્હોંચે છે તેમ ખંતીલો, આનંદી અને અથાગ કામ કરનાર આખરે પોતાનો હેતુ પાર પાડે છે.

કામ પાર પાડનાર લોકોએ તેમની કાર્યસિદ્ધિ તે કામ પાછળ આખો વખત મંડી રહી મેળવી છે.

તા. ૨૩ મી ડીસેમ્બર.

દુઃખ એ નિર્મળ મન કરતી તથા પૂર્ણતા આણતી ક્રિયા છે.
"આપણે દુઃખ ભોગવીએ છીએ તેને લીધે આપણે
આજ્ઞાધીન થઇએ છીએ."

બીજાઓને દુઃખ દેવું એ અજ્ઞાનમાં વધુ ગરક થવા બરોબર છે; પરંતુ જાતે દુઃખ ભોગવવાથી જ્ઞાનની વધુ નજીક જવાય છે. કેવી રીતે માયાળુ અને દયાળુ થવું તે દુઃખ શીખવે છે. તેથી તેઓ આખરે કોમળ હૃદયના થઈ, બીજાનાં દુઃખો માટે વિચાર કરે છે. મનુષ્ય જ્યારે ઘાતકી કર્મ કરે છે, ત્યારે તે તેના અજ્ઞાનને લીધે એમ ધારે છે કે આટલેથી જ તેનો પાર આવ્યો; પરંતુ આ તો તેની શરૂઆત છે. તે કર્મને લગતાં પરિણામોની હારમાળા તેને દુઃખના ત્રાસદાયક નરકમાં પટકાવી દેશે. કારણ દરેક ખોટા વિચાર અથવા દયાહીન કર્મ માટે આપણને માનસિક અથવા શારીરિક દુઃખ, કોઇ રૂપમાં થવું જોઇએ; અને પ્રથમ કરેલા વિચાર અથવા કર્મના પ્રમાણમાં જ તે દુઃખ થશે.

મનુષ્ય દુઃખથી માહીતગાર થાય છે ત્યારે બીજાનાં દુઃખો સારૂ
તેને અનુકંપા થાય છે.

તા. ૨૪ મી ડીસેમ્બર.

તમારી પાસે અને તમારી ભીતરમાં દરેક * ઉપાય છે.

જેમ ન્હાનાં કામો ખંતથી કરવાથી વધુ દ્રઢતા મળે છે તેમ તેવાં કામો બેવકુફીથી કરવાથી વધુ નિર્બલતાએ પહોંચાય છે. મનુષ્ય જે પ્રકારે તેની ન્હાનો ન્હાની ફરજો બજાવે છે તેવા જ તેના ગુણો હોય છે. કમઅક્કલપણું એ પાપના જેવું જ દુઃખનું મોટું મૂળ છે, અને જ્યાં સુધી તેનામા દૃઢ ચારિત્ર્યનો કાંઈ અંશ હોય નહીં ત્યાં સુધી મનુષ્યને ખરૂં સુખ મળે નહીં. ન્હાનાં કામો પણ જરૂરનાં છે એમ સમજી તે ધોરણે કામ કરવાથી નિર્બળ મનુષ્ય દૃઢતાવાળો થાય છે. ન્હાનાં કામો બાબત શિથિલતા અને બેદરકારી રાખેથી બળવાન મનુષ્ય નબળો બને છે અને તેથી તેનું સરળ જ્ઞાન ખુએ છે, તથા શક્તિ ઉપર પાણી ફેરવે છે.

ચાલુ વખતમાં જ મક્કમપણે અને ડહાપણથી વર્ત્યા સિવાય દ્રઢતા અને જ્ઞાન મેળવવાનો બીજો રસ્તો નથી.

---

* અખો—

સાધન સર્વ વિચાર, બુદ્ધિથી જોને શોધી;
હું નહિ, તું નહિ, તે નહિ, ઘર મૂક વિરોધી,
ગુરૂ થા તારો તુંજ, નથી કોઇ બીજો ભજવા;
બાહ્ય સુરતને ટાળ, વાળ અંતરમાં વસો,
જેમ છે તેમનું તેમ અખા, થયું ગયું કાંઇ નથી;
આપે આપ આનંદઘન, સ્વસ્વરૂપ જોયું મથી.

તા. ૨૫ મી ડીસેમ્બર.

વર્ષ પુરૂં થવા આવ્યું છે, માટે હવે તે દરમિયાનની ભૂલો, અપકાર, નુકસાનો જેઓ હમેશ માટે ભૂલી જાય અને ફરી યાદ ન આવે એમ કરે તેઓ સુખી સમજવા.

જે થવાનું તે થઇ ગયું, તે બદલાય તેમ નથી; માટે તે તદ્દન ભૂલી જાઓ, પરંતુ તેનો દૈવી બોધ લક્ષમાં લઈ સાર ગ્રહણ કરો. તે ઉપદેશોનો ચાલુ કાળમાં આશ્રય લો, અને હવે પછીનાં વર્ષોમાં તેમને વધુ ઉમદા, વધુ નિર્મળ, વધુ પૂર્ણ (રૂપિ) જીવનનાં પગથીઆં તરીકે ગણો. ગત વર્ષની સાથે તિરસ્કાર, રોષ, કજીઆ અને દુષ્ટ ભાવનાને જવા દો; તમારી હૃદયરૂપી પાટી ઉપરથી દ્વેષભાવનાં સ્મરણો અને સર્વ મલીન ઈર્ષ્યાઓને ભૂંસી નાંખો. **"પૃથ્વી ઉપર શાંતિ પ્રસરો અને ભ્રાતૃભાવ વધો"** એવો પોકાર જેના પડઘા દુનિયામાં હાલના વખતે લાખો મનુષ્યના મુખમાંથી નીકળે છે તે પોકાર નકામા ટાહેલા તરીકે નહીં વાપરતાં આચારમાં મુકો. તે સત્ય મુજબ તમારૂં વર્તન રાખો. તેને તમારા હૃદયમાં વસવા દો, અને દુષ્ટ વિચારોથી સલાહશાંતિની ભાવનામાં તેને ખલેલ પાડો નહીં.

જેણે કોઇને પણ નુકસાન કરેલું ન હોવાથી તેવું નુકસાન યાદ કરવાનું નથી, જેણે કોઇને અપકાર કરેલો ન હોવાથી તે દોષ ભૂલવા કારણ નથી, જેના નિર્મળ હૃદયમાં બીજાને માટે દ્વેષી વિચાર મૂળ ઘાલી વિસ્તાર પામતો નથી તે સુખી છે.

તા. ૨૯ મી ડીસેમ્બર.

એવી એકે મુશ્કેલી નથી કે જેનો સામું થઇ તેને વશ કરવાનું સામર્થ્ય મનુષ્યમાં ન હોય.

તમારી મુશ્કેલીઓ અને ગુંચવણોને આફતનાં અશુભ ચિહ્નો તરીકે ગણુશો નહીં. એમ કરવાથી તમે તેમને અશુભ બનાવશો. માટે તેમને શુભ ચિન્હો તરીકે ગણો, અને ખરેખર તે તેવા જ છે. તમે તેમાંથી છટકી જઇ શકો એવો વિચાર મનમાં લાવશો નહીં; કારણ તમે તેમ કરી શકો તેમ નથી. તેમનાથી નાસી છૂટવા યત્ન કરતા નહીં, એ અશકય છે, કારણ જ્યાં જ્યાં તમે જશો ત્યાં તે તમારી સાથે જ આવશે; માટે શાંતિથી અને હિંમતથી તેમની સામે થાઓ. મનને ડગવા દીધા સિવાય અને સ્વમાન રાખી તેમના સામું થજો. તેમના પ્રમાણની તુલના કરો, તેમનું બળ તપાસો, તેઓ કેવા પ્રકારના છે તે સમજો, તેમની ઉપર હુમલો કરી છેવટે તેમને હરાવી કાઢો. આ પ્રમાણે તમે બળ અને બુદ્ધિ ખીલવશો, અને તેમ કરવાથી ઉપરચોટીઆ જોનારની નજરે નહીં પડતા સુખી જીવનના એકાદ રસ્તા ઉપર તમે ચઢી જશો.

પાપ કરવાથી શાંતિ મળતી નથી, દોષ કરવાથી વિશ્રાંતિ મળતી નથી, અને જ્ઞાન સિવાય છેવટનો બીજો એકે આશ્રય નથી.

તા. ૨૭ મી ડીસેમ્બર.

અંતરના પ્રેમથી કામ કરવાનું માથે લો, એટલે તે કામ તમે પ્રફુલ્લ હૃદયે અને આનંદથી કરશો.

એવો એકે ભારે બોજ નથી કે જે નબળા વિચારો અને સ્વાર્થી તૃષ્ણાઓને લીધે વધુ ભારે અને વધુ અસહ્ય થયો નહીં હોય. જો તમારા સંજોગો તમને કસોટી ઉપર લેતા હોય તો તેનું કારણ એ છે કે તેની તમારે જરૂર છે, અને તેમની સામે થવા પુરતું બળ તમે વાપરી શકો. તે તમારી કસોટી કરે છે, તેનું કારણ એ છે કે તમારામાં કાંઈ ખામી છે, અને તે જયાં સુધી નિર્મૂળ થઈ નથી, ત્યાં સુધી તમારી કસોટી થયા કરશે. વધુ દ્રઢ અને વધુ સમજુ–જ્ઞાની થવાની તક તમને મળી તે માટે તમે ખુશી થાઓ. જ્ઞાની મનુષ્યને મન કોઈ પણ સંજોગ કસોટીવાળો નથી. પ્રેમને કોઈ થકવી શકે તેમ નથી. તમારા પોતાના દુ:ખના દિવસો બાબત વિચાર કર્યા કરવાનું બંધ કરો, અને તમારી આસપાસના મનુષ્યોમાંના થોડાક મનુષ્યોના જીવનનું નિરીક્ષણ કરો.

તમારાં કર્તવ્યમાંથી તમે છટકી જવા માગો છો તે સાફ તમારો અંતરાત્મા તમને ઠપકો દે છે; જે મોજમઝાની પાછળ તમે દોડો છો તે વહાલા વેરી સમાન છે.

તા. ૨૮ મી ડીસેમ્બર.

પાશવ વૃત્તિવાળાને સત્યની સમજ હોતી નથી.

કેટલાક ન્હાના ન્હાના સ્વાર્થી ઉપભોગો છે; તેમાંના કેટલાક નિર્દોષ લાગે છે, અને તેમનું સામાન્ય રીતે પોષણ કરવામાં આવે છે; પરંતુ એકે સ્વાર્થી ઉપભોગ નિર્દોષ નથી. જનાની અને સ્વાર્થી ભોગોને વારંવાર અને વખતો વખત વશ થવાથી સ્ત્રીપુરુષો શું ખુએ છે તેનો ખ્યાલ તેમને આવતો નથી. મનુષ્યમાં જો દૈવી અંશ હિંમત કરી ઉભો થઇ ફતેહ મેળવે તો તેનામાં આસુરી અંશનો નાશ થયા વગર રહે નહીં. પાશવ વૃત્તિ જો કે તે નિર્દોષ અને મધુર લાગે તોપણ તે સુખ અને સત્યની બહાર લઈ જાય છે. તમારી પાશવ વૃત્તિને જ્યારે જ્યારે તમે આધીન થાઓ છો અને તેનું પોષણ કરી તેને તૃપ્ત કરો છો, ત્યારે ત્યારે તે વધુ બળવાન અને વધુ તોફાની થતી જાય છે, અને તમારૂં મન જે સત્યને તાબે હોવું જોઇએ તેની ઉપર તે વધુ મજબૂત કબજો મેળવે છે.

* વિષયવાસનાની તૃષ્ણાથી પર-ઉંચું જીવન ગાળો એટલે તમારૂં જીવન સાર્થક અને અમર થશે.

---

* શબ્દ, સ્પર્શ, રૂપ, રસ, ગંધ.

હરણ શબ્દ અથવા નાદથી, હાથી સ્પર્શથી, પતંગિયું રૂપથી, માછલું રસથી અને ભ્રમરો ગંધથી મોહીત થઇ પોતાના પ્રાણ ખુએ છે. જે એકેક વિષયને સેવનાર આ પ્રમાણે મરણ પામે છે ત્યારે મનુષ્ય જે પાંચે વિષયને સેવનાર છે તેની શી દશા?

તા. ૨૯ મી ડીસેમ્બર.

દ્વેષી ભાવનાનો ભોગ આપો, અને વિશ્વમય પ્રેમ-પ્રેમરૂપી યજ્ઞવેદી ઉપર તેનો વધ કરો.

તમારે માટે બીજાઓ ગમે તે બોલે, તેઓ તમને ગમે તે કરે, પણ તમારે કદી ગુસ્સો આણવો નહીં. દ્વેષનો બદલો દ્વેષથી વાળશો નહીં. જો કોઇ તમારો દ્વેષ કરતો હોય તો તમે કદાચ જાણે અજાણે, તમારા વર્તનમાં કોઇ ઠેકાણે ચૂકયા હશો, અથવા કાંઈ ગેરસમજુતી થઈ હશે, જે ગેરસમજુતી થોડી નમ્રતા અને બુદ્ધિ વાપરવાથી દૂર થઇ જશે; પણ દરેક પ્રસંગે **“ હું હવે પછી તેમની સાથે કામ પાડવાનો નથી ”** એમ કહેવા કરતાં **“ હે જગત્‌પિતા, તેમને ક્ષમા કર ”** એ બોલવું ઘણું સારૂં છે. દ્વેષ એ ક્ષુલ્લક અને અધમ આંધળો અને કંગાલ છે. પ્રેમ એ મહાન્ અને ઉત્કૃષ્ટ, દીર્ઘ-દર્શી અને આનંદી છે.

જે મધુર, મહાન્, સુંદર પ્રેમ બધાને પોતાની બાથમાં લે છે તેને અંદર લેવા માટે તમારા હૃદયનાં દ્વાર ખુલ્લાં કરો.

તા. ૩૦ મી ડીસેમ્બર.

નિઃસ્વાર્થપણારૂપી દ્વારની અંદર શાશ્વત આનંદ આપતું સ્વર્ગનું ધામ છે.

સ્વાર્થીપણું દુઃખ આણે છે, અને નિઃસ્વાર્થીપણાથી આનંદ થાય છે. આ આપણે એકલાએ જ જાણવાનું નથી; કારણ જો તેમ હોય તો આપણાં પ્રયત્નો કેવાં અયોગ્ય કહેવાય? એ તો આખી દુનિયા માટે છે; કારણ જેમની સાથે આપણે રહીએ છીએ અને જેમના સંબંધમાં આવીએ છીએ તેઓ તે વાત જાણવાથી નિઃસ્વાર્થપણાથી વધુ સુખી અને વધુ પ્રામાણિક થશે. મનુષ્યજાત એક છે, અને એકનો આનંદ તે બધાનો આનંદ છે. આ જાણીને જીવનના સામાન્ય રસ્તાઓમાં કાંટા નહીં પરંતુ ફૂલ વેરો. રે! આપણા દુશ્મનોના ધોરી રસ્તાઓ ઉપર પણ નિઃસ્વાર્થ પ્રેમના ફૂલ વેરો, એટલે તે પરની હવા તેમના પગના ભારથી પવિત્રતા રૂપી પરીમલથી ભરાઇ જશે, અને આનંદ રૂપી ખુશબોથી દુનિયા ખુશખુશ થશે.

પુણ્ય સ્વરૂપને શોધો એટલે તમને પરમ ગહન, મધુર આનંદ થશે.

• પ્રીતમદાસ—

રાંકને રોટલો મળે નહીં રાજ, ફકીરને નાણે સરે નહીં કાજ;
તીમીરને વરસે ન પાકે ધાન, જ્યાં લગી આવ્યું ન આતમ જ્ઞાન.
એ પ્રેમ શુદ્ધ હરી ગુરૂ સાથ, તેણે મળે તુરત ત્રિભોવન નાથ;
જે નહિ ભકિત વિના ભગવાન, સાચું મન તેને સદા મેહેરબાન.

તા. ૩૧ મી ડીસેમ્બર.

ઈશ્વરને કોઇ વહાલું અળખામણું નથી. તે અત્યન્ત ન્યાયી છે અને દરેક મનુષ્યને તેનો યોગ્ય બદલો આપે છે.

જીવનમાંથી અહંભાવનો ત્યાગ થયો છે એવી સ્થિતિએ જે મનુષ્ય પહોંચ્યો છે તે શાશ્વત આનંદમાં સુખી છે. **સ્વર્ગના પ્રદેશમાં** તે ક્યારનોએ, ચાલુ કાળમાં અને આ જીવનમાં દાખલ થઈ ગયો છે. **અનંત**ની છાતી ઉપર તે વિશ્રાંતિ લે છે.

જેણે પોતાના હૃદયમાંથી વિષયવાસના, દ્વેષ અને દુષ્ટ ભાવનાઓ દૂર કરી છે તેની શાંતિ મધુર છે અને તેનું સુખ ગહન છે; અને જે સ્વાર્થીપણું અને દ્વેષભાવનો પડછાયો પણ પોતાની ઉપર પડવા ન દેતાં, તથા દુનિયાને અનહદ દયા અને પ્રેમથી જોઈ એકે અપવાદ અથવા ભેદભાવ ન રાખતાં પોતાના હૃદયના ભીતરમાં " સૌ સુખી રહો " એવો આશીર્વાદ બોલે છે તે મનુષ્ય, કદી લઇ લેવાય નહીં એવા સુખની ટોચે ભરપૂર શાંતિમાં, પૂર્ણ પરમાનંદની પરિપૂર્ણતાએ પહોંચ્યો છે.

મનુષ્ય તેના જીવનમાં ખરો રસ્તો ખોળી કાઢી શકે તેમ છે, અને તે ખોળ્યાથી તેને આનંદ આનંદ થઇ રહે છે.

ૐ શાંતિઃ શાંતિઃ શાંતિઃ ॥